

ÚJ FORRÁS 2019.2

- Danilo Kiš: Lehangolt zongora (vers) 3
Ivo Andrić: Kit csókolhat most az a fiatal asszony? (vers) 5
Vasko Popa: Nappalunk zöld alma (vers) 6
Miroslav Antić: Az első tangó (vers) 7
Vesna Parun: Te akinek keze az enyémnél hamvasabb 9
Arsen Dedić: Szerelem múltán (vers) 11
Izet Sarajlić: Szerelmes találkozásaink az Oroszlánnál (vers) 13
- Kondor Vilmos: Cukorborsó Rezső kétpengőse (2. rész) 14
- Ismeretlen japán költő: Dobozok és székek (vers és kép) 35
Barna Róbert versei 40
Puskás Dániel versei 45
- Egressy Zoltán: Hold on (próza) 47
- Deczki Sarolta: Milyen lehet négy deci?
(Márai Sándor: *Szindbád hazamegy*) 57
V. Gilbert Edit: Titkok évada, avagy az „égi magyar irodalom
mániákus szerelmese” (Szabó Magda: *Nekem a titok kell*) 68
- Nyéki Gábor: Elveszni a városban
(Krasznahorkai László: *A Manhattan-terv*) 72
Békefi Teodóra: Munkanélküli immár a rossz
(Németh Gábor: *Ez nem munka* című kötetéről) 77
B. Kiss Mátyás: „Legnehezebben a test felejt”
(Puskás Dániel: *A vakok zsoltára*) 84
- Urbán Csilla: A szerző lehet, az irodalomtörténész biztos nem halott
(Szarvas Melinda: *Tükörterem flamingóknak*) 90
- Pero Zubac: Mosztári esők (vers) 98

A borítón és a lapzárókon Rajczi János fotói

E számunk szerzői:

Andrić, Ivo író (1892–1975), Antić, Miroslav költő (1932–1986), B. Kiss Mátyás kritikus (Bp.), Barna Róbert költő (Bp.), Békefi Teodóra kritikus (Bp.), Deczki Sarolta irodalomtörténész (Bp.), Dedić, Arsen költő (1938–2015), Egressy Zoltán író (Bp.), Fehér Illés fordító (Szabadka), Kiš, Danilo író (1935–1989), Kondor Vilmos író (Bp.), Nyéki Gábor kritikus (Bp.), Parun, Vesna költő (1922–2010), Popa, Vasko költő (1922–1991), Puskás Dániel költő (Hatvan), Sarajlić, Izet költő (1930–2002), Urbán Csilla kritikus (Bp.), V. Gilbert Edit irodalomtörténész (Pécs), Zubac, Pero költő (Újvidék),

LEHANGOLT
ZONGORA

fekete erdők sétányán
kerékpáron halad át
egy apáca

a székesegyház előtt keresztet vet
egy rendőr

egy csipkekatedrális

egy idős hölgy mindössze harminc frankért
kínálja szerelmét
meg a szoba ára

egy sarki boltban
meleg hálóruhákat vesztegetnek
és rágógumit
az ebeknek

részeg matróz
az utca ölelésében

egy kávézóban kakaót és
keserű italokat mérnek

egy kengurura emlékeztető
hórihorgas kongói
a honvágtyól
nyilvánosan hal meg

az itália kávézó
fiatal pincérnőjének szeme
modigliani által megfestett
asszonyszemeket idéz

a lengyel kazinszka máriára
emlékezik egy részeg német
akit szeretett

4 1943
egyik keze
a revolveren
a másik bal mellén

egy lehangolt
zongora
párizsban mentsvára
emlékeztet
ahol egy este látva hogyan
ölelkezik egy szerelmespár
sírva fakadtam

(Strasbourg, 1962)

(Fordította: Fehér Illés)

KIT CSÓKOLHAT MOST AZ A FIATAL ASSZONY? *

Kit csókolhat most az a fiatal asszony? Azt a fiatal asszonyt, akinek tizenhatéves érett szépségével, egy nyári napon találkoztam – Isten tudja miért – most emlékeim idézik.

Kit csókol most az a fiatal asszony?

Egyszer a kisorosz fennsíkon hatalmas, piros virágot találtam: nedvdús kelyhe, rövid virágzata, a szélesre tárt szirmlevelek felett ágaskodó porzók a virágport a cikázó szellőknek ajándékozták.

Kit csókol most az a fiatal asszony?

Szavakat nem váltottunk (nyelvét nehezen értettem) és viszonyunk nevén nevezett nevet sem kapott. A csillagok alatt csókoltam, bódulásig, éjfélig a fűben, fejemet ölébe hullatva feküdtem.

Az az asszony a szerelemre született, némán, könnyes szemekkel adta át magát a szenvedélynek, szaggatottan a hűségéről suttogott.

Kit csókolhat most az a fiatal asszony?

**Ex ponto* –részlet

(Fordította: Fehér Illés)

6 Vasko Popa

NAPPALUNK ZÖLD ALMA

Nappalunk kettészelt
Zöld alma

Nézlek
Engem nem látsz
Közöttünk a vak nap

A lépcsőn
Széttépett ölelésünk

Szólítasz
Nem hallak
Közöttünk a süket levegő

A kirakatokban
Mosolyod
Ajkkal keresem

Az útkereszteződésen
Eltaposott csókunk

Kezem feléd nyújtom
Nem érzed
Az úr ölel

A tereken
Szemem
Könnyekkel keresed

Este halott nappalom
Halott nappaloddal találkozik

Egyazon vidéken
Csak álomországban járunk

(Fordította: Fehér Illés)

AZ ELSŐ TANGÓ

Kislányok,
ti, akik ma este utoljára
altattátok el babáitokat
és titokban,
lábujjhegyen
jöttetek erre a táncra,
szelíd szemmel,
őzike szemmel,
csillogóval, a legszebb
legnagyobb virággal,

és ti akiknek mosolya kedvesebb
a tisztáson lévő holdsugártól,

és ti, akik szerelmesek vagytok
az első fületeket érintő hajtincsbe,
és az egész világba...

Fiúk,
ti, akik ma este
először fésülködtetek
másként, betyárosan,
és egyszerre csak érzitek
bajszotok nő,
mosolyotok meg
mintha férfiasabb lenne,

és ti, zsebetekben üveggolyókkal
és szeplős orrokkal
mit vágtok fel,
változott léptetek
de szívetek továbbra is
megszeppent egériként
dobog ziháló mellkasotokban...

Gyerünk, kezdjük el
életünkben az első tangót!
Táncoljunk!
Nem boszorkányság

Kettőt balra – egyet jobbra.
Egyet balra – kettőt jobbra.
Íme, mindahányan hangosan mondjuk.

Isten veletek ólomkatonák!
Isten veled copfos, kékmasnis
gyerekkor!
Isten veled minden, mi tegnap volt!

Isten hozott minden
mi előttünk van!

Ez nem kémiaóra,
sem matekóra.

Csend!
Csend azoknak
akik előtt ma este
tárul az ifjúság!

Babák helyett
a kislányok előtt valódi,
szeplős figurák hajlongnak.
Üveggolyók helyett,
a fiúk szívében
meleg, mosolygós
szemek görögnek.

(Fordította: Fehér Illés)

TE AKINEK KEZE AZ ENYÉMNÉL HAMVASABB

Te akinek keze az enyémnél hamvasabb
és bölcsességed a gondtalan derű.
Te aki homlokán a kízó magányt
nálam hamarabb felismered,
és a tétovázás lassú árnyait
úgy tünteted el arcáról
mint ahogyan a tavaszi szellő
a dombok felett úszó felhőkét.

Ha ölelésed lelkesíti szívét
és öledben nyugszik a fájdalom,
ha neved gondolataiban
a nyugalmat jelenti és torkod
vánkosának hűse,
és az éjbe szökő hangod még
viharoktól nem érintett gyümölcsös.

Akkor maradj mellette
és légy irgalmasabb azoknál,
akik előtted csókolták.
Félj a visszhangoktól, melyek a szeplőtlen
szerelem nyoszolyájához közelednek.
És légy gyengéd a zúgó,
háborgó tengerek által mosott
láthatatlan hegyek alatt zajló álmaihoz.

Járd be partjait. Találkozzál
a gyászoló kardszárnyú delfinekkal.
Bolyongj erdejében. A kicsiny gyíkok
nem fognak bántani.
És az általam szelídített szomjas kígyók
alázatosak lesznek előtted.

Neked daloljanak azok a madarak,
melyeket fagyos éjjeleken én melegítettem.
Téged símogasson az a gyermek, akit
a puszta országúton én védtem a besúgóktól.
Néked illatozzon az a virág,
melyet könnyemmel öntöttem.

Nem érhettem meg legszebb
férfikorát. Termékenységét
nem ölelhettem keblemre,
melyet a vásárokon hajcsárok
és kapzsi rablók
tekintetei dúltak.

Gyerekeit sosem fogom
kézen fogva vezetni. És a meséket
melyeket rég elkészítettem,
talán egy fekete erdőben
magárahagyott bocsnak
mesélem majd.

Te akinek keze az anyémnél hamvasabb,
gyanútlan álmaihoz
légy gyengéd.
De engedd meg, hogy lássam
az arcát, míg az ismeretlen évek
lassan változtatják.
És néha mondj valamit róla,
hogy ne idegeneket kelljen kérdezniem,
akik csak csodálkoznak majd, vagy
a szomszédokat, akik sajnálnak.

Te akinek keze az anyémnél hamvasabb,
maradj mellette és
védjed álmait.

Szerelem múltán
maradnak a fakuló telefonszámok

Arsen Dedić 11

Szerelem múltán
maradnak az elkelő hotelekből lopott
gravírozott poharak

SZERELEM MÚLTÁN

Szerelem múltán
a szokáshoz híven a fehérbor egyazon szintre
két pohárba kerül

Szerelem múltán
marad a kávéházi asztal és apincér csodálkozó tekintete
mert mással lát bennünket

Szerelem múltán
a kudarc fémes íze marad ajkunkon
és a 4 – 6-os számú bérelt szobák jegyzéke

Szerelem múltán
marad a mondat – jól nézel ki semmit sem változtál
jelentkezz néha
megvan a telefonszámom

Szerelem múltán
megmaradnak a sötét utcák melyeken sétáltunk,
szerelem múltán
maradnak a lassan elévülő slágerek,
maradnak a tikos jelek,
szimbólumok,
üresen marad a kuckó fele,
marad a félelem, hogy betoppan valaki,
a letett telefonkagyló idegen hang hallatán,
és ezeregy hazugság.

Szerelem múltán
marad a mondat: „Enyém a fürdőszoba”
és a felelet: „Hát nem együtt?”
„Most nem.”

12 Szerelem múltán
maradnak a cinkosok,
a titkokat őrzők, melyek már nem titkok,
marad a borzongás, ha az átjáróban ismeretlen hölgyön
ismerjük fel az ismerősillatot.

Szerelem múltán
maradnak az aláíratlan velencei és amszterdami képeslapok,
a tele hamutartók,
az üres szív,
a szokás, hogy egyszerre két cigarettát gyújts,
a futólag készített fényképek,
elvesztett hajtűk,
a minket nem szívlelő taxisofőrök
és a velünk kedves virágárosok.

Szerelem múltán
marad a megbántott hiúság.

Szerelem múltán
más férfiak és más nők maradnak.

Szerelem múltán
semmi se marad.

(Fordította: Fehér Illés)

SZERELMES TALÁLKOZÁSAINK AZ OROSLÁNNÁL

Te és én,
ha nincs ez a délszláv nacionalista őrület,
milyen szépen öregednénk.
De íme,
egész életünkből
ezek a szomorú
szerelmes találkozásaink maradtak a temetőben az Oroszlánnál.
Elárulom
balsorsomban mikor vagyok a legboldogabb:
ha a temetőben rám szakad az eső.
Irgalmatlanul szeretem, mikor együtt ázunk!

(1998. március 16.)

(Fordította: Fehér Illés)

5.

A Három Fillér közönsége finoman szólva is szedett-vedett volt. A pincehelyiséget, amelyhez száz meg száz hasonló várta a száraz torkúakat szerte a

14 Kondor Vilmos

CUKORBORSÓ REZSŐ KÉTPENGŐSE*

(2. rész)

városban, talán csak az a kis pódium különböztette meg a többitől, ami a boltíves beugróban állt. A beugró egyszer egy folyosó része lehetett, vagy egy pincenyúlványé, ám két méter után fal parancsolt megálljt a kérdések-

nek és a fénynek. Gordon körbepillantott a közönségen, már ha annak lehetett nevezni a dülöngélő asztaloknál üldögélő sokféle embert, akik között éppúgy volt iszákos utcaseprő, mint egyetemista, csinos és modern leány, mint szüzességét és fogait feltehetően egyidőben elvesztett, meghatározhatatlan korú nő. A helyiség hátuljában állt a pult, mögötte a pultos, és Gordon sóhajtva torpant meg az utolsó lépcsőfokon. Mert ha szeretne inni, akkor érthető lenne, hogy ennyi időt tölt kocsmákban és italmérésekben, de ahogy a buszvezető a volán mögött ül reggeltől estig, úgy a zsurnaliszta ivókban gyűjti az információt, mert ott a legbeszédesebbek az emberek, vagy ha valakinek még-sincs beszélhetnékje, nyelvoldónak ott a sör, a bor meg a pálinka.

Akárhány ivóban megfordult, valami mindig röpködött a levegőben – azt a zárás előtti félállapotot leszámítva, amikor az erőszakos részek már megverték egymást, a békések meg az asztalra dőlve hortyogtak. Van, ahol legyek röpködtek, van, ahol kések, máshol szitokszavak, több helyütt székek, itt-ott asztalok, kivételes helyeken kuncaftok is, ám Gordon azokban a kocsmákban érezte magát a legjobban, ahol dallamok röpködtek a levegőben. A Három Fillérben a pódium léte arra utalt, hogy itt zenélni szoktak, de hogy hányan és mikor, arra vonatkozólag semmiféle információt nem kapott, pedig szemével alaposan feltérképezte a kocsmát, mielőtt lelépett az utolsó lépcsőfokról.

– Félreálltam – szólalt meg mögötte egy kellemetlen, érces hang, Gordon pedig tette, amit mondtak neki. Félreállt. A hang tulajdonosának haja az elmúlt évek során csúszhatott le fejről az állára, mert szakálla majdnem zakója alját verdeste, ám koponyáján a kalapon kívül nem sok minden volt. Tuskólábán az egyik asztalhoz ment, kihúzta a széket, leült, megfogta az ott ülő fogatlan nő kezét, és olyan szerelmes szemmel nézett rá, hogy Gordon elkapta tekintetét. A sarokban a vaskályha fölött kifeszített madzagon *Az Est* embersportrovata száradt a *Társaság* legújabb száma, valamint egy kék atlétatrikó társaságában. Gordon lába alatt csak kicsit csúszott a fűrészpör,

amely, miután összeszedte a sarat és a mocskot, magába itta az izzadságot, a kifröccsent bort és a kiöntött sört is, egy éjszakai száradás után kiváló kezdetet biztosított a következő nap reggelén a befűtéshez.

A pultosra pillantott, az meg rá, és Gordonnak ennyi elegendő volt ahhoz, hogy tudja: a férfi legalább annyira nem akar beszélni vele, amennyire neki nincsen kedve az apró, gonosz disznószemek gazdáját közletről nézegetni. Különben sem azért jött, hogy vele diskuráljon, hanem mert talán végre elcsípheti Cukorborsó Rezsőt, amint vén gitárját pöngeti. Rezsőnek azonban nyoma sem volt, mire Gordon a lehető leggyorsabban szerzett a pultnál egy korsó sört – mert az tart a legtovább –, aztán leült egy kis kőralakú asztalhoz, két fiatalember közelébe, akik susmorogva vitatkoztak, angolul. Gordon felhúzta a szemöldökét, majd körbenézett és körbefülett. Ekkor tűnt fel neki, hogy több angol szót hall, mint magyart. Különös, kortyolt bele a kicsit langyos, habját vesztett sörbe, mindennek kinéz a hely, csak angolnyelvű társaskörnek nem. Zavartan bújt cigarettájának füstje mögé. Még csak nem is hallott erről a kocsmáról, pedig nem elég, hogy a Lovag utcai lakása itt van a közelben, de nagyapja a Köröndön lakik. Az ő figyelmét mégis elkerülte a Három Filler, ahova ismeretlen oknál fogva angolok és amerikaiak jártak előszeretettel. Fiatalabbak és öregebbek, párok, akiknek legalább egy közös nyelve volt, magánosok – ám Gordon még mindig nem látta, mi vonzhatja őket ide. Amíg várt, mert mást nem tudott tenni, arra lett figyelmes, hogy otthonosan érzi magát az ismerős nyelvi közegben. Az elmúlt két év olyan sebesen telt el, hogy felmérni sem volt ideje, mennyire hiányzik neki az Amerikája. A sört nézegetve átfutott a fején, hogy az Amerikája talán már nincs is ott, ahol hagyta, talán már meg is változott azóta: az ormótlan díszletben az apró részletek kicserélődtek, talán már nem is találná ott a helyét.

– Ollé! – rikkantott egy nagyon vékony fiú egy még vékonyabb leány társaságban. – Ollé!

– Sweet Pea! – tapsolt egy idősebb nő a kályha mellett. A szakállas férfi jobb kezét összeszorítva bütykeivel kopogott az asztalon. A pult mellett ekkor megjelent Rezső, a Cukorborsó, kezében ócska, öreg gitárjával, tarkójára tolt kalappal, és ahogy a rozoga pódium felé ballagott, amelyre közben két hatalmas gyertya is került, mert villanykörtére nem futotta, Gordon megértette, mit keresnek itt ezek az amerikaiak és angolok.

Rezső leült a székre, váratlanul vehemens mozdulattal az ölébe penderítette gitárját, föléje hajolt, és belevágott egy közepes tempójú bluesba. Gordonnak ismerős volt a dallam, aztán rájött, hogy Rezső elhagyta az éneket Blind Lemon Jefferson *Easy Rider Blues* című dalából, és ezt senki sem rótt fel neki, tenyerek csattantak térdeken, ujjbegyek verték a ritmust asztalokon,

Gordon mögött valaki magában dúdolt, amihez Rezső is csatlakozott. Nem volt egy fergeteges gitáros, maga a dal sem volt nehéz, ám Rezső olyan jó svunggal játszotta a dalt, olyan jó ütemérzéssel, amelyet Gordon utoljára Floridában hallott huszonnyolc nyarán, amikor egy különösen tehetség-
16 telen sikkasztó, ám annál tehetségesebb feleséggyilkos nyomát követve Gainesville-be utazott, amely útján minden este blues hallgatott a város szélén, pokolian erős whiskyt ivott, és bottal ütötte a sikkasztó nyomát. Rezső egymaga amerikai hangulatot varázsolt a kocsmába, hol dúdolva, hol csak húrokat pengetve, jobb cipője sarkával verve a négyet. Sorra következtek a nóták, Rezső a mélyebb dallamívűeket már énekelte is, nemcsak dúdolta. Hangja remegős volt, akár egy öregemberé, aki bottal a kezében ugyan lassan és dülöngélve, de nyílegyenesen eltalál a kocsmától az ivóig és vissza. Kiejtése nyúlós volt, de nem darabos, és amikor Gordon behunyta a szemét, mintha csak egy öreg fekete tróger hallott volna New Orleans Bourbon Streetjének egyik rosszabbhírű sarkán. A következő dal a *John The Revelator* volt, amit Blind Willie Johnson énekelt először lemezre, és Gordon csak azt érezte, hogy mindkét karja lúdbőrözik, ahogy a többiekkel együtt válaszol a dalban feltett kérdésre: *John The Revelator...*

Utána könnyebb dalok következtek, mindegyiket megtapsolták, Rezső ekkor biccentett fejével, így tudatván, hogy hallja és köszöni, ám nyilvánvaló volt, hogy magának játszik. Mialatt csukott szemmel énekelt egy elhagyott lányról, egy szekérről, két késről és négy dollárról, a szakállas férfi sámlit rakott a pódiumra, arra egy pohár sört, meg egy kupicát, amiben bármi lehetett a víztől a pálinkáig. Rezső befejezte a dalt, oldalra pillantott, egészen apró mosollyal nyugtázta az italokat, aztán kortyolt egy nagyot a sörből, és megtörölte a száját. Most nézett ki először a közönségre.

– A búmeret, Rezső, a búmeret! – kiabált a nagyon vékony fiú még vékonyabb barátnője.

– That’s right man, give us Boomer’s Story – biztatta a két fiatalember kórusban.

– Allright – bólintott Rezső lassan.

– Magyarul! – rikkantotta a vékony barátnő olyan kalapban, ami a frászt hozta Gordonra.

– Igen, magyarul, Rezső!

– I don’t give a goddamn which language you sing as long as it is Boomer’s Story – morgott egy hang Gordon mögött. Megfordult. A sarokban egy fekete férfi ült lábánál hegedűtökkel, arcán az otthontalanok örök reménytelenségével. A Pesten fellépő számtalan amerikai jazzbanda egyik tagja lehetett, tippelte Gordon, akinek bármit megér, hogy egy egészen kicsit úgy érezhesse magát, mintha otthon lenne. Tőle akár magyarul is énekelhetnek, vagy jiddisül, vagy németül, csak blues legyen. Gordon a szája sarkába tolta a cigarettát, és

érdeklődve az asztalra könyökölt. Ismert egy ilyen című dalt, egy Carson Robison nevű énekes vitte sikerre, rendszeresen játszott a rádió, de annyira soha nem kedvelte meg, hogy megvegye a gramofonlemezét. Kapkodós, kiabálós, hiteltelen dal volt ostoba bendzsókísérettel és túl gyors tempóval.

Rezső ivott még egy kortyot, aztán becsukta a szemét, és belevágott a dalba, mire Gordonnak a homlokán ragadt a szemöldöke. Rezső fele olyan tempóban játszott a nótát, mint Robison, majd elkezdett énekelni. A szótagok nem úgy jöttek ki, ahogyan kellett volna, a rímek is csaklottak, de még a második sorig sem jutott, Gordon már tudta: ezt megvinné gramofonlemezen. 17

*– Gyertek, üljetek le körém,
Hallgassátok meg mesém.
Tanácsom van, mit néktek adnék.
Sokminden mit tudni illenék.
Hallgassatok arra, ki mindég utazott
Soha, egyetlenszer meg nem nyugodott
Mert ha elkapod az úti lázat
Nem akarsz már saját házat
Nem akarsz már saját házat, fiam.*

*Friszóban volt ez a leány,
Megkértem, jönn-e hozzám
Mondtam néki, az útba belefáradtam
Legyen most már ő hites társam
De akkor felcsattant a síp
És tudtam, hogy a vonat engem hív
Otthagytam a leányt az út mellett
Soha nem láttam őt többet
Soha nem láttam őt többet, fiam.
Otthagytam a leányt az út mellett
Soha nem láttam őt többet.*

*Mindenfelé megfordultam
Országgon át vitt az utam.
Utaztam, amerre csak sín vezet
Soha nem fizettem egy centet sem
Maine-től jártam Califor'ny-ig
Mexikótól Utah-ig
Soha nem volt pénzem
Most sincs hova mennem
Most sincs hova mennem, fiam*

*Hallgassátok Búmer dalát
Figyelnetek csak nem árt
De hallom ám a vonat sípját
Értem, csak értem kiált*

18 *És ha jót akartok tenni velem
Miután kilehelem én lelkemet
Ássátok a sínek mellé síromat
Hadd halljam a vonatokat
Hadd halljam a vonatokat
Halljam a vonatokat
Halljam a vonatokat
Ássátok a sínek mellé síromat
Hadd halljam a vonatokat*

Ekkor előkerült valahonnan egy síp, amit a kalauzok szoktak nagy elszánással fújni, s a közönség az utolsó sorokat többször ismételve Rezsővel együtt énekelte. Gordon is tapsolt, és nézte az apró, töpörödött emberkét, akinek arca még a sokat látott gitárjánál is barnább volt, fekete szemével egy távoli pontra fókuszált, nem a lelkes publikumra, kalapja alól ősz hajfürtök kandikáltak ki. Bólintott egyet-kettőt, aztán játszott tovább, bús dalokat útépitésről, hajóra szállt leányokról, tölgyfák hús árnya alatt eltöltött teliholdas éjszakákról, végezetül leeresztette ujjait a térdére, és csak ennyit mondott: – Két pengő.

A fekete hegedűs és Gordon kivételével mindenki tudta miről van szó, a szakállas füttyentett egyet, a fiatal emberek szelíden rázták söröskorsóikat, a fogatlan nő hirtelen megszépült. A dal egy férfiről szólt, aki elvesztette a pénzét, illetve két pengőről, amit kölcsönkapott. Rezsőnek nagyon feküdt a hangnem, nem volt sem túl mély, sem túl magas, és Gordont már egyáltalán nem zavarták a bicegő ritmusok és átabota rímek, a refrént ő is együtt dúdolta a többiekkel.

*– Ezt a két pengőt
Nem játszom el
Ezt az utolsó két pengőt
Nem játszom el
Egy kell a buszra
Egy a prímásnak
Hogy elhúzza a nótámat
Hogy elhúzza a nótámat*

Gordon képtelen volt eldönteni, hogy a dalt Rezső maga szerezte-e, vagy sem, de nem is nagyon érdekelte. Ő is a zsebébe nyúlt, és a többiekhez

hasonlatosan ő is dobott a kalapba, amit a szakállas hordott körbe, majd tett le Cukorborsó elé a pódiumra. Az öreg felhajtotta a kupica tartalmát, torkáról lemosta az ízt a sörrrel, aztán megragadta a gitárt a nyakánál fogva, és meghajolt. A kalap tartalmát kopott zakója zsebébe ürítette, majd leült egy asztalhoz, rágyújtott, és amíg a pultos újabb sört hozott, addig egy kétpengőst forgatott az ujjain oda meg vissza. 19

– Ez az a kétpengős? – állt meg Gordon Cukorborsó asztala előtt.

Az öreg ráemelte kristálytisza tekintetét.

– Az.

– És a többi? – mutatott Gordon a kalapra.

– Azok nem. Ez itt – emelte fel Rezső az érmét, amely sima volt, és csillogó, mintha aznap került volna ki a Magyar Királyi Állami Pénzverdéből.

– Tetszett a blues, amit írt róla.

Az öreg horkant egyet.

– Mintha maga tudná, mi az a blues.

– Nos, mindenesetre nem az, amit a bárokban táncolnak.

– Hm.

– Hanem amit Blind Willie McTell és Blind Lemon Jefferson játszanak – folytatta Gordon, kezét a szék támlájára téve. – Vagy Lonnie Johnson.

– Hahh – horkant fel Rezső. – Ne is mondja – legyintett. – Szinte nyílik a bicska a zsebemben, amikor látom ezeket a boyokat, ahogy pörgetik a görölköt erre a macskazenére.

– Hol tanulta? Georgia? Texas?

– Floridába’ – bólintott lassan az öreg. A kalap úgy ült a feje tetején, mintha odaragaszották volna.

– Gyapotot szedett?

– Utat építettem – intett végre az öreg – vagy az út épített engemet – jegyezte meg, mire Gordon kezét nyújtott.

– Gordon Zsigmond. Az Esttől.

– Cukorborsó Rezső, az éccakától – szaladt könnyű mosolyra az öreg szája.

– Sweet Pea?

– That is right – felelte Rezső. – Sweet Pea Robinson. A Rezsőbe bele-tört a nyelvök, a Sweet Pea meg hát a méretem miatt.

– Kér még egy sört?

– Még egyet nem – koppantott bütykével az asztalra az öreg. – De ket-tőt igen.

Gordon két ujját mutatta a csaposnak, aki kifejezéstelen arccal állta a tekintetét, majd csapolt két korsó sört, és a pultra tette. Gordon felállt,

fogta a két korsót, és az öreg elé rakta őket. Rezső az egyiket Gordon elé tolta: – Ha már beszélgetünk – jegyezte meg.

– Ha már – emelte Gordon a korsót.

– Az utat hol építette?

20 – Jacksonville környékin.

– Ocsmány egy hely.

– Az.

– Viszont kicsivel északabbra, Georgia felé, ott nincs olyan város, ahol ne szaladna ördögsekér az úton, de legalább szól a blues.

– Az szól máshol is.

– Hogy került oda?

– Tudja maga, hogy ki vót az Erdélyi Náci?

– Hogyne tudnám – felelte Gordon.

– Nolássa – hörpintett egyet Rezső. – Azt hittem, majd nékem is sikerül az, ami neki sikerült, és befutok Ámerikában.

– És?

– Most kekeckedik? Ha befutottam vóna, itt ülnék magával?

Gordon bólintott, és az öreg felé nyújtotta cigarettáját. Az öreg sokáig, nagyon sokáig nézte a cigarettát, végül odanyúlt, és görbe ujjával kikapart egyet. Belehajolt a gyufa tűzébe, kifújta a füstöt, amit lassú kézmozdulatokkal elzavart maga elől.

– Húszban möntem el, összemuzsikáltam a hajójegy árát, vót egy bőgős, a Radics Béla harmadfokú unokatestvére vót, szép szál boy, állítólag mindenkit ösmert New Yorkban, aztán leszálltunk a hajóról, oszt kiderült, hogy valóban sokan ösmerik, csak éppen nem akaróznak szóba állni véle, mert az apja mindenkit általvert.

– Hogyan?

– Ügyesen.

– Mégis.

Rezső sóhajtott.

– Azt találta ki, hogy New Yorkba szervez egy nagy cigánygálát, ünnepi gálát, amin maga a Rapé Ernő fog dirigálni, és arra gyűjtötte a pénzt, meg a hegedőst. Mert ugye annyira sok cigány nincs New Yorkban, de aki van, az cserébe mind hegedől, és fizettek ennek a Radics-gyerek apjának, hogy biztos legyen a helyük a bandában, de arra már nem volt esze egyiknek se, hogy legalább a Rapét megkérdezze, tényleg fog-e dirigálni.

– Az nem ártott volna. Elvégre híres karmester, és...

– Hanem fogta az összes pénzt meg a... görljét, egy bronxi zsidó varrodás leányát, akinek az vót az álma, hogy Hollywood a lábai előtt heverjék, oszt megléptek Kaliforniába.

– És?

– Nincs és – rántotta meg csontos vállát az öreg. – Egy ideig bírtam, húztam én mindenkinek mindenütt, a Radics-gyerek a második héten az apja után szaladt, soha nem hallottam felőle, én meg nem abból a családból származom, amelik feladja.

– Ezt az egyet sejtettem.

21

– Játszottam én mindenhol, Buffalótól Camdenig, Clevelandtól Chicagóig. Aztán...

– Aztán?

– Egy éjjelen egy magyar gyárosnál játszottam a bandámmal Miami-ban, és délben a hotelban a rendőrök törték reánk az ajtót, hogy a gyáros ki lett rabolva.

– Ki lett?

– Ki. A másik hegedős, az a nyomorult Gáspár Gazsi, hát az nem ellopott mindent, ami az útjába került? Gyertyatartót, pénzt, ékszer, amit csak ért, de annyi mindent, hogy a bőrröndjibe se fért, oszt mindenkiébe dugott belőle.

– A magáéba is.

– Abba is.

Gordon az öreg arcát fürkészte, de nyomát nem látta benne annak az embernek, aki másra kenné saját bűnét.

– Mennyit kapott?

– Négy évet – sóhajtott. – És mert emígyen nézek hát ki, ezért a feketék közé raktak.

– Ejj.

– Maga tudja, mekkorák bírnak lenni.

Gordon bólintott.

– Könyörögtem a bírónak, könyörgött az ügyvéd is, mindenki könyörgött, de annak, aki nem vót fehér, az fekete vót, így aztán láncra verve törtem a követ én is, meg építettem az utat. Vót már ámerikai passzportom is, de ha nem lett vóna, majd pont nekem segít a magyar követ, ugye? – legyintett.

A kétpengős büvölően vándorolt Rezső bütykein. Le-fel, fordul, felle, fordul...

– Száztíz fok árnyékban – horkant aprót az öreg. – Tudja maga, mennyi az. – Nem kérdésnek szánta.

– Pokoli.

– Az izzadság csurgott le a lapátnyélen, mintha nem is utat építettünk volna, hanem a dévla hátsó udvarát ástuk volna fel – kortyolt Rezső a sörből.

– Dévla? Ördög? – kérdezte Gordon.

– Vagy isten. Egy a kettő, nem mindegy? Dévla – legyintett az öreg.

– Dévla – bólintott Gordon.

– Nem is tudom, mi hiányzott jobban – nézett Gordonra. – Hideg víz, puha kendő, vagy egy nő, akivel megosztja az ember a kínját.

– Ott lett Sweet Pea?

Az öreg bólintott. A kétpengős vándorolt.

22 – Akkorák vótak ott a legények, hogy mifelénk három kitelt volna közülük. Nem bántottak, mert énekeltem nekik, és aztat nagyon szerették.

– Mifélet?

– Mindenfélét. Este a priccsen, de olyan is vót, hogy hirtelen ránkszakt az éjszaka, és nem vittek minket vissza a börtönbe, hanem egymáshoz lakatolták a láncokat, így aztán aludni se nagyon lehetett, viszont énekelni igen.

– És miket énekeltek?

– Mindenfélét – rántotta meg ismét a vállát Rezső. – És maga? – nézett az öreg Gordonra, aki a cigarettája paraszát fújogatta. – Maga miket ír *Az Estnek*?

– Mindenfélét – felelte Gordon.

A pódiumon egy árnyjátékos jelent meg, nem más, mint a nagyon vékony fiatalember, aki hosszú ujjáival egészen érdekes történeteket mesélt. Amennyire Gordon a szeme sarkából látta, voltak benne sárkányok, oroszlánok, két leány és egy rotyogó üst.

– És miután kiengedték?

– Maradtam egy ideig gyapotot szedni Savannah környékén, de nem vót benne a szívem, pedig nem ártott vóna.

– Mert?

– Mert a lejtőn csak egy út van.

– Lefelé – bólintott Gordon.

– Nézze, nem lehetett vóna belőlem se Radics Béla, se Magyar Imre, nem forgott úgy az én ujjam, meg aztán a kezem sem akkora – emelte fel göcsörtös gyökérré emlékeztető kezét –, a fejemben viszont minden ott vót. De hát látta maga a Radicsot?

– Nem – felelte Gordon. – Mire visszajöttem, meghalt.

– És a Magyarit?

– Azt igen – bólintott Gordon. – Hallottam játszani.

– Nohátakkor – pörgette tovább ujjain a kétpengőst az öreg. – Nem vagyok én marha, tudom én, mire vagyok jó – folytatta. – Az ember vagy Magyar lesz, meg Radics, vagy senkise. Érti-e.

Gordon értette.

– Fogtam a gitáromat, aztán felültem a vonatra, és elmentem Kaliforniaiba – mesélte Rezső. – Nem vótam én már akkor Kolompár Rezső, hanem Sweet Pea Robinson – nevetett fel szárazon. – Beálltam hobónak, mentem, amerre a vonat vitt, dolgoztam, ahol vót munka, összeálltam két másikkal,

együtt jártuk be Arizonát, az egyik kirabolt, a másikat meg elcsapta a phoenixi vonat. Gondoltam, Kaliforniában megkeresem ezt a Gáspár Gazsit, oszt megkérdem tőle, mégis miként gondolta azt, hogy elcsábított Ámerikába, oszt jól átvert.

– És? Megtalálta.

23

– Meg – vigyorgott az öreg. – Miután kiengedték a börtönből sikkasztásért, sírásónak állt, de oda is csak azért, mert ásás mellett hegedőlni is tudott, és még pénzt sem kért érte. Hogy kapott volna pénzt, nem tudhatom, de nem kért. Talán leszokott róla.

– És a leány? Arról is leszokott?

– A bronxi zsidó varrodás leányáról? Arról a görölről?

– Arról.

– No, az fehérnép, az fogta a pénzt, amit az a marha összelopott meg elsikkasztott, oszt Ausztráliába utazott, ahol egy leányneveldét nyitott gazdag úrikisasszonyoknak, hogy jóra tanítsa őket.

Gordon fejét csóválva korsóját emelte, és ivott egy kortyot. A fiatalember most már sasfiókákat és mérges tengeri szörnyeket kellett életre a falon.

– És a jazz? Azt szereti?

– Mit szeressek azon? – nézett rá Rezső. – Mit ne szeressek azon? – nevetett.

– Azt, hogy állítólag megöli a cigányzenét meg a bandákat – felelte Gordon.

Az öreg elővett egy cigarettát a zsebéből, azt nézegette egészen közlőrl, aztán két körme közé csippentve kihúzott belőle egy vastag dohányszálat, majd észrevette a hamutartóban füstölő cigarettáját, így ezt gondosan lefektette az asztalra.

– Bécsben már ki van ez találva.

– Micsoda?

– Hát a Grinzingstrassén, tudja, a Pataky-kertben, ott már egyszerre szól a jazz-zene meg a cigányzene. Itt is ez lesz majd a sláger, meglátja.

– De nem arról van szó, hogy a jazz elvette a kenyerüket?

– Maga ezt meg kitől hallotta?

– Az egyik kollegám mesélte – felelte Gordon, hirtelen maga is át-érezte, mennyire kifogásolható Balla Vilmos és Bodó Béla sziklaszilárd véleménye. – Hogy maguk mennyire...

– Mi?

– Maguk cigánymuzikusok...

– Hogy maguk zurnaliszták milyen ostobák – köpött az öreg egy dohányszálat a földre.

Gordon elmosolyodott, és aprókat bölintott.

– Hogy vannak cigánymuzsikuskok – javította ki magát Gordon –, akik szakmában gyűlölik a jazz-zenészeket, mert kiszorítják őket az éjszakából, veszélybe sodorják működésüket.

24 – És ezt a marhaságot honnét vette a maga kollegája?
– Nem tudom, de alkalomadtán megkérdezem tőle – hamuzott Gordon, aztán folytatta: – Azt mondta, sőt írta, hogy akár ölni is képesek lennének a cigánymuzsikuskok.

– Hogyne lennének, ahogy a zsurnaliszták is – bólintott megint Rezső.

– Le is tartóztattak egy cigánylegényt gyilkosság vádjával, hogy megölte azt az Esperes nevű szakszofónost a Klauzál téren – jegyezte meg Gordon mellékesen. – És az a helyzet, hogy...

– A kutyafejét neki! – csapott az öreg az asztalra. A fiatalember ujjai a nagy riadalomtól összeakadtak, és a barátságos nyúlból bozontos gyerekfej formálódott. – A jazz-zene nem szorítja ki a cigányzenét. Ezt maga is tudja, és a kollegája is. Mi másjt játszunk, mint a jazzisták. Modern tánczenét csak jazz-hangszereken lehet előadni, mert hát a charlestont mégse nem játssza az ember citerán meg nagybögön. Ugye.

Gordon bólintott.

– A mondén tánchelyek jazz-zenészeket vesznek fel, mert azok tudnak jazz-zenét játszani, a keservit neki – ingatta a fejét. – Ahol meg a közönség magyar nótát kíván, oda cigányzenekart vesznek, mert hát mégis az *Egy kis jércét* mégse nem lehet szakszofónon előadni, kornettel meg dobbal. Ugye.

Gordon bólintott.

– A maga kollegája egy marha, ezt mondja majd meg neki.

Gordon jelezte, hogy feltétlenül megmondja neki.

– Pofon – fújta ki a füstöt az öreg. – A pofon, az egyszerű, meg ez is. Ha a külföldi először magyar cigányt akar hallani, itt a cigányé az elsőség, de ha a külföldi táncolni akar, akkor ott modern tánczenét kell neki játszani. A jazz-muzsikuskok és a cigány-zenészek között sohase nem vót érdekellentét, mert hát a munkahelyünk különböző – magyarázta Rezső, tétován mutatva körbe a pincehelyiségben. – Ugye.

– Ezt nem először mondta el.

– Hát nem – legyintett az öreg. – Viszontag mondtam én sokszor, hogy mozgalmat kellene kezdeményeznünk, erős, életképes egyesületbe tömörülnünk, de hát beszélhetek én.

– Ismerek egy ügyvédet, aki akár segítene is egy ilyen egyesületet alapítani – jegyezte meg Gordon, azzal noteszába írt egy nevet, a lapot Rezső elé csúsztatta. – Halmos Irén. Chicagóban van praxisa. Most Pesten marad pár hónapig.

– Nem baj – gyúrte össze az öreg a cetlit, majd a hamutartó helyett a zsebébe tömte.

Gordon az asztalra tette a kezét, ujjait összefűzte, és megszólalt:

– Honnét ismerte a szakszofónost?

– Meliket?

– Az Esperest.

Rezső hátradőlt székében, levette fejéről kalapját, és az asz- 25
talra dobta.

– Maga azt hiszi, mindent tudja? Csak mert maga is tudja, mennyi két font hús, meg hogy a baseball micsoda, azért még nem tud mindent. A világról talán, de rólam bizonyosan nem.

– Nem is tudok – vett elő Gordon egy újabb cigarettát, és szó-
rakozottan ütögetni kezdte az asztallaphoz, minden mozdulatnál for-
dítva egyet rajta. – Soha nem mondtam. Csak pár dolgot tudok.

– Az még mindig több, mint amennyit én tudok.

– Holnap reggel a sajtóirodán ez a Fischer nevű detektív nagy
csinnadrattával közölni fogja, hogy letartóztattak egy fiatal cigányle-
gényt a szakszofónos Espár Artúr meggyilkolása végett – kopogott
Gordon ütemesen a cigarettával az asztalapon. Cukorborsó Rezső egy-
másba fűzte meggörbült ujjait; keze úgy festett, mint egy földből kifor-
dított, százéves szőlőtőke gyökere. Barna, göcsörtös, kibogozhatatlan.

– De hát az a gyerek, az nem nagyon bökött le senkit, ezt az egyet spe-
ciel tudom – folytatta Gordon. – Az Esperest semmiképpen sem.

Rezső kibogozta az ujjait, felvette a kétpengőst, és megint az
ujjain forgatta. A Három Fillérben beütött az éjszakai kórság, amikor
azok, akiknek volt hova, már hazamentek, és ezért nem zajongtak,
akiknek meg nem volt hova hazamenni, azok a fedélnek meg a meleg-
nek örülvén nem zajongtak. A nagyon vékony fiatalember már régen
nem varázsolt élet- és állatképeket a falra, helyette a különösen vé-
kony leány szájára tapadva kapaszkodott valamibe, ami talán több
volt nála. Ahogy az érme ismét az öreg ujjain vándorolt, Gordonnak eszébe
jutott egy dal, amit floridai útján hallott. Nem azért emlékezett rá, mert olyan
jó lett volna, sőt. A gramofónlemezen egy Shelton nevű férfi kísérte magát
a bendzsóján, miközben egy Polly vagy Molly nevű leányról énekelt. Olyan
monoton, elszánt módon pöngette a bendzsót, olyan mániákusan énekelte
az ív nélküli dallamot, hogy Gordon napokig nem tudta kiverni a fejéből,
pláne azért nem, mert a magyar sikkasztó, aki miatt Floridába utazott, éppen
Molly vagy Polly nevű feleségét gyilkolta meg, és a dal, amely a gramofónon
szólt abban a zugivóban, mintha bele akarta volna kalapálni a fejébe az ál-
dozat nevét. Molly, Molly. Polly, Polly.

Rezső is ilyen monoton, kalapálós hangon kezdett bele történetébe,
és ugyanígy is fejezte be, miközben Gordonnak a bendzsó magas, kicsit hamis
húrjai zöngtek a fejében, amint az öreg cigányt hallgatta.

– Akkor voltunk legények – mondta búsan, – amikor még ragadósok vótak a bankók. Ne nézzen úgy reám. Nem tudja, mit jelent, hogy amikor a bankók még ragadósok voltak? – Fejét csóválta. – Jó mulatós időkben az vót a virtus, hogy benyálazták a bankjegyeket és a cigány homlokára ragasztották. De úgy látszik, a bankjegy elveszett a forgalomból. Több 26 öreg morog, hogy bennünket akarnak leverni a jazzisták, bennünket, akik királyokat adtunk a világnak.

– Királyokat?

– Királyokat. Maga talán sohse hallott Bura Károlyról, a legfőbb cigány királyról, a Rác Lacikáról, akik között a harminchatodik is király, cigánykirály. Ott vót ugye a néhai Radics Béla, annál nagyobb király még egy igazi gróf se vót. Maga nem vót itt, de a temetésére elment minden cigány a hegedőjével, annyi vót ott az ember, hogy taposták egymást. Sőt, még a Rigó Jancsi is, de... Jazzistához sohse megy feleségül hercegnő, meg grófnő... Ehhez az Espereshez meg aztán végképp nem ment vóna semmilyen nő se hozzá. – Rezső a földre köpött, és megtörölte szája szélét. – Ott ült, annál az asztalnál – intett a fejével maga mögé. – Legalább kétszer vagy háromszor itt vót, egy szót se szólt, csak bámult, ahogy itten énekeltem, utána meg csak nézte, ahogy hullanak a kalapba a pengők. Nem mondom, vót rosszabb estém is, meg jobb is, így megy ez. De ez csak nézte, nézte a pengőket, nem mondott semmit, végül fogta a szakszofóntokját, és elment, engem meg nem érdekelt, csakhogy az egyik vendég, az a nagyszakállú ott, az mondta, hogy ennek sincs jobb dolga, mint itt ülni és irigykedni, talán jobban kellene muzsikálni az Esperes úrnak a Klauzál téren.

Gordon a szájába tette a cigarettát.

– Itt vót a múlt héten is, megint ott ült – rántott egyet a fején –, az meg egy jobb este vót, sokan eljöttek, énekeltem, hullottak a kétpengősök, aztán utána el kellett sietnem, mert az egyik boy ágnak esett a telepen, siettem hazafele, de alig értem el a Hunyadi térre, amikor kilépett elé az Esperes az árnyékból, vagy a falból, olyan vót, aztán odakent a falhoz, ami elég könnyen megy, főleg azért, mert én aztán nem ellenkezek, kicsi is, meg öreg is vagyok én már ehhez, az arcomba hajolt, és aszonta, Neked persze hullanak a pengők erre az amerikás moslékra, te, mocskos, neked persze adják a pénzt, mire csak eliszod meg lotyókra költöd, te, iszákos füstösképű, de nekem a gyerekeimnek kell a pénz, arra, nem az italra, amit rendes körülmények között el is hittem vóna neki, csakhát a szája úgy búzlótt a sörtől, hogy alig bírtam venni a levegőt, márpedig annak bedesnek kell lenni tisztességesen, amit én nem bírok, és tartott a bal kezével a falnak nyomva, a lábom is alig érte a földet, úgy kapálóztam, a jobb kezével meg átforgatta a zsebeimet, elvette az összes kétpengőt.

Gordon az érmét nézte, ami fényesen, csillogva, kicsit hivalkodva vándorolt ujjpercről ujjpercre.

– Szóval azért bökte le, mert elvette a kenyérét.

– A kurvaszentségit nekijje! – csapott villámgyorsan öklével az asztalra Rezső. – Hát mire figyel maga?

Gordon az asztalon fekvő, kevély kétpengőst nézte, a magyarok védasszonyát, amint közömbösen bámul a semmin túli semmibe. 27

Ujját az érme fölé emelte, és úgy tartotta ott, mintha az érme gomb lett volna, amit elég lenne csak megnyomnia, és mindenféle poklok mindenféle lakói szabadulának el.

Vagy felgyulladna a villany.

– Ezért bökte le – bólintott lassan.

– Ezért.

– Ezért a kétpengőst?

Rezső bólintott.

– A többi nem érdekelt – villant Gordonra vizenyős szeme, akár egy álmából felébresztett csörgőkígyó. – Ez itt, ez érdekelt. Ez a kétpengős.

– Az utolsó kétpengős.

Rezső nem felelt, ujjai egymásba fonódva készültek gyökeret eresztetni egyenesen bele az asztallapba.

– Egy pengő a buszra kell – mosolygott kényszeredetten Gordon, és hamuzott.

– A másik meg, hogy a primás elhúzza a nótámat.

Gordon elhúzta az ujját az érme fölül, majd kezét az asztalra fektette. Három ujjá önkénytelenül begömbült, mutató- és hüvelykujja meg úgy állt, hegyükkel-begyükkel egymáshoz érve, hogy csak a ce-ruza hiányzott közülük.

– Bármikor muzsikálok én egy este akár tizenöt-húsz pengőt, mit nekem az a pénz, amit az az ember elszedett tőlem, megszoktam már, hogy elszedik mindenem, a börtönben is ez ment, amíg ki nem derült, hogy mindenem tudok zenélni, akkor aztán az egyik dömhecs hústorony azt mondta, hogy az ő védelmét élvezem, mire még a börtönőrök is össze-vissza tojták magukat, akkor egy ideig nem szedett el senki semmit, sőt még a gitárom is ott vettem, abból a pénzből, amit összezenéltem, és még azt se szedték el, mert arról énekeltem nekik, hogy van egy görll, aki majd letörli az izzadságot az arcomról, amikor végre éjjel lefekszem a tölgyfa alá, becsukom szemem és arról álmodok, hogy elmegyek a városba, el innen az dévlla hátsó udvaráról, ahol a föld is gránitból van, soha meg nem törhetem, a városról álmodtam, tudja, ahogy csillogó homlokkal feküdtem a tölgyfa alatt, de végül mégis maradtam, mert a városban csak a szívemet törik össze, és hát félek, erőst félek attól a sok, fényes fénytől, és az a görll, az nem a városban vár majd, hanem itt, a tölgyfa tövében, és letörli homlokomról az izzadságot azzal a puha ronggyal.

– Miért olyan fontos ez a kétpengős? – kérdezte Gordon.

– Mert egy pengő a buszra kell, a másik meg a primásnak, hogy elhúzza a nótámat – felelte Rezső, és Gordon tudta, hogy egy szóval többet sem tud kihúzni az öregből az érméről.

28 – Kérte tőle? – kérdezte inkább.

– Hogy adja vissza?

Gordon bólintott.

– Olyannak nézek én ki, mint aki csak úgy megbök valakit?

– Nem – felelte Gordon. – De senki se néz ki úgy, aki meg igen, annak a legtöbbször kése sincs, csak bökhethéjje.

– Kértem, de nem adta. Megvártam, amíg elment, elszíttam egy cigarettát, aztán utána mentem, beültem abba a kocsmába a Klauzál téren, hallgattam a nyekergésüket, mert az nyekergés vót, nem zene, nem csoda, hogy éhen akart halni, ha egyszer ilyen csapnivalóan zenéltek, végül szerencsére abbahagyták, a többiek elrohantak, én is elrohantam vóna, de annál az embernél vót a kétpengősöm, hát leültem, vártam, ő is odaült, hogy mit akarok, mire megkértem, adja vissza azt az egyet, a többi nem érdekel, az az egy érme, az kell nekem, de erre felállt, kisietett, én meg utána, és akkor meglökött, beleestem a pocsolóába, ott ültem, mire rám nézett, és aztat mondotta, hogy a gyerekeinek kell, mert éhesek, mire mondtam, hogy azon a két pengőn nem múlik, azt az egyet adja vissza, mire reám köpött, belerúgott a vízbe, ekkor dőlt fel bennem a borjú, tudja, előkaptam a bicskám, mondtam neki utoljára, nem adta, arcomba köpött megint, aztán... – hallgatott el. Ujjpercein le-föl forgott a kétpengős. – Agyon se akartam szúrni, mert annyit kapok érte, mint egy rendes emberért, de hát megcsúszott, bele a pengébe. Áhh – legyintett. Gitárja a székek támasztva állt, kalapja az asztalon hevert, ócska, kopott, fekete nemezkalap volt, zsíros és mocskos. Rezső a fejébe csapta, lassan felállt, a kétpengős nyomtalanul tűnt el a markában.

– Tudja, én újságot írok – szólalt meg Gordon még mindig ülve.

– Ezt mondotta már.

– Én csak azt írhatom meg, ami megtörtént.

– Jó magának.

– Holnap is kell cikket írnom.

– Nem baj.

– A napomat a rendőrségi sajtóirodán kezdem – folytatta Gordon, szája sarkába dugott cigarettával. – Ami ott történik, az kerül megírásra. Ha a detektív azt mondja, ez a legény bökött, akkor az hír, azt írom meg. Hogy mikor, kit, hol és hogyan. S ha van rá lehetőség, akkor azt is megírom, hogy miért. Már ha lehet tudni az ilyet.

– Már ha lehet.

– Mert nem mindig lehet.

Az öreg jobbkeze gyengéden markolta a gitár nyakát.
– Minden jót – dobott Gordon egy kétpengőst az asztalra.
– Magának is – felelte az öreg, vizenyős szeme a kétpengősre tapadt,
Gordon meg belebújt kabátjába, fellépett a három lépcsőfokon, és a
vizenyős októberi éjszakában találta magát. A szemközti ház nappali- 29
lijának ablakából fénycsóva csapódott előtte a tócsára.

Gondosan átlépte, majd elindult a Körönd felé, miközben dúdolta ma-
gában: – *Ássátok a sínek mellé a síromat / Hadd halljam a vonatokat.*

6.

– Ez nem csak szokatlan, hanem megengedhetetlen is! – fortyogott
vörös fejjel Fischer Albert detektív, a sajtó munkatársai pedig kedélyes
érdeklődéssel várták, hogy most éppen mi megengedhetetlen.

– Kérem, egy kis nyugalmat kérek, egy kis nyugalmat – emelte
fel a kezét dr. Héczey Péter rendőrtanácsos, igyekezően csillapítani
az egyébként nem túlságosan felborzolt kedélyeket.

– Előtte szeretném befejezni a sajtó tájékoztatását – ellenke-
zett Fischer Albert, aki olyan snájdigul nézett ki, mintha aznap reggel
nem dézsából öntötték volna a vizet a városra, eláztatva mindent és
mindenkit. A sajtóiroda bejárata előtti fal úgy nézett ki, mint egy ócs-
kás sátra a Teleki téren: mindenütt ázott és nyüzött kabátok lógtak,
előttük a földön tépett és fáradt esernyők száradtak. Gordon tudta,
hogy a száradás csak illúzió, ebben a nyirkos időben se kabátnak, se
tulajdonosának nincs esélye megszabadulni a nyirkosság érzésétől.
Megszokta már Philadelphiában, ahol a páratartalom nyaranta olyan
magas volt, hogy a bélyeget csak meg kellett lengetni a levegőben,
aztán lehetett is ragasztani a borítékra.

Fischer detektív mindezek ellenére úgy festett, mint aki bálba készül
a Vígyszínházba, vagy legalábbis dezsonórözni a Tiszti Kaszinóba. Bajusza pö-
dörve, nyakkendője bogja körzővel beállítva, ingének nyaka állát magasan
tartva, mandzsettája vonalzóval kimérve, cipője olyan fényesre suvikszolva,
hogy a lámpák fénye minduntalan elcsúszott rajta.

– Esküszöm neked, Zsigmond, többet fizetett a zakóért, mint amennyit
havonta hazaviszek – súgta Gordonnak Vécsey Leó, a *Magyar Detektív* szer-
kesztője.

– Ez legalább olyan sokat mond el rólad, mint róla – felelte Gordon. –
Mi van az új regényeddel?

– Áh – legyintett Vécsey –, nincs nekem időm regényekre. Versekre
igen, de hát kinek van kedve manapság regényt írni, most mondd meg. Nem
mondom, erről a Fischerről lehetne, na de ki adja ki?

– Uraim! – emelte fel a kezét Héczey. – Uraim! Kérem! Szokatlan, de nem jellemző udvariatlanság lenne, ha az ügyvédnőt nem hallgatnánk meg – tárta szét a kezét a sajtóiroda vezetője, és megtörölte legendásan széles és magas homlokát. Minden fej az ajtó felé fordult, ahol egy
30 igencsak elegáns nő állt, kezében marhabőr aktatáskával, barna haján céltudatos kalappal, arcán tündéri mosollyal, szemében egy szavannai oroszlán kedvességével. – Még akkor is, ha én magam sem értem, hogy voltaképpen mit is keres itt – fűzte hozzá, és lesöpört zakója hajtókájáról valamit.

– Akkor én azt javaslom, hogy befejezem a sajtó igen tisztelt munkatársainak tájékoztatását – köszörülte meg a torkát Fischer detektív, majd nyelt egyet –, addig az ügyvédnő minden bizonnyal szívesen foglal helyet.

– Hogyne – mosolygott elbűvölően Halmos Irén, mire Vécsey eleve nagy szeme még nagyobbra kerekedve mérte végig a nőt. – Csak nyugodtan detektív, ha már elkezdte, fejezze is be, ne hagyja, hogy holmi vallo-másokkal a munkáját akadályozzuk. Kérem, folytassa – intett, majd elővette tárcáját, kihúzott belőle egy szál cigarettát, és odatartotta a gyufa lángjához, amely mintegy varázsütesre jelent meg az egyik fiatal tudósító kezében.

Fischer Albert megköszörülte a torkát, és folytatta.

– A letartóztatást a tegnapi nap folyamán a Király utca egyik italmérésében foganatosítottuk, lévén az irányításom alatt álló detektívcsoport kiemelt figyelemmel kereste a zenész Espár Artúr gyilkosát, és ezen megfeszített munka eredményeként sikerült őrizetbe vennünk a huszonkétéves fiatalembert, aki, mint azt már említettem, jelenleg állás és fogalkozás nélküli – hallgatott el egy pillanatra, hatásosnak szánt szünet gyanánt. – Gyors és hatékony vizsgálatunk kiderítette, hogy Blagó János szentkirályszabadjai lakos Budapest területéről szeptember hónapban kitiltatott, ám a toloncházból való eltávolítása után a hatóságok határozatának ellenszegülve visszatért a fővárosba, ahol kéregetésből és alkalmankénti zenélésből tartotta fenn magát, amíg aljas indokból ki nem rabolta és meg nem ölte Espár Artúrt. Ezúton szeretném felhívni a sajtó tisztelt munkatársainak figyelmét arra, hogy a székesfőváros a rend betartatása és lakosai nyugalmanak fenntartása érdekében a jövőben semmilyen formában nem fogja engedni az utcán lakhatást, és még komolyabban szerez érvényt a törvény betűjének, valamint a székesfőváros által hozott...

– Mi folyik itt? – dörrent egy mély, ízes hang.

Minden fej az ajtó felé fordult. Ferenczy Tibor rendőrfőkapitány állt az ajtóban fekete öltönyben, fehér ingben, fekete nyakkendőben, dús bajusszal egyenes vonalú szája fölött.

– Navégre – súgta Vécsey. – Végre valami érdekes.

– Végre – bölintott Gordon, lévén a főkapitányt olyan ritkán lehetett látni a főkapitányság épületében, hogy egyesek azt híresztelték, háromnaponta két takarítónő töröl port az íróasztalán.

– Főkapitány úr – lépett elő Héczey Péter, arcán enyhe pírrel –, Fischer detektív éppen tájékoztatást ad egy letartóztatásról. Ha méltóztatna...

31

– Nem méltóztatok – felelte kurtán Ferenczy, majd Halmos Irénre pillantott, aki angyali derűvel dohányzott az ajtóban. – A hölgy viszont méltóztatik, ha jól gondolom. Lehet, hogy a detektív családjában elfogadott dolog megvárakoztatni a hölgyeket, de a Magyar Királyi Rendőrségen nem.

– Nagyon kedves, főkapitány úr, köszönöm – dobta le a csikket a földre az ügyvédnő, és eltaposta hegyesorrú cipőjével. Vécsey hangosan nyelt egyet Gordon mellett, aki nem tudta nem észrevenni a finomnak sem nevezhető oldalvágást Fischer családjára, ami egyértelműen az apósára vonatkozott.

– Uraim – fordult Halmos Irén a zsurnaliszták felé, és hangjára még Geiringer Ernő, a *Pester Loyd* veterán tudósítója is abbahagyta a hortyogást, elvégre talán ez volt az első alkalom, hogy nő szólott ehelyütt hozzájuk, aki ezen felül még ügyvéd is volt, és ez a párosítás arra mindenképpen méltó volt, hogy többen is felfüggeszék szunyókálásukat. – Uraim, nem akarom rabolni az idejüket, de azért vagyok kénytelen félbeszakítani a tájékoztatót, mert nem szeretném, ha valótlan tények közlésével akár magukat, akár végső soron a Magyar Királyi Rendőrséget járatná le, természetesen tudtukon és akaratukon kívül.

– Akkor mi örömünk marad? – suttogta valaki hangosan, mire többen markukba nevettek.

– Blagó János nem követhette el a gyilkosságot – tette kezét egy üres szék támlájára az ügyvédnő –, lévén kezelés alatt áll, amely kényszerképzetét hivatott kordában tartani, amely kényszerképzet abban manifesztálódik, hogy bűnösnek tartja magát. Bűnösnek, amiért életben van, és...

– Még egyszer? – szaladt ki Gordon száján. – Hogy miért?

– Bűntudata van – magyarázta Halmos Irén –, amiért egyedülként élte túl a borzasztó háztűzet, amely egész családját elpusztította szülőfalujában, Szentkirályszabadján.

Csak a papírt karcoló ceruzák és tollak hangja hallatszott, semmi más.

– A tüzesethez semmi köze nem volt, ezt a nyomozás is megállapította, ettől függetlenül kóros bűntudat gyötri, és ezen megváltozott, néha erősen zavart elmeállapotában az újságokban olvasott erőszakos bűneseteket vállalja magára, ekként keresve megfelelőnek vélt büntetést képzelt bűnösségére. Bizonyos vagyok abban, hogy Fischer detektív ezzel pontosan tisztában volt, hiszen mint közölte, alapos és kiterjedt nyomozást folytatott, amelynek

soron következő állomása bizonyosan a Lipót lett volna – mosolygott az ügyvédnő –, ahol Blagó Jánost kezelték, s ahonnan sikerült megszöknie, a helyzetet azonban tovább nehezíti, vagy éppen könnyíti, hogy kezemben fogom Kolompár Rezső tanúvallomását, melyet a mai nap reggelén tett jelenlétemben, s melyben azt részletezi, miként vetett véget Espár Artúr életének. Kérésemre Kolompár Rezső hajlandó volt elkísérni a kapitányságra, ahol vallomásának fő részeit ismertette Nemes Géza...

32 – Sándor – szólalt meg Ferenczy Tibor. – Nemes Sándor detektív főfelügyelő – ismételte, majd Fischer detektívre pillantott, sarkon fordult, és szó nélkül kiment a helyiségből.

– Nemes Sándor detektív főfelügyelőnek, aki, mint azt megtudtam, azonnal elindult csoportjával, hogy a védencem, Kolompár Rezső vallomásában foglaltakat ellenőrizze – fejezte be azzal a mosollyal, amely csak a felületes szemlélő számára hathatott bűbájosnak. Kosztümkabátját begombolta, táskáját kezébe fogta, majd az ajtóból még visszafordult: – Kérem, detektív, folytassa – nézett Fischerre, aki aktákkal a hóna alatt állt egyenes háttal, arcán erőltetett nyugalommal, és alig tűnt el az ajtóban Halmos Irén filigrán alakja, ő maga is sürgősen távozott határozott, kissé gépies léptekkel.

– Hát, hogy akkor folytassuk – mosolygott Héczey, akár egy filmszínész. – Mint bizonyára emlékeznek, egy hónappal ezelőtt betörők jártak a Grozit Aszfalt és Kátrány Vegyitermékek Rt. Berlini tér 3. szám alatti irodájában. A betörők megfúrták a páncélszekrényt, és tartalmát, tizenkétezer pengőt, elvitték. Nos – szélesedett még jobban Héczey Péter mosolya –, nem kell tovább izgulniuk, mert a rendőrség nyomozása eredménnyel végződött. Őrizetbe vették Csehi Ferenc huszonnyolc éves éves napszámost, Wellisch Nándor huszonnyolc éves és Wellisch Károly harmincnyolc éves újságkihordókat, akik beismerték, hogy ők törtek be a Grozit irodájába.

– Remek, sőt kiváló munka – emelte fel Gordon a ceruzáját. – Ugyanakkor ha a Kolompár-ügyről mondana még nekünk valamit.

– Egészen pontosan ez a szándékom – vágta rá villámgyorsan a sajtóiroda vezetője –, amennyiben újabb hírek állnak rendelkezésemre.

– Mi van a mérgezett nővel? – kiáltotta valaki az első sorból, Héczey pedig nyájasan válaszolt.

– Egyelőre csak annyi ismeretes, hogy az Ybl Miklós tér 3. számú ház előtti padon ma hajnalban egy harminc év körüli elegáns, eszméletlen nőt találtak. A mentők a Rókusba vitték. Megállapították, hogy az illető Gál Irén, aki ismeretlen méreggel megmérgezte magát. Állapota súlyos. Kihallgatni még nem lehetett, a rendőrség így semmi közelebbi adatot nem tud róla, de természetesen a sajtó munkatársai lesznek az elsők, akik értesülnek a fejleményekről.

– Kérem! – emelte fel Gordon ismét a ceruzáját. – Meg tudja erősíteni azt a nem hivatalos értesülést, amely többünkhöz is eljutott, miszerint Fischer detektív hamarosan vidéken folytatja fényes pályafutását?

Héczeyt azonban nem lehetett kizökkenteni nyugalmából, folytatta, akár egy hamiskártyás, aki tudja jól: ha csak egy pillanatra meg- 33
inog, elbukhat.

– Mivel nem hivatalos az értesülése, ezért megerősíteni nem áll módomban, ahogyan cáfolni sem, mert ez a rendőrfőkapitány döntése, ugyanakkor emitt szeretném felhívni becses figyelmüket, hogy betörték a színészüdülőbe.

Ketten felröhögtek, Geiringer hortyogni kezdett.

– A Völgy utca 33. szám alatt lévő színészüdülőbe ismeretlen tettesek betörték. Az ablakon keresztül hatoltak be, az üdülőből ötezer pengő értékű fehérneműt vittek el.

– Nincs is annyi gatyá a világon – jegyezte meg valaki fennhangon.

– Hogyne lenne, a Csortosé, az ő gatyája még ennyiből sem jön ki – tromfolt egy másik, Héczey pedig elégedetten pillantott körbe, majd tekintete egy rövid időre Gordonon állt meg. Szemében nem volt ellenségesség, vagy düh, ám jókedély és derű sem. Gordon állta a tekintetét, kicsit összeszűkülte szemmel várta, hogy mi lesz a sajtóiroda vezetőjének következő mondata.

– Lássuk csak – pillantott az előtte heverő papírra Héczey Péter.

– Lássuk csak, hol is folytassuk. Mivel is folytassuk. A székesfőváros tegnap sem szűkölködött olyan eseményekben, amelyek a nagyérdeműre tartoznak – vetett egy pillantást Gordonra. – Tehát. A főkapitányságon vasárnap őrizetbe vették özv. Tornyai Miklósné negyvenegy éves asszonyt, aki a Nefelejts ucca 24. szám alatt lakik. Az asszony kijelentette, hogy megöli fiát és menyét. Feljelentették, előállították a főkapitányságra, ahol az életveszélyes fenyegetést megismételte, mire őrizetbe vették. – Lapozott. – Az éjjel Bodor Zsigmond gazdalegény ittas állapotban behatolt régi haragosának, Csikó Jánosnak a lakására, és rákiáltott: “Most megöllek, végzek veled!” – Héczey nem átalotta felemelni hangját, mire többen kiegyenesedtek, egyikük megjegyezte:

– Tudjuk, megölte, végzett vele.

Héczey egy mindent látott prédikátor nyugalmával csóválta a fejét.

– Igen, csak nem úgy, és nem az. Csikó nem ijedt meg, baltát ragadott, Bodorra támadt, és tizenhárom baltacsapással agyonvágta.

Gordon az órájára pillantott, és felállt. Egy erős órája van megírni a cikket, akár egy egész kolumna is lehet belőle, és már fogalmazta magában az első mondatokat, amikor Héczey hangjára lett figyelmes.

– Gordon, ez a maga asztala.

Gordon tarkójára tolta a kalapját, és visszafordult.

– Féltékeny cigánylányok halálos kispárbaja tört ki tegnap a cigány-
soron – folytatta Héczey.

34 – Megvan a tettes? – kérdezte Gordon.

– Meg.

– Az igazi? A tényleges? – rakott Gordon a szájába egy cigarettát.

– Meg.

– Akkor majd megírja más – felelte Gordon. – Nekem sztorim is van,
meg lapzártám is – biccentett, azzal kilépett a teremből az esőtől nehéz le-
vegőjű előtérbe, amely telis tele volt bűnössel és áldozattal, feljelentettel és
feljelentővel, elfogottal és üldözöttel, bűnössel és néhány ártatlannal, ciga-
rettafüsttel, vérgőzzel, sípszóval, morgással és fojtott zokogással, üres fe-
nyegetéssel és alkalomadtán beváltandó halálos ígérettel.

* Rendhagyó játékra invitáljuk kedves olvasóinkat. A novella első részében öt bekezdés első betűjét összeolvasva kapunk egy szót, ahogy a második résznél is. Aki bármelyiket beküldi emailben (jasz.attila@ujforras.hu), az megkapja emailben a novellát a teljes terjedelmében.

Ismeretlen japán költő 35

DOBOZOK ÉS SZÉKEK

5 kis helyzetgyakorlat

Pozzo és Lucky a bécsi

Hofmobiliendepot-ban

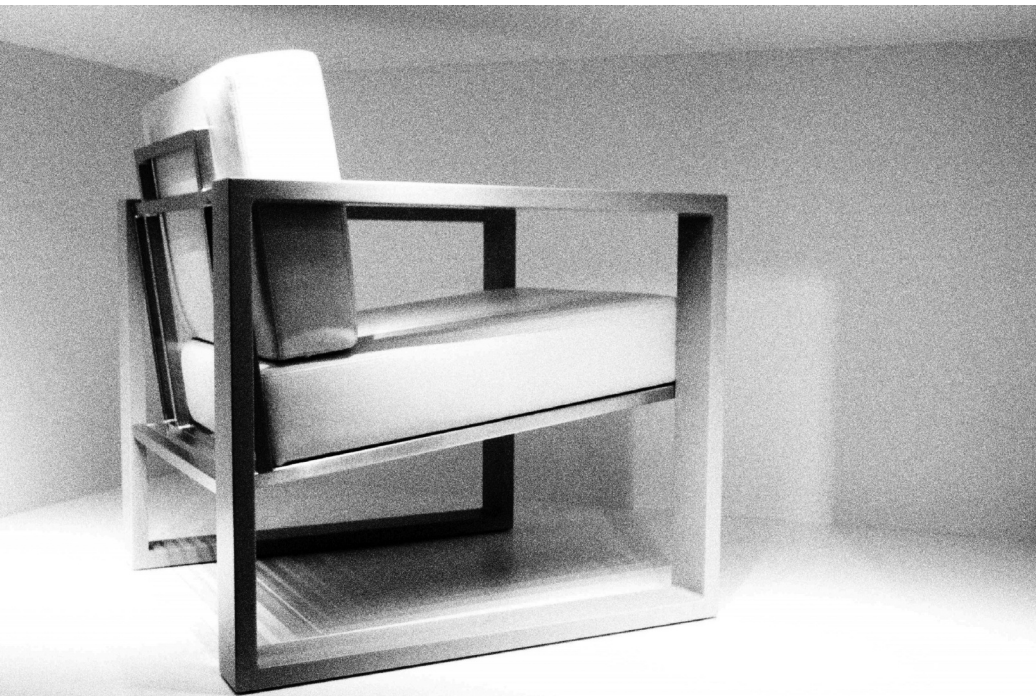

1.

Olyan távol. Olyan közel. Csaknem közel, olyan távol. Olyan közel, mégis távol, csaknem távol, olyan közel.

2.

Kinyújtani, nyújtani a nyakat, a kezet, a lábat, az ujjakat is, nyújtózni, centiméterről centiméterre, tovább, lassan, egyenletesen, a nyak, a kéz, a láb, az ujjak, nyújtani, tovább, mintha, majdnem.

3.
„Isten!“ „Isten!“ „Isten!“

4.
38 Négy láb. Egy ülőke. Egy támla. Két kéz. Valahol. A levegőben.

5.

Pozzo leül. Lucky körbejár. Pozzo feláll. Lucky megtorpan. Pozzo elindul. Lucky leül. Pozzo körbejár. Lucky feláll. Pozzo megtorpan. Lucky elindul. Pozzo leül.

39

MAGAM ELŐTT

magam előtt járok
a valószínűtlen jövőben
arrafelé ami még nincs is
aztán visszahátrálok oda
ami már soha sem lesz újra

A VÁLASZTÁS REMÉNYE

41

a választás reménye
a kifürkészhetetlennel szemben
ülök és azon gondolkozom hogy
milyen kedvesen mosolyog

a tükörképem milyen ártatlan
milyen kedvesen szabadkozik
milyen bájos az a megfogalmazás is hogy
aki szabad az tévedhet

bevallom én egy ideje csalok
a véletleneket használom mentségül
pedig az életem nem más
mint igazodások sorozata

OLYAN ÉPÍTÉSZEZET

olyan építészet vonz
ami építéssel egy időben
a bontást is elvégzi
úgy épül hogy
közben lebomlik

így aztán nem marad
a helyén más
mint az a bizonyosság
hogy hol volt hol nem
talán esetleg

42 A BARÁTOMNAK

a barátomnak
mindig is volt
barátja és persze volt
egy háziállata

utoljára a lapos tévét szerette
a hálószobájába vitette
de sétálni soha nem vitte le

és nem zavarta őt
a sok-sok csatorna szag
sőt simogatta szerette
egyszerűen élvezte
ha egy adó
az adónemet részletezte

és boldogan hallgatta
hiszen neki nem
mondtak nemet
ha elakart menni,
a hirdetések alatt

el is ment szegény

csak nézem, ahogy
a tapintás magáévá teszi
a másik testét
ahogy az élő anyag odaadja magát
egy tenyérnek
és ahogy az ujjak
szomjúsága csillapíthatatlanul
issza az érintkezést

színültig tele vagyok vágyakozással

44 A TESTEM

a testem lassan elhagy
és héj nélkül maradok
és elpárolog ami
bennem volt
lassan semmivé lesz

a mindenkori idő
lassan összezsugorodik
és a méretre készült anyag
viseltes lesz

tudtam én erről
hiszen rákötötték a lelkemre
hogy ezt a valamit
óvni kell

már az óvóhelyen
becsomagoltak
etettek ringattak,
hogy ne érezzem, hogy
máris elkezdődött
az öregedés

PURGATÓRIUM

Hetente kétszer, vasárnap és pénteken,
Mihály arkangyal eljön hozzánk,
minden vasárnap, mikor megszületett az Isten Fia,
és minden pénteken, mikor keresztre feszítették.
Hamarosan megkönyörül rajtatok az Isten, mondja,
amit mi hozsannázva és áhítattal zengve fogadunk.

De nem lehet, hogy éppen ez az igazi pokol,
hogyan azt hisszük, van szabadulás,
holott ennek csak az ígéretét kapjuk?
Ezt csak egy gondoskodó és szerető isten képe tudja elviselhetővé tenni,
de hogy előlegezzük meg ezt a bizalmat,
ha bármennyire is azt érezzük, itt ragadtunk,
mégsem feledkezett meg rólunk,
visszatér értünk,
mint a jó szülő az óvodában hagyott gyermekért?

SEBESTYÉN SIRATÁSA

46 Újfajta halál ez,
mikor a hóhért magatok kéritek, hogy sújtson le bárdjával,
a halált pedig úgy ölelitek kebletekre,
mint messzi útról megtérve a rég nem látott jegyest.

Lassú kortyokban nyelitek a szenvedést,
mint a zamatos déli borokat.

De miért szeretitek így a halált,
hogyan megvetitek érte szüleiteket,
elkergetitek barátaitokat,
hagyjátok, hogy szép feleségeitek elfonnyadjanak,
mint az éretten földre hulló gyümölcs,
fiaiatok pedig hiába rügyezzenek és elvigye őket a fagy?

Újfajta gyász és újfajta szomorúság vesz most körül engem,
mint téged a nyilak, mikor rád találtam,
így zártad el magadtól,
sündisznóként,
ezt az erjedő világot, mely tönkretett.
Magadba menekültél,
mint mi ebbe a gyásszal kárpitozott,
könnytől nyirkos, sötét szobába,
hol minden tekintet a beléd tört nyílra szegeződik.

Pontosabban, rád,
ki alig élsz újra, máris mennél a halálba vissza,
mint a gyermek a testétől még meleg ágyba.

Tán téged vágnánk követni mi is
ebből a fullasztó, sötét szobából,
de csak állunk mozdulatlanul,
nincs már hangunk sem:
csak könnyeink kopognak, mint lyukas hordóból a víz,
csak szomorú szívünk ropog, mint a fáklya.

Ha szigorúan veszem, bizonyos értelemben mégiscsak volt előzményem a családomban. Egy régi felmenőm, a szépapám, vagy annak az apja, tehát akkor inkább a nagyon szépapám híres fiziológus volt. Dr. Laád Bulcsúnak hívták, az embriológia és a biológia elismert szaktekinetlyeként még egy Hipnotoxin nevű álomirtót is feltalált. Kortársai szerint olyasmiken morfodírozott, miként lehetséges, hogy a fejében a saját tudatán kívül va-

Egressy Zoltán 47

HOLD ON

(részlet)

laki más is ül. Azt kérdezgette, miért jár örökké másodmagával. Egy hátra maradt feljegyzésében ez a különös mondat olvasható: "Miért van az, hogy még az én sem atom, s hogy még az ego is kettéhasad?"

Alighanem ő lehetett a család első fekete báránya. Sokan tarthatták elmebetegnek. A szűk és tágabb famíliánkban egyaránt uralkodó, jóindulattal racionálisnak nevezhető, de inkább kényszeresen földhözragadt gondolkodás ismeretében nem tekintem véletlennek, hogy apám keveset mesélt róla. Gyakorlatilag semmit.

Miután leérettségiztem, engem is érdekelni kezdett a családom története. Divatos téma volt akkoriban, majdnem minden ismerősöm levéltári anyagokat bújt az interneten. Az elfeledett, máshogy mesélt, illetve eltitkolt múlt sokak fantáziáját izgatta. Néhány generációnyi őst nekem is sikerült visszakutatnom, emlékszem a döbbenetre, amikor felfedeztem, hogy valaki fiziológiával, embriológiával, biológiával foglalkozott a felmenőim közül. Ezek a területek utána aztán évtizedekre elfelejtődtek, a leszármazottak a lehető leghétköznapibb foglalkozásokat úzték, volt köztük cipész, cukrász, kertész, még postás is, apám hivatalnokként kereste a kenyerünket – aztán megszülettem én.

Írásos nyom furcsa módon nem sok maradt fenn tudós elődöm kutatásairól, felmerült bennem, talán némi joggal, hogy valakik valamiért megsemmisítették őket. A tizenkilencedik század végén és a huszadik elején dolgozott, nem a középkorban, mégis alig került elő valami. Amit találtam, arra azért elég volt, hogy megállapítsam: az időutazást és az örök élet receptjét is beleértve, szinte mindennel kísérletezett. Egy darabig nyomon követhető a munkálkodása, aztán egyszer csak nincs több feljegyzés és publikáció. Ismerve a történelmünket, a megmagyarázhatatlan eltűnéseket, pálfordulásokat, kijelenthető-e teljes bizonyossággal, hogy önként hagyta abba a kutatásait? Abbahagyta-e egyáltalán? Miért tette volna? És ha nem, márpedig szerintem nem, valószínűsíthető-e, hogy végül nem ért el számottevő eredményeket?

Felkeresett egyszer valaki, úgy tizenöt évvel ezelőtt. A kapucsengő megnyomása után mindössze annyit mondott, a vezetéknevem miatt jött, feljönne, ha nem baj, szeretne valamit mondani.

– Ne haragudjon – szabadkozott már a liftajtóban –, pár percig tartanám csak fel.

Barázdált arcú, idős férfi volt, tarka kalapban, életkorához képest fürgén közeledett az ajtó felé. Rokonszenvesnek tűnt, beinvitáltam. Kezet fogtunk, mormogott valamit maga elé, amit nem értettem, és belépett ugyan, de aztán az előszoba közepén megtorpant.

– Jöjjön beljebb – mutattam a szoba felé.

Nem mozdult. A szemét le nem vette rólam, többször alaposan végigmért, elégedettnek látszott.

– Miről van szó?

Keztem hülyén érezni magam. Ismét jeleztem egy mozdulattal, hogy esetleg beljebb jöhetne, de ezt elutasította apró kézlegyintésével, és állva kezdett bele a mondandójába.

– Nemsokára meghalok, nincs sok időm hátra. Megpróbálok elintézi a függő dolgaimat. Amik fontosak, vagy nyugtalanítanak. Tartozom magának egy történettel. Talán nem lényeges, de most, hogy megtaláltam... Nem ismerjük egymást, ne kutasson az emlékei között. Tudom, mivel foglalkozik. Baj biztos nem lesz belőle, ha elmondom.

Zavart az álldogálása, én éreztem magam kényelmetlenül tőle. A szeme huncutul csillogott. Nem értettem, miféle közelgő halálról beszél, öregnek öreg volt ugyan, de kicsattanó erőben lévőnek láttam. Gyors gesztikulációkkal kísérte a beszédét. Betegnek, haldoklónak semmiképpen nem tűnt.

– Körülbelül huszonöt évvel ezelőtt történt – mondta. – Budán, a Tabánban, az Erzsébet híd közvetlen közelében, éjfél felé egy ösöreg férfi odalépett hozzám, és Laád Bulcsú doktor néven bemutatkozott nekem. Laád, milyen név, különös, az ember megjegyzi. Fogalmam sincs már, miért sétáltam arra, talán ott búcsúztam el valakitől, mindegy. Az öregúr érdeklődés hiányában is, mert hát őszintén szólva bolondnak néztem, nem nagyon érdekelt, mit akar, de ezzel ő nem törődött, a lényeg, hogy hosszas, bonyolult előadásba kezdett az álomirtás témakörében.

– Álomirtást mondott? – kérdeztem, miközben fürkészgettem látogatóm tekintetét. Nem tudtam eldönteni, viccel vagy sem.

– Azt – bólintott. – Azt állította, ő egy ifjan európai hírűvé vált fiziológus, aki önmaga a bizonyíték egyik legfontosabb találmánya sikerességére. Hiszi vagy nem, suttogetta nekem, én már több mint száz éve nem alszom.

Mosolyogtam. A vendég nem nézett rám, az előszoba járólapjaira meredt.

– Nem hittem el én se, de ez is mindegy. Ma már nem tudom, mit gondoljak. Olyan furcsa, átható tekintete volt. Valami derű lakott benne, ugyanakkor kérlelhetetlenség is. Volt ilyen nevű rokona?

– Volt. Álomirtással is foglalkozott. De huszonöt éve már nem lehetett életben.

A férfi aprókat bólintgatott.

– Gondoltam, hogy volt – mondta. – Az álom és az alvás egyébként nem ugyanaz. Álomirtásról beszélt, de aludni álom nélkül is lehet. Viszont nekem azt mondta, nem alszik.

– Nem kér valamit? Egy pohár vizet? – kérdeztem.

Intett, hogy nem.

– Kicsit dülöngélt – folytatta. – Azt hiszem, részeg lehetett valamelyest. Nézzen körül, mondta, régen itt a Tabánban gázlámpák panaszkodtak egymásnak a hidegben. Így mondta, hogy panaszkodtak a hidegben. Hol vannak ma már gázlámpák, kérdezte aztán. Csak a hideg maradt. A technika fejlődése megállíthatatlan, de a természet menetébe nincs beleszólásunk. Higgyen nekem, említettem, több mint száz éve nem alszom. Volt elég időm gondolkodni. Ugyanakkor akadnak örök dolgok. Ezt a nagy igazságot csak a legostobábbak vonhatják kétségbe. Örök dolog a bor például! Ősi fantasztikum! Ezzel elővett egy palackot a kabátja alól. Magyarádi olaszrizling, mondta. Megkínált. A bor, kedves ember, a jó bor semmivel sem kisebb mértékben pszichológiai hatás, mint az, ami a szerelmes ifjúban rezeg, amikor a kedvesét várja, hogy misére kíséresse. Vagy koncertre vigye. Ezt megjegyeztem szó szerint. Az egész mondókáját. Mit szól?

– Biztos nem kér vizet?

– Egyedül él?

Mögém nézett, mint aki kíváncsi a szoba berendezésére, vagy arra, van-e ott valaki. Mielőtt válaszoltam volna, tett egy suta, bocsánatkérő mozdulatot, majd megigazította a kalapját. Látszott, hogy még nem bökte ki, amit akart.

– Befejezésül mondott még valamit – nézett rám –, igazából emiatt vagyok itt. A Duna felé fordult, felemelte a fejét, és halkan odavetette nekem: ő egyszerre látja a múltat, a jelent és a jövőt. Innentől megint szó szerint idézem: üzenem az utókornak, a jövőnek, bárkinek, akinek füle van rá, hogy minden idők legnagyobb találmánya az önmaga újrateremtésére képes replikátor lesz. Az mindent megváltoztat majd. Egy új világ kezdete lesz. A jövő vadhajnala.

Elhallgatott, megint a kalapját piszkálta.

– Ennyi? – kérdeztem.

Bólintott.

Sokat is mondott, meg keveset is. Talányos volt és valószínűtlen, ami számomra tulajdonképpen vonzó párosítás. Nem akartam faggatni, reméltem, hogy magától is kibök még valamit.

50 – Porból lettünk. Ennyit még hozzátett. Porból lettünk. Ezzel a két szóval lépett le. Ezt akartam elmesélni magának. Nem fűzők hozzá semmit, nem is nagyon tudnék. Itt van a fülemben minden szava. Kezddjen vele, amit akar. Talán csak egy örült volt. De azért jó lenne azt hinni, hogy a rokonával beszéltem, nem? Jó lenne hinni, hogy nincs halál.

A látogató mosolygott, aztán elkomorult, úgy nézett rám, olyan erős lézerpillantással, annyira jelentőségteljesen, mintha át akart volna fúrni a tekintetével. Alig kaptam levegőt. Aztán megfordult, elmormolt egy vizslátot, és viharos sebességgel távozott.

Az ajtót nem csuktam be, amikor az előszobába lépett, ezért húzhatott ki olyan gyorsan. Nem hívta a liftet, lépcsőn indult lefelé. Gyorsan szedte a lábait, szinte rohant, mintha tinédzser lett volna.

Nagyon lassan nyugodtam csak meg. Életszerűtlennek tűnt, de felkavart a története. Ha mégis ő volt ott a Tabánban, dr. Laád Bulcsú, az álomirtó feltalálója, akkoriban körülbelül százötven évesnek kellett lennie.

Manapság, az elmetisztítás, valamint a háromdimenziós pisztoly-, hangszer-, csokoládé- és épületnyomtatás korában, amikor állítólag már a gondolatolvajlás kikísérletezése is előrehaladott fázisban van, és biztató kutatások folynak az időugrás megvalósításával kapcsolatban, a magam részéről nem zárom ki ezt az örültségnek tűnő lehetőséget sem. De azért inkább azt tartom valószínűnek, vagy inkább kevésbé ijesztőnek, hogy az idős férfi, aki felkerekedett, és a fülembé juttatta a történetet, egyszerűen csak át akart baszni.

* * *

Egy héttel ezelőtt, az utolsó Hold-kocsmás estém végén vállalhatatlan állapotban kanyarodtam be az illatszökőkútnál. Szerencsére nem kellett már vállalnom magam senki előtt. A lázárzsíggal italtam, stílusosan akartam elbúcsúzni tőlük, és ez tulajdonképpen egy jó hangulatú beszélgetés közepe meg is történt. Mielőtt érezelegni kezdtem volna, hívtam nekik egy kocsit, és hazaküldtem őket.

Fejemben megint régi, földi gondolatok úszkáltak, ezúttal Benjamin Franklinéi, bár ezúttal inkább csapkodtak, hullámoztak vadul, régen ezért finoman beleszerettem volna magamba. Furcsa, de egykor képes voltam rá. Gyakran okozott szelíd meghiúsulást, amikor bölcsességek bukkantak fel bennem, magamon hatódtam meg természetesen, mert magamra vonatkoztattam

őket, csodálatos érzés, önbizalombomba, irgalmatlan megnyugvás. Micsoda mély kút, mekkora mérítési lehetőség, szükség esetén hány és hány helyre tud nyúlni a fáradt elme! A passzív tudás, mint egy erővel zokogó folyó, utat tör magának; hasznos képességnek tartom: a józanság bármikor hatásosan tud fejbe vágni. Igaz, vissza is tart, olyankor is, amikor nem kellene. 51

Ezúttal nem tudtam magam átadni a teljes ellágyulásnak, elsősorban súlyos hányingerem miatt. Nem volt nálam pirula. Okádni a szó naturális, ténylegesen megvalósuló értelmében gyerekkoromban is ritkán szoktam; öklendezést, rosszulletet, majdnem-hányást nem számítok durva esetnek, ilyesmi ingerem sok mindentől lehet. Végző soron bármitől. Ahogy múltak az évek, egyre több minden kiválthatta. Szesz, lámpaláz, undor, később unalom, szégyen, esetleg szimplán én magam. Nem kellett ehhez semmi különöset tennem, gyávának bizonyulnom, árulást elkövetnem, hazudnom. Tagadhatatlan ugyanakkor, és ez magyarázat lehet, hogy sokszor túl szélsőségesen ítélekzem a tevékenykedéseim, valamint a jellemem vonatkozásában.

Volt még valami, ami kiválthatta a hányingert, de erre akkor már csak legyintettem.

*Ha a hit vezet, vakon mész, ezt hallottam meg saját, számomra régen oly kedves bariton hangomon, saját, kissé lebutított fordításomban. Nem éreztem aktuálisnak, nem tűnt érvényesnek a mondat, rám vonatkoztatva, akkor este már semmiképpen. Bár azért elbizonytalanodtam, mert ok nélkül ritkán bukkannak fel bennem eltemetett mondatemlékek. Aztán másodperceken belül jött a következő belső üzenet, talán hibajavítás jelleggel küldték a fáradhatatlanul dolgozó idegsejtek, az előző órák eseményeivel függhetett össze, ha másért nem, az alkoholtéma miatt: *a borban bölcsesség van, a sörben szabadság, a vízben baktériumok.* A frappáns szólásmondást többször idéztem régebben mindenféle társaságban, tetszeni szokott másoknak, általában bólogattak rá mindentudónak szánt mosollyal – ezúttal mégis vizet kívántam, nagy mennyiségben. Visszafordítottam magam, és belefejeltem a hárompercenként más és más virág illatát szerteszőró szökőkút jéghidegébe.*

Mélyen, a tarkóm aljáig merültem bele a vízbe, lötty, putty, gyorsan, keményen és határozottan, nehogy időm adódjon meggondolni magam. Pontosítok: ahogy most felidézem, a nyakam közepéig mártóztam a vízbe. Meglepett az érzés, elég kellemetlenül. Nem kortyoltam egy aprót se, fel se merült, vártam a sok eltűnésére. Valamivel gyorsabban vert a szívem a szokásosnál, eszembe jutott egy földi szökőkutas emlék, egy régi, várnai csobogás, türelemmel viseltem az emlékét. Közben megint az első okosság tódult az agyamba, immár eredeti verzióban, ahogy annak idején megszületett: *the way to see by faith is to shut the eye of reason.*

Maradtam volna szívesen abban a testhelyzetben, amiben voltam, kezdtem hozzászokni a hűséghez is, csak hát fel kellett jönnöm levegőért. A fejkiemelő mozdulat nehezebbnek bizonyult a vártnál, lihegtem kettőt-hármat, majd a két kezemből egy-egy féltölcsért kialakítva magamba
52 szürcsöltem a baktériummentes vizet.

Csőpögő hajjal indultam tovább, kedélyesebb, megbocsátóbb, már-már csendes nirvánaállapotban, a hányinger tovaszállt, mintha nem is létezett volna.

Nincs múlt és nincs jövő, kizárólag a jelen létezik, ez az egyetlen mód a túlélésre, vontam le menet közben az utolsó napok tanulságát. A történetek szültek tehát egy saját gondolatot, bár szokás szerint azonnal heves vitába bonyolódtam magammal miatta: a múlt nagy tanítómester, csakúgy, mint a történelem, nem hagyható figyelmen kívül az üzenete. Igen, tanítómester, de csak annak, aki nem ragad bele, és nem teszi képtelenné az életre.

Milyen érdekes, bennem is többen beszélgetnek. Családi átok lenne? Vagy áldás? Mit szólna ehhez Laád Bulcsú doktor, az én őszám, drága rokonom, a fiziológia európai hírű szaktekintélye?

* * *

A biztonsági rendszer viszonylag szépen helyreállított mindent.

A szökőkutat és a belőle áradó ciklámenillatot magam mögött hagyva, a nyírfasor elején friss, éledő levegőmozgást éreztem. Erős fuvallat ütötte meg az aromát dél felől. A szolgáltatást az otthonosság érzete miatt fogatosították a kolónia építéskor, leállíthattam volna, csak nem jutott eszembe. Nem kellett volna hozzá engedélyt kérnem, nem kellett volna egyeztetnem akkor már senkivel.

Levelek röppentek el a szemem előtt, hirtelen több is, egész kis karaván, amolyan késő őszi elszakadók, a Földön legalábbis azoknak számítottak volna. A sajnálatos események óta ősz van, az évszak egyszerűen úgy maradt, tél többé nem lesz. Csináltak mesterséges napszakokat is nekünk, földi ütemben változókat, úgy gondolták, nem lenne kellemes, ha kéthetes nappalok váltanák a kéthetes éjszakákat.

Kiválasztottam és figyelni kezdtem egy nagyobb, fáradt, fakó példányt. Apró pöttyök díszítették. Méltósággal ereszkedett, mintha ejtőernyővel közelített volna lefelé, ahol aztán a megsemmisülés várt rá, az eltaposódás, szétrohadás. Kíméletlenül elgázoltam a testemmel, rám tapadt, pár métert utazott velem.

Nekem a szél mindig ellenségem volt. Egyfelől nem lettem örömet benne, másokkal ellentétben soha nem éreztem simogatásnak a fújását, másrészt kifejezetten bosszantott, úgy ahogy van, egyáltalán, a létezése. Mégsem esett rosszul, ahogy szabályos időközönként nekem lökődött egy-egy hullám, jöttek, mint a refrének, ennek ellenére nem adtam át magam az élvezetnek, inkább gyorsítottam, amennyire képes voltam rá, nem akartam megfázni.

53

Végignézttem a megtépázott nyírfasoron. A feketével díszített hosszú, karcsú, fehér törzsek idegesítően elegánsan meredtek az üvegúra teteje felé. A tervezés időszakában választható lett volna bármi más fajta is a kolóniánk utcáira. Azt hiszem, az akác fel is merült. Pár órával korábban, az italozás közben kérdeztem a lázárzsigákat, mit érdemes tudni a nyírfáról. Egyikük azonnal megkezdte a kiselőadást.

– A világon mindenhol, mindenkor a bölcesség fájának tartották. Büntetésre is ezért vélik alkalmasnak a belőle kialakított eszközöket, ősi alaphit szerint ugyanis ki lehetett velük úzni a rosszat a testből. A mongolok táltos hiedelme úgy tartja, nyírfába nem csap villám, ezért égi fának nevezték. Az ősmagyarok egyenesen szent fának tartották, ágait sok más mellett rontáselhárításra használják. Kérge és ága kiváló füstölőszer, a boszorkányok által megrontott teheneket is azzal gyógyították.

Ennyi elég volt, leállítottam. A lázárzsigák nem működnek hibátlanul. Akadnak apróbb egyéni defektusok, de típushibák is: a kóros késés, valamint a múlt és a jelen, időnként a jövő idő keverése ilyen például. A babonákat sem tudják vagy akarják elválasztani a tényektől. Az időkeverésnek lehetne intellektuális, önmagán túlmutató, szimbolikus magyarázatot és értelmet tulajdonítani, nincs is ellenemre, ha később ez történik, de a helyzet prózaibb, attól tartok, egyszerű tervezési, illetőleg kivitelezési hiba történt.

Ittunk. Fogyasztottuk a kiváló skót viszkiket. Mindannyian a Laphroaig füstös, zamatos, tőzeges aromájáért voltunk oda leginkább. Az édes ízvilág a sóssal keveredik benne, nagy döntés volt annak idején a szállítmány megrendelése. Rágyújtottam az utolsó szivarkámra, több nem volt, nem tudtam megkínálni őket.

Büszkén nézem végig rajtuk. Bár nem tökéletesek, az alapkonstrukció működőképes. A finomhangolást, remélem, elvégzik majd mások. Boldog voltam, hogy hamarosan eljuttathatom őket a Földre.

Ahogy elhagytam a nyírfasort, és végigpergettem magamban a velük folytatott beszélgetést, hirtelen egy kisebb, nem várt szédületben vissza képzeltem magam Magyarországra. Téves emlékebeütődés történt, előfordul olykor-olykor. Úgy éreztem, szeretett Budapestemen járkálok, és bajban

vagyok, mert nem rendelkezem semmiféle kártyával, okmánnyal, papírral. Orvoshoz kéne mennem a mandulám miatt, de tudom, igazolvány hiányában nemigen fogadnak majd, vagy ha igen, bizonyára nagyon gyorsan elhajtanak a picsába; amolyan törvényen kívüli professzornak képzeltem magam.

54 Fázni kezdtem, megcsapott a teljes elhagyatottság érzete.

Visszazökkentem. A látomás a részegséggel függhetett össze. Nem, nem Budapesten jártam törvényen kívüli professzorként. A Holdon lépkedtem, a magyar részlegen, a mi kis kolóniánkon, amely felépülhetett volna sokkal kedvezőbb helyszínen is. A legfontosabb kutatások nem nálunk zajlottak. Lett volna mód máshová települnünk, választhattunk, királyunk azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a Tehetség Tengere nevű helyén üssük fel a tanyánkat.

Ez a hely a Földről nézve a Hold túlsó oldalán van, ahonnan közvetlenül nem lehet kommunikálni anyabolygónkkal, legfeljebb műholdak segítségével, amelyek kiküszöbölik az árnyékolást. Elég szar vidék. A Föld mágneses mezeje itt kisebb védelmet nyújt a napviharakkal szemben, mint máshol. Mondjuk a rádióteleszkópok számára ideális hely, földi rádióhullám ugyanis nincs, nem zavar be, tehát tisztább a vétel, innen könnyebb idegen civilizációk után kutatni. Őriási dolog lett volna, ha mi, magyarok vehettük volna fel a kapcsolatot valami értelmes életformával. Ha a viszonyok egyszer rendeződnek, még megadathat ez a dicsőség. De ez ebben a pillanatban még mindig csak fantazmagória.

Egyértelműen a Tehetség Tengere elnevezés babonázta meg a magyar uralkodót. Képtelen volt belátni, hogy ez csak egy név, két ártatlan szó, és ha példának okáért az északi sarki Peary-kráternél állomásoznánk, mint a nálunk bölcsebben döntő amerikaiak, oroszok, ghanaiak vagy kínaiak, ahol folyamatos a napsütés, és a hőmérséklet nagyjából stabilan mínusz 50 fok, elsőrangú bázishellyel rendelkeznenék. Korábbi eredményeink, elismertségünk miatt, ha akarjuk, lehetőséget kaptunk volna rá. Nem rajtunk, kutatókon múlt.

De nemcsak az északi, a déli sark is kedvezőbb hely lett volna, folyamatos a napenergia-ellátás mindkét póluson. Kisebbség a hőmérséklet-ingadozások, és nem utolsó szempont, hogy arrafelé bőségesen elegendő a víztartalék az árnyékosabb helyeken. Nem beszélve a rengeteg felhasználható ásványról, amelyekkel ezernyi érdekes kísérlet végezhető. A hőmérsékletnek azért van kiemelt jelentősége, mert a Holdon hosszúak az éjszakák. Bizonyos helyeken állandó a napsütés, ez a *Peak of Eternal light* jelenség, ami viszont megkönnyíti a kutatók dolgát. Költözhattünk volna az északi Shackleton-kráter peremére, szerintem az lett volna a legjobb. Ott például ez a helyzet.

Még időben kérelmezték a szakemberek, monarchiánk döntéshozóit kellett volna meggyőzniük. Logikusan érveltek, alátámasztották, kifejtették, miért lenne jobb helyünk a sarkoknál. A napenergia-hasznosítás miatt

például. A Malapert-hegy környéke is paradés lett volna, vagy amit az előbb mondtam, a száztizenhat kilométeres Shackleton-kráter déli sarka. Űrbeli obszervatórium kialakítására ideális hely.

Lesöpörték az érveket, győzött a Tehetség Tengere. Jól hangzik. Mégis, a tehetségtelenség győzelme volt. Mindegy már.

55

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy kezdetben a hőmérséklet tűnt a legkisebb bajnak, az óriási üvegbúra, amely alá a telepünk épült, sokadlagos problémává halványította azt, hogy azon túl hány fok van. De azért mégiscsak egy barlangi kürtőhöz költöztünk. A hely központi része alapvetően nem más, mint egy lávabarlang százhusz méter széles, hetven méter mély beomlott teteje. A Tehetség Tengerének természetesen nincs köze a földi értelemben vett tengerhez: egy holdközvet-részecskékből, illetve valaha lehullott meteoritmaradványokból álló porsivatagról van szó.

Két saroknyit se haladtam az illatszökőküttől, amikor azt gondoltam, elég ebből, nem sétálok tovább, nem veszem igénybe a mozgójárdát se, minek kockáztassam a náthát, ezt a máig kiirthatatlan értelmetlen szörnyűséget. Elővettem ébenfekete telinfómat.

– Athlete – szóltam bele az apró mikrofonba.

Volt idő, amikor a csodás szerkezetet ügyeletes diszpécser küldte. Aztán automatizálódott a rendelés. Nagy szerencse, egy héttel ezelőtt bajban lettem volna, ha emberi segítségre szorulok. A telinfo kattant, ami azt jelezte, elindult értem a kocsi. Jóleső melegség öntött el, mint mindig, amikor igénybe vettem, hiszen a mi kreativitásunkra is szükség volt ezeknek az önjáró járműveknek a létrehozásához. A villanymotorral működő athlete szuper kis találmánynak bizonyult, több verzió készült belőle, nagyobbak, amelyek mindenféle nehéz, külső terepen képesek közlekedni, és kisebbek, amelyek például nálunk, a búra alatt használatosak.

Kint olyanok járkálnak, amelyeknek nyolc, egymástól függetlenül működtethető, kerekkel ellátott lába durvább szintkülönbségeket is le tud küzdeni. Soha nem adódott még probléma a működésükkel. Gurulni is képesek, lépni is, futni is, gyakorlatilag törhetetlenek, negyven tonnát bírnak el, a lakómodulokat is velük szállították annak idején a helyükre. Ami kicsit problémás, az a sebességük. A búra alattiak 15 km/órával képesek haladni, a nagyok 5-tel. Az nem sok. Az kevés.

Úgy ítélt meg, túl hosszú ideig kéne várnom, ami a leghaszontalanabb időtöltések egyike, ezért újra gyalogolni kezdtem. Aztán már viszonylag hamar mellém ért az athlete, hang nélkül fékezett, beszálltam, odanyújtottam a telinfómat a leolvasóhoz. Azonosított, indulhattunk a lakóhelyemhez. Meg se kellett szólalnom.

Akkor még nem gondoltam, hogy ennek is vége. A beszédnek. Aztán mégis úgy alakult. A telinfóba mormolt „athlete” szó volt az utolsó, amit a Holdon hangosan kimondtam.

56 Nem éreztem búcsúhangulatot. Néztem az utcát a kocsiból. Inkább sugárút volt, nem is utca. Igazi várost építettek nekünk, egy szép, kicsinyített Budapestet. Terekekkel, utcákkal, emblematisz épületekkel, éttermekkel, kocsmákkal, mozikkal, színházakkal – amelyekben persze nem hús-vér, csak hologramszínészek játszanak –, egykori életem majdnem tökéletes illúziójával. Amikor az athlete a lakásomhoz ért, kiszállás után megsimogattam, mintha a hűségese lovam lett volna. Hosszan néztem utána, ahogy gördült vissza a telephelyére.

Miután a telinfóm kinyitotta az ajtót, és beléptem, váratlanul Frank Sinatra egyenes, magabiztos hangja szólalt meg a fejemben. Megrémültem, nehogy befészkelődjön a dallam, ami aztán napokig nem megy ki, *fly me to the moon, let me play among the stars*, énekelte az ember, aki négyszer nősült, plusz volt még két jegyese is. A refrén után távozott belőlem.

Zuhanyzás után már-már célba vettem a fekhelyemet, aztán eszembe jutott valami, rég kényeztettem magam vele, most kedvem lett hozzá. Kezembe vettem fekete mindeneseimet, leültem, és behunytam a szemem, hogy rápihenjek a közelgő hangélményre. A megfelelő gomb benyomásával elindítottam a lejátszást, és még egyszer, utoljára végighallgattam az ovációval kísért, csaknem háromperces, jól megérdemelt tapsot, amelyet a várnai konferencián kaptam tíz évvel ezelőtt.

Amikor Márai Sándor *Szindbád hazamegy* című regénye 1940-ben megjelent, Krúdy kultuszának második hullámát indította el, hiszen olyan figurát választott hőséül, aki már életében is legendás volt. A regény nem csupán tisztelgés a hét éve halott író előtt, de a magyar próza hagyományainak folytatása és megújítása is, hiszen Krúdy figuráján és életművén kívül Jókai regényeire is utal a narrátor, méghozzá kiemelt pozícióban: a történet végén Szindbád ágya mellett Jókai regénye, *A tenger-szemű hölgy* található, mely a folytonosságot demonstrálja Jókai, Krúdy és Márai között. A Márai-regény azonban nem egyszerűen továbbírja az örökölt hagyományt, hanem érzékelteti a tőle való távolságot is, rákérdez, olykor pedig ironikusan viszonyul hozzá.

Márai 1940-re már befutott író volt, a háta mögött számos könyvvel (többek között az *Egy polgár vallomásaival* vagy az *Eszter hagyatékával*), továbbá novellái és újságcikkei által is ismert és népszerű volt „különösen a város lakó és szabadelvű középosztály körében”.¹ Fiatal éveiben az avantgárd dal kísérletezett, de aztán ő is éppúgy kiábrándult belőle, mint oly sokan Európa-szerte, akik hozzá hasonlóan a megőrzésben, a visszatekintésben találták meg írói feladatukat. Márai számára Krúdy és Kosztolányi voltak az igazi alkotók, saját hivatásának pedig azt tekintette, hogy megtartsa örökségüket és egyáltalán a polgári kultúra örökségét, mindazzal szemben, amiben a terjedő barbárság jegyeit látta. A harmincas évek termékeny írói korszakának kiemelkedő alkotása ez a különös mű, amely Krúdy életműve és alakja előtt tisztelgett.

Márai íróvá válásában „nem csekély a Krúdy-olvasás jelentősége, mivel a Krúdy-regény Márai számára a 20. századi epika korszerű és időszerű epikájaként konstituálódott”.² Naplójában is sokat hivatkozott rá, és még élete vége felé is rendszeresen olvasta. Krúdy műveinek a lényegét abban az atmoszférában látta, mely egyfajta sohasem volt múltba vesző, korszerűtlen ellenvilágot képviselt a sivár jelennel szemben. Az életmű a régi Magyarország végjátékát jelentette Márai számára, Krúdy pedig az írók íróját, akinek lényegi vonása a magány. Nekrológiájában azt állította, hogy élete kitüntetett pillanatai közé sorolja azt a pár órát, amit Krúdy társaságában tölthetett, és kijelentette: „Egyszer meg akarom írni, amit tudok és sejtek felőle. Ezt meg is ígértem neki, s ő szavamat vette...”³

Deczki Sarolta 57

MILYEN LEHET NÉGY DECI?

Márai Sándor:

Szindbád hazamegy

A regény főhőse az a Szindbád, aki az *Ezeregyéjszaka* hajósából lett Krúdy novelláinak a hőse.⁴ Ebbéli minőségében pedig Kosztolányi Esti Kornéljához hasonlatos, aki szintén bonyolult viszonyban van az íróval; alteregó is, meg nem is, fikció is, meg valóság is. Márai regénye pedig ezt a már
58 amúgy is bonyolult figurát teszi meg főhősnek, akinek a személyében immár a következő identitások egyesülnek: **1**, a mesék hajósa, **2**, Krúdy novelláinak a hőse, **3**, Krúdy személye maga, ahogyan ő maga írta bele magát a novellákba, **4**, Krúdy novelláinak a hőse Márai ábrázolásában, **5**, Krúdy személye maga, ahogyan Márai írja bele őt Szindbád figurájába, **6**, Márai saját maga, ahogyan beleírja magát **a**, Szindbád, **b**, a Szindbádba írt Krúdy figurájába – mindebbe pedig belekeverednek a kultusz elemei is. A dolgot természetesen tovább bonyolítja, hogy a különböző lehetőségek egyáltalán nem zárják ki egymást, hanem a regényben mindegyik kapcsolatban van mindegyikkel. Olyan, bonyolult identitás-konfigurációról van tehát szó, melyben az elvi lehetőségek száma a fenti képlet szerint meglehetősen sok.

De nem csupán logikai játékról van szó, hanem annál jóval többről. Az identitás-konfigurációk ugyanis történeteket, stílusokat, kérdéseket játszatnak egymásba, vagy éppen játszanak ki egymás ellen, számos jelentésréteget hozva létre a regényben. Ezek a rétegek nem különíthetők el egymástól teljesen, nem tudunk a szövegben teljes biztonsággal rámutatni arra, hogy melyik hang Krúdyé, melyik Szindbádé, melyik Máraié. Ezek a szólamok együttesen vannak jelen, és többféle olvasatot tesznek lehetővé. Szerkezetileg tehát polifón regényről van szó, a szerkezet elemei minőségének tekintetében pedig az értelmezők többféle megoldást emlegetnek. Szigeti Lajos Sándor palimpszeszt jellegűnek tartja, Balassa Péter metaregénynek, Angyalosi Gergely a *pastiche*⁵ alakzata segítségével értelmezi, Czetter Ibolya a „szemfényvesztés regényének” nevezi, Fried István a regény intertextuális vonatkozásait emeli ki, Szegedy-Maszák Mihály szerint pedig a *Szindbád hazamegy* „regényszerű írásmóddal álcázott önértelmezés”, valamint „szokatlan műfajötvet”.⁶ (Ezek a meghatározás-kísérletek természetesen nem zárják ki egymást.) Nem példa nélküli (bár nem is túl gyakori) jelenség a magyar irodalomban a hasonló vállalkozás; Balassa Péter Krúdytól az *Ady Endre éjszakáit*, Mikszáth Jókaiját, Esterházy Ottlik-grafikáit és a *Csáth Géza fantasztikus életét* említi,⁷ s ide sorolhatjuk szintén Esterházytól az *Estit* is.⁸ Márai regénye azért egyedülálló mégis Szegedy-Maszák szerint, mert „egy másik író világának olyan tökéletes ismeretéről tesz tanúbizonyságot, melyhez foghatót e sorok írója nem ismer”.⁹

Ahogyan Angyalosi írja, a *pastiche* esetében két kód összejátztatásáról van szó,¹⁰ jelen esetben az elbeszélés látszólagos referense Szindbád, az ő utolsó napja, ám a második, igazi referens Krúdy maga. „Az első számú kód tehát a Szindbád-novellák nyelvi világa, ezt veszi át módosítva-transzformálva Márai, s hozza létre ezzel a második számú kódot, saját Krúdy-

interpretációját.”¹¹ Majd hozzáteszi, hogy ez a játék bizonytalanra teszi, hogy ki a szövegek beszélője, s óhatatlanul felveti a szerzőség kérdését. Ami egybevág Szegedy-Maszák felvetésével, mely szerint itt írói önértelmezésről is szó van, vagy leginkább arról van szó, vagyis Márai Szindbád-Krúdy figuráján keresztül próbálja értelmezni saját magát, saját írói hivatását, sőt, saját helyét a világban. 59

Márai technikailag tökéletesen utánozza a Szindbád-novellák nyelvét, de a Márai-féle mondat úgy ismétli meg, rekontstruálja a Krúdy-mondatot és a Krúdy-atmoszférát, hogy közben rá is mutat az ismétlés tényére, távolságot teremt vele szemben. Mindeközben mesteri utánezatot hoz létre, és az olvasó biztos lehet benne, hogy ha mégsincs tökéletes fedés a kettő között, akkor ennek oka nem az író fogyatéka. Ódon, szokatlan hangzású szavakkal próbálja meg visszaadni Szindbád archaikus világának a hangulatát:¹² nemtő (44), kürtőkalap (45), famulus (36), purzicsándohány (23), karmonádli (16) sárga everlasting cipő (30), podagrás (31), úriszoba (73), ágyneműek (91), stucni (111), és még hosszan sorolhatnánk a példákat.¹³ Márai a névadással is stílusbravúrt hajt végre, és kiaknázza a nevek hangulati erejét és stílusértékét, mint például a Fitos Murcika, a Várdali, az Oroszlán, az Ilondi, az Elemér, az Ede nevek. Hasonlóképpen a számos kocsmá és fogadó neve is, mint a Medve, az Arany Ökör, az Ezüst Kacsa, a debreceni Bika, a Kispiszkos. Márai utánozza továbbá Krúdy mondatszerkesztését, például a hosszú-hosszú oldalakon ismétlődő „írt, mert...” fordulattal, vagy a „hol volt...”, „hová lett...” kezdetű mondatokkal. Képzalkotási módjában is elődje stílusához idomul, és ő is „az erőteljes stílushatás megteremtésére tör”,¹⁴ mint a következő fordulatokban: kékselyem ábránd (23), rózsaszín zavarban (15), füstszínű jelen (48).¹⁵

A regény cselekménye röviden összefoglalható: Szindbád felébred óbudai lakásában, felöltözik, majd vált pár szót a feleségével. Az asszony elmondja neki, hogy kikapcsolták a villanyt a lakásban, a gyerekeknek pedig vizsgaruhát kell venni: „pénzt kellene szerezni” (10). Szindbád megígéri, hogy intézkedik, s azt is, hogy vacsorára hazatér. Az asszony meglepett és boldog sikoltással fogadja a hírt, a férfi pedig nekiindul a városnak. Váratlanul meglát egy bérkocsit a Medve kávéház előtt, s hamar kiderül, hogy a kocsis is régi jó ismerőse. Innentől kezdve ezzel a kocsisal járja be Budapestet, el-elidőzve egy-egy helyszínen: a fürdőben, a Chicago kávéházban és a London szálló vendéglőjében. A kávéházban cikket ír, amiért megkapja azt a hatvan pengőt, amelyre feltétlen szüksége lett volna a családnak, ezt azonban a nap végén ki kell fizetnie a kocsisnak. Szindbád végül csak hajnalra ér haza, lefekszik aludni, s többé már nem ébred fel.

A regénybeli Szindbád olyan utat jár be Budapesten, amit a Krúdy-féle Szindbád is bejárhatott volna, vagy akár maga a legendák Krúdyja; vagyis a nap története Krúdy-szövegekből és a Krúdy-legendából van összegyúrva.

60 Az „utazásnak” két szintje van: tematikus és stiláris. Az előbbihez tartozik a Krúdyra jellemző helyszínek, attitűdök, szereplők, kocsma, ételek, életmozzanatok, a városra való reflexiók, a nőekkel és az étellel kapcsolatos eszmefuttatások, szokások megformálása, az utóbbi pedig a nyelv szintjén van jelen, a jellegzetes Krúdy-mondat, szófűzés, szóhasználat, asszociációs technika imitációjában. A két szint természetesen összefonódik, hiszen például a Krúdy-féle gasztronómiát is csak Krúdy nyelvén lehet megfogalmazni, mint ahogyan az „életbölcsségeknek” is megvan a maguk sajátos és jellemző szerkesztésük, stílusuk.

A Krúdyt övező legendák és mítoszok egyik legjellegzetesebb témája az evés és az ivás. Ha valaki soha egy sort sem olvasott az írótól, akkor a legvalószínűbben ez az, ami eszébe juthat róla (amiben nem csekély szerepe van a Huszárik-filmnek). Az étkezés és az ivás ebben az univerzumban szentség és valóságos vallásos szertartás, mely nem a profán időben zajlik, hanem kizökkenve ebből, s hasonlóképpen, e tevékenységek tere is különleges, szakrális tér. Szent idő és tér az, amelyben Szindbád a cupákot rágcsálja le a velőscsontról, és élesen elkülönül a profán külvilágtól. A vendéglő, a kocsmák és a kávéház menedéket, otthont jelent, bensőséges, sajátos atmoszférájú tér ez, melynek a külvilágtól való elkülönülését az is jelzi, hogy „a kocsmák meleg és otthonosnak tűnő zárt világába kívülről belépő látogatók, vendégek általában az őszből, s még gyakrabban a télből érkeznek ide. A havazás minden esetben a külső világ metaforája...”¹⁶ Hasonlóképpen látja Fried István is: „a kocsmák térideje a megbízhatóság, az ismerősség, a kiszámíthatóság képzetét keltette”.¹⁷ A regényben pedig maga a kétfogatú is hasonló jelentéssel és jelentőséggel bír, hiszen egyrészt ódivatú közlekedési eszköz, másrészt az utazónak nem kell megosztania idegenekkel a teret. Amikor reggel Szindbád beszállt a kocsiba, igen jól érezte magát, és „még mindig remélte a szíve mélyén, hogy a kocsis és a lovak egy napon túlhaladnak az úti célon, s valahol vidéken állanak meg egy ház előtt, ahol a boldogság lakik!” (24)

A külvilág ugyanis a modern, rohanó Budapest, ahol már semmi sem olyan, mint régen volt, Szindbád világa pedig a „rég Magyarországon”, egy „másik Magyarországon”, mely pár kitüntetett helyszínen kívül már csak néhány ember emlékezetében él. Szindbád asztalánál tehát a múlt van jelen, ráadásul egy költött múlt, egy sohasem-volt múlt, az étkezés szertartása pedig ezt a régi világot idézi fel a kocsmák vagy vendéglők „templománál” szakrális térben és idejében. Ami Proustnál a híres madeleine-sütemény, mely elindítja az emlékezet múltba vezető láncolatát, az Szindbád esetében a főtt marhahús, melynek gőzén és illatán keresztül egy régi, „igazi” világ dereng fel, mely

egyrészt az irodalom „hőskorához” kapcsolódik, másrészt pedig a modernitástól érintetlen, régi (álom)világhoz. A kocsmá, a vendéglő és a kávéház: templom, az étel és ital: áldozat, az evés és ivás: szertartás, ünnep – vagyis a testi, animális létezés szakrális dimenzióba kerül, az anyagi kultúra megemelődik, és átlép a spirituális szférába. Ahogyan a regényben is olvashatjuk: „Igen, az ebéd ünnep volt, háromfelvonásos áhítatos színjátéka az életnek, a leves, a hús és a tészta oly vaskövetkezetességgel követték egymást a magyar asztalon, mintha divat, újkori felfogások, az étkezés szokásainak korszerű változása soha nem tudná felborítani a magyar étkezőasztalok házirendjét. [...] Csak ebéd közben békült meg önmagával és sorsával valamennyire a magyar. [...] Olyan mozdulatokkal ült le az ebédlőasztalhoz, minden magyar, mintha valamilyen ősi rítus gyakorlatának kivételéhez kezdene most, mintha táltos lenne szóval, igével, kézzel és szájjal pogány áldozásba kezdene.” (98)

A regényben Szindbád három olyan térbe lép be, mely afféle időkapuként is működik. Az első állomás a „régii török fürdő”, melyet „még nem bontott meg a kor csákánya” (27), ahol már a szagok is ismerősek. Az évszázados boltívek alatt „elmosódott a forró ködben Nyugat és Kelet, kissé összeolvadt minden a gőzölgő párákban, ami ízlésben, múltban és emléken elválasztotta a két világtáj lakosainak lelkét” (31). Mintha valamilyen boszorkánykonyhában járna az ember, ahol a föld alól feltörő vizek varázslatot művelnek a lélekkel, és fel-emelik az égi szférákba. Ide Szindbád már Artúrral, a mesélővel együtt tér be, a kocsisnak pedig meghagyja, hogy világos serrel „igya józanra” magát. A fürdő (csakúgy, mint a kocsmá vagy a vendéglő) a test gondozásának a helyszíne; a szellem és a lélek akkor képes nagy tetekre, ha a test jól karban van tartva.

Szindbád is csakhamar bölcselkedni kezd, és két fontos megálapítást tesz a magyar emberről (pontosabban a magyar férfiről). Az egyik: „a férfi akkor szép, ha kövér” – idézi fel egy józsefvárosi kesztyűsné mondását, mellyel maga is mélységesen egyetért, hiszen a komoly magyar férfinek a megfelelő korban megfelelő méretű hassal kell rendelkeznie. A sovány férfi szel-lelbélelt, és nem ért az élet „komoly” dolgaihoz. A fürdőben „keszeg lábakon” hordozták a „reménytelen” és „magános” férfiak „hegyes pókhasukat”, ami a narrátort régi disznótorokra, „gyúrt tészták örömeire” emlékezteti. Szindbád maga ugyan nem hajlamos a hízásra, de „arra természetesen vigyázott, hogy a méltósághoz és emberi ranghoz szükséges kappanháját, kellemesen domborodó pocakot a férfiúi korban ő is megszerezze” (34).

Szindbád másik nagy bölcsessége, „titka” egy vulgárközgazdasági megállapítás. A derék hajós harmincöt év megfigyelései és tapasztalatai után arra jutott ugyanis, hogy „a titok, melytől a haza szenved, annyi, hogy

Magyarországon minden jóra való embernek örökké hiányzik az a négyszázötven pengő havonta, melyet vagy az elvált feleségének köteles fizetni nőtartás címén, vagy új szerelmének óhajtana elsején átnyújtani...” (38).

62 A titok megértéséhez tudnunk kell, hogy az elbeszélés abban az időben játszódik, amikor a mai napig népszerű sláger szerint „havi kétszáz fixszel / az ember könnyen viccel”, valamint élt akkoriban egy költő, akinek „havi kétszáz sose telt”. Egy pengő durván ezer forintnak felel meg ma, vagyis nem kis pénzt igényel Szindbád csak a magyar férfi szerelmi életére – hiszen a „jóra való ember” természetszerűleg férfi. Figyelemre méltó, hogy mindkét „életbölcesség” kizárólag a magyar férfiakra vonatkozik, a nők csupán feleségként, szeretőként jöhetnek szóba – ugyanakkor az is világos, hogy mindkét sommásnak tűnő bölcesség ironikusan olvasandó.

A fürdőben az irodalmi világ is megidéződik a gőzben, hiszen számos szerkesztő, szerző és kritikus is látogatja vagy látogatta valaha az intézményt, például Bródy Sándor is ott üldögélt egykor órákon át. Szindbádnak persze megvan a véleménye a modern újságírásról is: szerinte ez utolsó komoly ember a sajtóban az a Hoitsy Pál volt, aki még geopolitikával is foglalkozott. Hozzáteszi, hogy ő ugyan nem tudja, mi az a geopolitika, de biztos komolyabb és hazafiasabb dolog, mint „Fitos Murcika válásának hiteles története” (37). A dögönyöző pedig afelől tájékoztatja, hogy már nem járnak költők a fürdőbe, csak egy, „a másik, rendes világból” (41).

A fürdővel kapcsolatban jelenik meg először a regényben a „keleti” jelző, mely aztán többször előfordul, s egy életforma, gondolkodásmód, világkép kapcsolódik hozzá. A keleti azt jelenti a regényben, hogy lassú, passzív, meditatív, úri, méltósággteljes, konzervatív, nyugodt, előkelő, régi. Ellenfogalom ez a jelző, ám nem feltétlenül a nyugatival áll szemben, hanem mindennel, ami „mai”, az egész mai modern világgal, mai Magyarországgal. A regényben világosan kiderül, hogy Szindbád régi Magyarországa a Kelethez tartozik, hiszen hiába ragyog Budapest a Duna partján „mint egy napkeleti ünnepség” Kelet és Nyugat határvonalán, Szindbád szerint a magyar ember szívében mégis vidéki marad – vagyis keleti. A keletiség a vidékiséget is jelenti a fővárosi, modern, nyugati világgal szemben; a lassú, mozdulatlan, évszázados szokások által uralt életet. A keletiségnek egyébként is különös jelentése volt a maga korának kontextusában, a „kelet” és a „nyugat” egy nemzedékkel előbb Ady Endre költői szótárának is erős jelentésű fogalmai voltak.

A fürdő után a következő állomás a Chicago kávéház. Ide némi toka-szalonnával felszerelve érkezik a hajós, hogy meg is tudjon reggelizni. A kávéház szintén a múlt helyszíne, a „hőskoré”, ahol már kora reggel pezsgő élet zajlott, és Szindbád megidézi az egykor ott alkotó költőket. Zoltánt, az „elátkozott költőt” [Somlyó Zoltánt], aki „nagyszabású vállalkozást” épített

pénztelenségére, nyomorára; Didét [Kosztolányit], aki „verset írt, zöld tintával” (47). Láttá lelki szemével az egész letűnt irodalmi világot, „mikor még igazi volt” (48), *mikor még* tisztelték a „magyar betűt”, mint az Oltáriszentséget, *mikor még* ideggel, szenvedéllyel, áldozattal és szenvedéssel írtak az írók, *mikor még* az irodalom szent volt, és a haza is szent volt, 63 mint Dosztojevszkijnek Oroszország. Ennek az irodalmi szellemidézésnek a kulcsszavai: „hová lett...?”, „hol van...?”, „mikor még”. S mivel valóban szellemidézésről van szó, keveredik a valóság és a fikció, a tény és a legenda, például Ady Endrét is látták a múlt héten az Ezüst kacsában, „amint borosan vitatkozott a kocsmárossal” (50), s akár még az is megeshet, hogy Lovik Károly betoppan az ajtón. Nagyszabású múltidézés színhelye a kávéház, ahol sorra felbukkannak az egykori „ködlovagok és árnyalakok, a magyar lélek e kísérteties vándorlegényei” (53). Szindbád és Ede, a főpincér sorra veszik a régi írókat, majd a nosztalgizáló enume-ráció végkicsengése az, hogy Osvát halála után vége az irodalomnak, kivesztek az írók a városból. Ede még mindenkit személyesen ismert, és neki magának is szívügye volt az irodalom. De már a löverseny sem a régi, a fiatalok pedig sportolni járnak, „állítólag egészséges, gyanús dolgokat művelnek” (57), holott egy költő számára az egyetlen egészséges dolog az irodalom és a kávéház: így a főpincér verdiktje.

Szindbád közben szertartásosan megreggelizik, némi szilvapálinkával leöblítve a tokaszalonnát, majd éppily szertartásossággal nekikezd írni, hogy megkeresse a háztartásba a hiányzó hatvan pengőt. A narrátor valósággal szakrális magaslatokba emeli az alkotás folyamatát: huszonnyolc oldalon keresztül részletezi, hogy miért ír a hajós. A folyton ismétlődő „írt, mert...” formulával kezdődő mondatokból álló bekezdésekben bomlik ki Szindbád ars poeticája, mely életérzés és világkép is egyben, és központjában a „rég Magyarországnak” áll. Voltaképpen ez a „rég Magyarországnak” a regény főszereplője, hiszen Szindbád maga is ennek az országnak a hűségű polgára, és minden egyes megnyilvánulásában, tevékenységében, és szentenciájában ez a „rég Magyarországnak” van jelen.

Szindbád tehát írt, mert „néha egyfajta hangot hallott” (60), és neki le kellett jegyeznie mindent, amit ez a hang mondott neki, márpedig „a hang megmondott mindent”. Ez a hang mesélte el neki a rég Magyarországot a maga érzékiségében: a Duna áramlásában, a folyók szagában, feketerigók csiripelésében, vagyis a világot a maga szenzuális teljességében, figyelve minden, mégoly apró részletre is. Impresszionista mikroleírásokban jelenik meg ez a világ, kaotikusan, ám mégis így alkot mitologikus egészet. Szindbád lecsukja a szemét, lát mindent, és legfőképpen érti a „magyar bánatot”. Merthogy meglátása és felfogása szerint „ez az ország szívében szomorú [...]

Volt itt valami, varázslat és fertőzés, idegbaj és áhítat, méltóság és nemeség...” (68).

Valóságos nemzetkarakterológiát olvashatunk oldalakon keresztül arról, hogy „mi a magyar?”¹⁸ A magyar olyan, mint Don Quijote.

64 Az öreg magyar életmódja tekintélyes és szerény. A magyar különös, hallgatag nép, de tudott szertelen és duhaj lenni. Tudott álmodni, és magányos volt. Továbbá „szívében vidéki ember maradt” (71), idegen tőle a modern nagyváros, és hosszas leírást kap az olvasó arról is, hogy milyen vidéki házban érzi igazán jól magát a magyar. Aki vidéki. És szomorú. Szindbád nemzetkarakterológiájában a „magyar” tulajdonságait erősen leszűkíti azokra, melyek számára tetszetősek, noha maga is tisztában van vele, hogy ez a „magyar” a régmúlthoz tartozik. Az olvasónak azonban csakhamar az a benyomása támadhat, hogy a narrátor a túlzás retorikai eszközével él, és paródiáról van szó.

Miután Szindbád befejezte az írást (melyben négy oldalon keresztül részletezi, hogy valaki megevett egy halat), felhajtja a maradék szilvapálinkát, és kiadja az ukázt a kocsisnak, hogy hajtson a Londonba. Ez a vendéglő Szindbád útjának harmadik állomása, egyszersmind a nagy finálé helyszíne is, ebbéli minőségében pedig a gőzfürdő-jelenettel együtt keretet adnak a napnak. Hiszen a vendéglőbe belépve a hajós orrát „valamilyen megnemesedett gőzfürdőszag” (90) csapja meg (ami visszautal a nap kezdetére), s ez az a helyszín, ahol a komoly, magyar férfiak megnövesztik azt a hasat, amelyet a narrátor már a reggeli helyszínen oly gondosan leírt. A London szállónak van továbbá egy fontos attribútuma, mely a későbbiek számára bír jelentőséggel: ide járnak az öngyilkosok meghalni.

Itt fogyasztja el a hajós utolsó ebédjét, melynek leírása tökéletesen imitálja a híres Krúdy-féle étkezéseket. Csavar a narrációban, hogy ezek a leírások, szófordulatok Krúdynál is úgy ismétlődnek, mintha eposzi kellékek lennének.¹⁹ Zsíros, főtt marhahús nélkül nincs ebéd, „valódi, keményfából készült fogpiszkálót” használnak, a vendég kevergeti a forró levest, a pincér lélegzetvisszafojtva várja a rendelést, a Márai-féle narráció pedig megismétli ezeket, ám ennek során már karikírozza, önmaga paródiájába hajtja a Krúdy-szöveget az egyes mozzanatok jelentőségének túlságos hangsúlyozásával.

Amikor Szindbád belép a vendéglőbe, mindenkit csendes izgalom fog el. A főpincér komolyan és figyelmesen áll előtte az étlappal. Elárad a bűvölet varázsa az étteremben. Az éthordó felszisszen, amikor a főpincér falslevest ajánl, aki rögvést el is szégyelli magát, majd boldogan siet el a rendeléssel. Szindbád méltatlankodik, hogy nincs rakott krumpli az étlapon, majd a bor miatt dohog, hogy már azt sem lehet Pesten rendeset kapni. Aztán amikor megkóstolja, „még az idegenek is átéreztek a teremben e pillanat fontosságát”, és mindenki megkönnyebbül, még a nap is felragyog, amikor a hajós

kinyilatkoztatja, hogy iható a bor. A csúcspont az, amikor Szindbád megkérdezi: „milyen lehet négy deci?” (112), s erre mindenki elnémul, mintha az élet nagy kérdését tette volna fel. Abban igaza van Balassa Péternek,²⁰ hogy a magyar borkultúrában nincs ilyen mértékegység, holott a bor-szóda arányok tekintetében számos variáció megtalálható benne – és ezt 65 aligha tudhatta bárki jobban Krúdy Gyulánál.²¹ A négy deci emlegetése tehát tradíciótörés, mégpedig egy ilyen komoly és szent tradíció megtörése, egyszersmind fricska Krúdy felé. A narráció szintjén pedig arról van szó, hogy a narrátor egy pillanatra kilépette Szindbád (vagy a Szindbádba írt önmaga) figuráját a Krúdyéból, távolságot hozva létre tőle és az általa képviselt hagyománytól.

Mindezzel együtt a jelenet mégis paródiának hat, hiszen az olvasónak az lehet a benyomása, hogy jócskán el van túlozva a kérdés jelentősége (már ha van jelentősége egyáltalán). A kérdés elhangzása után pedig a hallgatás következik, amikor Szindbád elmerül a nirvána világába, mindenki lábujjhegyen jár, majd amikor a hajós visszatér ebbe a világba, ismét „nagy igazságot” nyilatkoztat ki: „a halottnak nincs dohánya”, amit Várdali, a segédszerkesztő rögvest fel is írt a kézelője szegélyére. A Szindbádot körülvevő túlzott tisztelet komikus hatást eredményez, s a túlzás retorikai eszköze parodisztikussá teszi az egész figurát, miliójével, a „rég Magyarországgal” egyetemben.

Mint ahogyan egy idő után karikatúraszzerűvé válik a folyton ismételt „komoly, magyar férfi” képe és leírása is, és az olvasónak egy idő után az lesz a benyomása, hogy ez a „komoly, magyar férfi” valójában egy nárcisztikus, életterlen, kövér, lusta, haspók, maradi figura, aki a saját tehetetlenségéből próbál meg erényt csinálni. A szindbádi férfikép párdarabjai pedig a nők, akiknek más dolguk sincs, mint a férfiak kedvére tenni. A női bölcsesség a hajós szerint abban rejlik, hogy megérti és kiszolgálja a férfit. Máskülönb a nőkkel kapcsolatban leggyakrabban előforduló szó a „hazugság”, ami már csak azért is méltánytalan, mert Szindbád (a Krúdy-féle) maga is nagyon sokszor csapta be a nőket, jelen esetben (a Márai-féle) a saját feleségét, akitől vacsorát rendelt, és mégsem ment haza, ellenben elmulatta azt a pénzt, amire szüksége lett volna a családnak.

Háromszor hangzik el, hogy haza kellene már menni, mire Szindbád tényleg szólítja a kocsist, aki már abban reménykedett, hogy hátha ez az út is „háromnapos” lesz, mint a régi szép időkben. Szindbád halkán lefeküdt az ágyába, és „mosolygott, mert tudta, hogy idejében kell elmenni a világból, melyhez nincs már igazi közünk. Így mosolygott és utazott a hajós, mert végre hazament. A gyertya csonkig égett s utolsó lobbanásával még megvilágította Szindbád arcát. Most bölcs volt a csukott szemű arc, közömbös és szigorú. Csak Keleten tudnak ilyen közömbösen és méltóságteljesen nézni az

urak, mikor vége van valaminek” (125). Szindbád meghalt, és keleti úrként halt meg, mert már nem volt semmi köze a modern (nyugati) világhoz, de utoljára még bejárta kedves városát és búcsút vett tőle, az Óbudától Óbudáig tartó egész napos utazás során.

66 A halott hajós ágyán egy Jókai-könyv (*A tengerszemű hölgy*) hever, amit még hajnalban fellapozott. Vagyis még halálos ágyán is legszentebb ügye foglalkoztatta: a magyar irodalom. Mint ahogyan voltaképpen egész napját is ennek az ügynek szentelte, ez foglalkoztatta a fürdőben, a kávéházban, a vendéglőben. Ahogyan Balassa írja: „az utazás, illetve a »hazamenetek« a halál napja, ami egyben irodalom az irodalomról. A könyv története metatörténet.”²² Az utazás és a halál tétje ennyiben maga az irodalom, az írás lehetősége ebben a hazában. Kanti módon megfogalmazva: hogyan lehetséges Magyarországon irodalmat művelni? S ez már nem csak Szindbád kérdése, s nem is csak Krúdyé, hanem Máraié is. A kérdésre pedig az éleltörténetben találjuk meg a választ: az író 1948-ban elhagyta az országot, és soha többé nem tért vissza. De Krúdy haláláig kedves olvasmány és viszonyítási pont maradt számára.

¹ Szegedy-Maszák Mihály: *Márai Sándor*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991, 12.

² Fried István: *Márai Sándor Krúdy-naplója*. Forrás, 2002/4.
<http://www.forrasfolyoirat.hu/0204/fried.html>

³ Márai Sándor: *Írók, költők, irodalom*. Budapest, Helikon, 2002, 38.

⁴ Krúdy után pedig a magyar irodalom többször megidézett figurája. Kiss László *Szindbád nem haza megy* címmel jelentetett meg kötetet, mely egyszerre idézi meg a Krúdy- és a Márai-féle hagyományt, valamint Csabai László három detektívregényének (*Szindbád, a detektív; Szindbád Szibériában, Szindbád, a forradalmár*) is Szindbád a főhőse.

⁵ A *pastiche* egy szóval: stílusutánzat. Egy másik alkotó módszerének, stílusának aprólékos imitációja.

⁶ Szegedy-Maszák Mihály: *i. m.* 74.

⁷ Balassa Péter: *A kontempláció mint kaland. Márai Sándor Szindbád hazamegy című regényéről*. In: Pomogáts Béla (szerk.): *Márai Sándor. Mennyből az angyal*. Budapest, Nap Kiadó, 2008.

⁸ Lásd: Kovács Ágnes: *Az irodalom mint referencia. Márai Sándor Szindbád hazamegy és Esterházy Péter Esti című regényében*. In: Czetter Ibolya (szerk.): *Mérleg és eszmecsere Márairól*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2013.

⁹ Szegedy-Maszák Mihály: *i. m.* 81.

¹⁰ Angyalosi Gergely: *A pastiche mint interpretáció – Márai Sándor: Szindbád hazamegy = Hungarológiai Közlemények*, 1986/december.

¹¹ *Uo.* 341.

¹² Lásd Czetter Ibolya: *A „szemfényvesztés” regénye = Nyelv- és irodalomtudományi közlemények*, 1994/1. A szerző tanulmányában alaposan elemzi, hogyan utánozza a Márai-mű Krúdy nyelvét, ennek nagyon sok szintjét, alakját különbözteti meg, amelyek közül csupán pár fontosabbat emelünk ki.

¹³ A hivatkozott kiadás: Budapest, Akadémiai Kiadó – Helikon, 1992.

¹⁴ Czetter Ibolya: *i. m.* 11.

¹⁵ Lásd: *uo.*

¹⁶ Dérczy Péter: *A „nagy zabálás” mitológiája. Krúdy gasztronómiai tárgyú műveiről*. Alföld, 2007/9, <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00109/derczy.html>

¹⁷ Fried István: *Krúdy Gyula utolsó étkezése Márai Sándor Szindbád hazamegy című regényében*. It, 2012/2, 201.

¹⁸ Éppen 1939-ben jelent meg a Szeffű Gyula által szerkesztett *Mi a magyar című?* kötet, s a harmincas évek szellemtörténetében nagy népszerűségnek örvendtek a nemzetkarakterológiai elemzések, melyek közül a Prohászka Lajos-féle *Vándor és bujdosó*ban (1936) ábrázolt magyarságkép nincs is olyan messze a Márai-féle Krúdyétól.

¹⁹ Lásd Dérczy Péter: *i. m.*

²⁰ Balassa Péter: *i. m.* 118.

²¹ Akiről még fröccsfajtát is neveztek el: 9 deci bor + 1 deci szóda.

²² Balassa Péter: *i. m.* 116.

Új Forrás 2019/2 – Deczki Sarolta: Milyen lehet négy deci?
Márai Sándor: Szinbad hazamegy

2017-ben letelt a kettős évforduló. Szabó Magda születésének centenáriuma és a halála óta tartó évtized is véget ért, amelyekben halmozódtak a vele kapcsolatos titkok, s csak néhányra derült fény az ünnepi évben. Immár több mint

68 V. Gilbert Edit

TITKOK ÉVADA, AVAGY AZ „ÉGI MAGYAR IRODALOM MÁNIÁKUS SZERELMESE”

Szabó Magda:

Nekem a titok kell

tíz esztendeje „égi” a szerző, ám még mindig várjuk tőle a folytatást, a posztumusz műveket. Tavaly napvilágot is látott a Jaffa életmű-sorozatában a *Magdaléna* és a *Nyusziék*, most pedig novellákat, tárcákat, útirajzokat és leveleket olvashatunk újra. Urbán László szemezgetett a folyóiratokban, napilapokban megjelent Szabó Magda-szövegekből, s *Nekem a titok kell* címmel kerültek elének ezek a kötetbe korábban

nem helyezett írások. Jól illeszkednek a szerzőről kialakult képbe, rímelnek életműve ismert darabjaira. Szinte halljuk Szabó Magda édeskés hangján a mondatokat, hangsúlyokat. A recenzióm címébe emelt idézet egy kedves sajtóhiba a 140. oldalról, amikor is az írónőre valójában a *régi* magyar irodalom szerzőjeként utalnak (a 163. oldalon található az eredeti változat, az illetén való önmeghatározás).

A *Valami* című novella az akkoriban íródo *Pilátus*-regényt idézi a megözvegyülő anya alakváltozatával, akit itt egyedülálló, ám magánéletre vágó és a cselekmény végén már randevúzó lány vett magához. Most az anya az érzéketlen, aki magához láncolná felnőtt lányát. Életkedvét zokon veszi, s gyerekkori regresszióba menekül félelmében, amikor egyedül marad a lakásban, miután Olga magnetofonnal és körözöttel a hátizsákjában dudorászva távozik sátrazni hétvégére.

Az *Eszmélés* egy a kötetben később is előkerülő gyerekkori félreértés keletkezéstörténete. A *leugszom* szóé, ami a „lenyugszom” téves és kultikussá ismételt formája; fordított népi etimologizáció, amely irányra szintén temérdek példa található a gyermeknyelvből. Tudatuk összevonja a szomszédos szavakat, áthelyezve határait – vagy mint itt: a gyermek egy idegenül csengő szóból ugyancsak idegen, ismeretlen formát hall ki, amely a családi affirmációnak köszönhetően viszont kedvessé válik, rögzül, legitimációt nyer. Ám nemcsak erről van szó, hiszen a hálaadó ima jelzett szava a mindenért

hálálkodásban, az álszent ájtatosságban felmerülő kétely indexe lesz. A kislány retteg, hogy már az apró hazugság is halálos bűn, s a visszaemlékező tudat elcsípi azt a pillanatot, az eszmélését, amikor gyermeki nyakassággal beleállt a tagadásba. Ráeszmél arra a mozzanatra, amikor felvállalja a felháborodását amiatt, hogy neki azt kellett megköszönnie, amikor egykoron ráborult a nagytükör, hogy nem zúzta halálra. Ha Isten igazán gondját viselné, megállította volna a dőlő tükröt már korábban, véli dacosan, önérzetesen. Felébred benne a kétely a gondviselés valóságosságát illetően.

A *Miskolci levelezőlap egy szőlőfűrtől* a kislánykori megszégyenülés jegyzőkönyve. A szerelmet képzelő, önmaga nagyszerű, ellenállhatatlan vonzerejében bízó kis Magda mérhetetlen csalódásának világgá kiáltása a vendéglátói lányaihoz látogató fiúban. Mégsem neki hozta azt a hatalmas szőlőfűrtöt, mert észre sem vette, hogy ő is ott van. Az életmű jeles darabjainak vezérmotívuma a furcsa, öntudatos, folyton fantáziáló gyereklány viszonya a nőiesnek, gyengének, lágynak látott másikhoz. Az önéletrajzi alak figyelemre vágyik, s irigyli (*Az őz*) vagy imádja (*Für Elise*) azt, akinek vele szemben törődés, szeretet jut. Itt a helyszínre történő visszatérés: a sokáig halasztott, felnőttkori miskolci séta s az ott vett szőlőfűrt alakú konyakmeggy-kompozíció vigasztalja meg, ez kompenzálja a régi bánatot.

A *Karácsonyi víziók* az irtalom megtapasztalása, amit ő gyakorol a meghitt családi ünnepükbe betolakodó rokonnal. Megérzi a kívülről jövő magányát és háláját amiatt, hogy velük lehet. A kislány ekkor hozzá fordul, őt köszönti először, s szinte beleszeret saját önzetlen jószágosságába.

A *Mécses helyett* gyász az apáért. „Tudatos szeretet”-tel felvérteződve, amire apja kérte és nevelte maga iránt, valóban nem járt ki sírjához a temetőbe. El is nézett másfelé, amikor a repülő Debrecen felett ereszkedve a temetőre engedett rálátnia. Egy fodrászbúra alatt azonban, ahol háztartási magazinokat lapozgat, rábukkan egy okos szerkezetre, olyanra, amilyeneket apja imádott és készített, és a fegyelmezetten visszatartott könnyek ekkor törnek elő belőle.

A *Kusu macska és egy levél* arra emlékezteti, hogy vannak őszinte, mély és nem az emberek családi kapcsolataiban érvényesülő kötelékek. Egy gyermekotthon kis lakója ír neki, ottjárta után jóval, komoly levelet, amiben biztosítja szeretetéről, s felajánlja szolgálatait. Gondjait levenné; jól emlékszik, hogy az író súlyos beteget gondoz, ám szeretne róla most mosolygós képet látni. Az önéletrajzi elbeszélő megrendülten nyugtázza, hogy a kéthetes korában elhagyott kiskgyerek képes együtt érezni mások bajával. Azt kívánja, bárcsak felébredne anyjában a szeretet ösztöne iránta, amint a nő ezt az írást

olvassa – talán egy fodrászbúra alatt, ahogyan Kusu cica szemében felpislá-
kolt utoljára az értelem cicalánya nevének említésekor.

A *Piri férjhez megy* a hatvanas évek elejének *Nők Lapja*-publikációi
közül az utolsó itt, ebben a gyűjteményben. Virus kezdetben aggódik
70 húga házassága miatt, hogy vajon bírni fogja-e a házimunkát a gyár-
ból hazatérve, ám Piri csak nevet. Ez nem gond, ők úgysem visznek
majd hagyományos háztartást. Hazatérve saját családjához Virus azt sem
tudja, mihez kapkodjon, mert gyereke, anyósa és férje mindent tőle várnak.
Az ő természetes házi áldozata, hogy mindenkinek kedvére tesz, nyomasztani
kezd. Felmerül benne, mennyire is érzi jól magát ebben az életformában,
főleg azután, hogy férje az ágyban speciális figyelmét igényli, megint csak
őt akarja. Ám nem gyengédséget kér és ad, hanem felolvas neki egy szacik-
ket, mert hallgatóságra van szüksége. Virusban nő a lázadás csírája. Ekkori-
ban íródik *A Danaida* a hasonló karakterű Katalinról, aki későn kap észbe
amiatt, hogy mérhetetlenül kihasználták, s felesleges: ugyanis nem méltá-
nyolt áldozatot hozott.

A tárcacsokor egyik darabja üzenet az egész életében másokról gon-
doskodó Piroskának, anyja óvónő hűgának, aki megmentette őt, az újszülöt-
tet az éhenhalástól, a másik egy olasz vasutas emlékére készült, aki
hozza-viszi a vonattal orvostól orvosig, hiszen ingyen utazik, falubelije beteg
gyermekét. Hosszú, némiképp szoreál hangütésű beszámoló szól a kötet kö-
zepén egy '82-es Népszabadságból a női brigádról, akikhez többször elláto-
gat. Elszégyellve magát, hogy folyton ő s a színházi élet van a középpontban
(amiről a lányok, asszonyok szintén kulturáltan s decensen nyilatkoznak),
egyszer csak fordít az irányon és elkezd ő interjúvolni őket. Jólesően nyug-
tázza: hát hiszen a Zrínyi Ilona brigád tagjai megvalósították, ha más módon
is, a modern kor ipari szövetén vágyaikat, dolgozó csuklóik energiájával ter-
remtő munkává változtatva azokat.

A következő könyvnapi köszöntőből is kicsordul némi (jobbára Szabó
Magda lányregényeiből ismerős) didaxis és ideologikum. „Mesét gyerekeink-
nek, hogy hamar megtanulják emberi létünk legnagyobb tanulságait, hogy
csak egyetlen igazság van, de az mindig győz [...]” A *Család és Iskola* 1962.
júniusi számában megjelent írás köszönti a tanítókat, akik betűvetésre taní-
tanak, s riasztó példaként említi azokat a szülőket és nagyszülőket, akik
könyveik elvételével büntetik a gyereket. Következik a megmentett, ám kár-
tevőnek bizonyuló Jóska bogár egy útiesszéből, aztán vallomás a színházról.
Egy kissé öntelt és modoros interjúban nyilatkozik a későn jött kitüntetések-
ről, Hesse elismeréséről a *Freskó* iránt, valamint sikereiről a külföldi vacso-
rákon, fogadásokon, ahol körülrajongják a sok nyelven beszélő díszvendéget.
Kicsit acsarkodik iskoláskori gúnyolásai miatt, amivel eredeti meglátásait il-
lették, s mintha fellebbenne a fátyol Cili alakjáról, akinek életbeli megfelelője

a legközelebb állt hozzá barátnői közül. Jelzi a számos különbséget Cili valóságos lényé s regénybeli karaktere közt a *Für Elisében*. Az interjúvolt híres író patetikusan kinyilvánítja: mindig neki akart megfelelni.

Szép esszé szól tudatos szerelméről József Attila, a „cingár-rázsló” tárgyias költészete iránt, amiből megismerte az országot, ahol él, s amiből tanítványai felismerték a tőlük karnyújtásnyira lévő. Vétkeivel néz szembe a 2000-es karácsonyestén, majd írókkal való levélváltások következnek kölcsönös dicsérgetésekkel és dicsekvéssel, nárcisztikus megnyilvánulásokkal és egymás műveinek méltatásával. Barátai, író társai mentegetőznek, hogy késve reagálnak a tiszteletpéldányra. Igaz, ilyenkor a levélben már magára a műre is reflektálnak, többnyire lelkesen, de van köztük kritikai értetlenkedés is (Gömöri Györgyé a *Szemlélőkről*), amit Szabó viszonylag jól visel. Megegyeznek abban, hogy máshol élnek és más korosztályhoz tartoznak, ezért nem értik meg egymást a sértett nemzet ügyében. Mindenesetre nem könnyű műfaj az íróbarát köszönő, méltató, értelmező válasza a pályatárs által elküldött új könyvre, amit el is illik olvasni, mielőtt megköszönnék. Újabb interjúk, benne ismétlések, végül versek és Szabó T. Anna, valamint a szerkesztő szubjektív szavai.

Engem legjobban Domokos Mátyás 1979-es levele fog meg, aki a *Pályatárs* sorozatban fogná vallatóra Magdát, s végtelenül élő, fontos és máig, sőt egyre inkább aktuális kérdéseket intéz hozzá. Domokost a női prózaíró érdekli, az, hogy neki megbocsátják-e, amit egy férfi írónak könnyedén, ha az élet(é)ből veszi anyagát. Nem visel-e az író-nő mérhetetlenül nagyobb kockázatot, ha tisztázza, papírra vetvén, élettapasztalatait. Mi a tilalomfákhoz való viszonya? Gyanítja, hogy „a realista prózaíró irodalmi indiszkréciója (ami elkerülhetetlen) női írónál súlyosabban esik latba, mint férfinél.” Érdekli, hogy melyek is a női írás, szemléletmód jegyei, hogy van-e „női princípium” és „női aspektus.” Felemlíti a vádat a nők absztrakcióra hajló mérsékelt képességét illetően, s kérdezi, hogy ha van is ebben valami, a hiány intuícióval pótolható-e. Majd fordít kissé suta kérdésselvetésén, azt firtatva őszinte kíváncsisággal: mi történik azokon a területeken, ahova a nők nem engedtetnek be, azokról hogyan tud írni akkor?

Váolja, hol, milyen formában publikálná aztán a tervezett beszélgetést. Személyes választ vár, s reméljük, az meg is érkezett. A könyv komoly hiánya, hogy ennek a felkérésnek a következményéről nem ejt szót. A kötetbe rendezés megkívánta filológiai háttér munka itt elmaradt. A szövegkiadás sűrű lapalji jegyzetapparátusa pedig valószínűleg a fiatal korosztály informálására szolgál az olyan szavak feloldásával is, amilyen a meós, a hospitál, a tipológia, a distancia, az ikonosztáz és a gyehenna. (*Jaffa, Bp., 2018*)

Az utóbbi években sorra jelennek meg olyan kiadványok, amelyek egy-egy irodalmi alkotó és valamilyen társművész együttműködésében készültek; elég felidézni például Nadas Péter és Forgách András közös munkáját (*Az élet sója*),

72 Nyéki Gábor

ELVESZNI

A VÁROSBAN

Krasznahorkai László:

A Manhattan-terv

vagy Esterházy Péter és Szüts Miklós *A bűnösét*. A fentiekhez ezúttal Krasznahorkai László és Ornan Rotem *A Manhattan-terv* című kötete látszik kapcsolódni. Jelen esetben Krasznahorkai szövege – amint az előszóból kiderül: egy megjelenés előtt álló mű ke-

letkezéstörténetét beszélve el – Rotem fotóival alkot egységet. Nem idegen Krasznahorkai pályáján az efféle kooperáció, gondoljunk például az *ÁllatVan-Bent* reflexióira, amelyek Max Neumann képeire íródtak. A *Manhattan* azonban nemcsak ezért érdekes: funkcióját tekintve is erősen illeszkedik a szerzői életműbe, hiszen – akárcsak az 1999-es *Háború és háborút* bejelentő *Megjött Ézsaiás* esetében – ezúttal is olyan kötetéről van szó, amely egy kiadás előtt álló regényt vezet fel. Gondolhatnánk, hogy az olvasó végre bepillantást nyerhet az írói alkotásfolyamatba, ugyanakkor mégiscsak csalódnia fog az, aki konkrét Krasznahorkai-műhelytitkokra, írói fogások mikéntjére kíváncsi: a kötet által felvetett problémakörök jóval sokrétűbbek annál, mintsem hogy csupán szerzői praktikák szemlézéseként képzelhessük el őket. Az író mindennapjainak naplózása helyett a majdani műhöz köthető keletkezéstörténet egyfelől az irodalmi hagyomány folytathatóságának kérdéséhez, illetve a városi terek jelentésképző funkciójához fűződik.

A Manhattan-terv egyik folyton visszatérő, központi gondolata szerint az irodalmi szöveg csak más alkotások, illetve más alkotók függvényében jöhet létre. A formálódó Krasznahorkai-szöveg (amely végül az *Aprómunka egy palotáért* címet kapja) megírásához szükséges első impulzust egy Malcolm Lowry-regény jelenti; és alig több, mint 80 oldalt követően, bő két év eseményeiről olvasva érkezünk el ahhoz a pillanathoz, amikor összegződnek a hatások, hogy elindulhasson az *Aprómunka* írásfolyamata. A tényleges írás megkezdéséig vezető úton a különféle szövegek, illetve alkotóik között fennálló kapcsolódási pontok, noha minduntalan referálnak egymásra, mintegy véletlenszerűen fedik fel magukat; a *Manhattant* tizenkét ilyen véletlen tagolja fejezetekre. Hangsúlyozottan esetleges és uralhatatlan az, ahogyan és amikor Krasznahorkai (illetve könyvének olvasója) egyik szerzőtől/szövegtől a másikhoz léphet tovább. A véletleneket a már említett bevezetés, valamint

Rotem utószava keretezi, amelyben a fényképész a saját fotóinak kommentálására és értelmezésére vállalkozik.

Krasznahorkai három életmű felől reflektál saját alkotásfolyamatára, valamint az alkotást alapjaiban meghatározó levertség-állapotra. A bevezető szerint összességében egyvalaki, Herman Melville köré szerveződött a munka. Mindez azért ennél némileg bonyolultabb: Krasznahorkai érdeklődését például legelőször nem konkrétan Melville életműve kelti fel, hanem a szerzőt övező tisztelet, illetve rajongás. Így történhet, hogy őhozzá az említett Lowry vezet, akinek a *Lunar Caustic* című regényében szereplő alteregója évszázados távolságból megszállottan kutatja a *Moby Dick* szerzőjét – az irodalmi alak mániakussága inspirálja Krasznahorkait. Korántsem egyértelmű tehát, hogy voltaképpen kicsoda is a Manhattan-regény központi ihletője. Egy dolog viszont biztos: a Melville–Lowry egybekapcsolás elsődlegesen a későbbiekben sem irodalmi szövegeik bárminemű hasonlósága alapján történik. Krasznahorkai főként aszerint von párhuzamot mesterei között, hogy zsenialitásuk ellenére mindketten az irodalmi élet kítaszítottjai/kívülről közé tartoztak; Melville a magnum opus megírása után vámszedőként volt kénytelen dolgozni, míg Lowry önsorsrontó figuraként számolta fel saját pályáját.

Az irodalmi alakok mellett a tér is rendkívül hangsúlyos szerepet bír az inspirációk gyűjtése során: a szerzőket sorsmintázataik mellett az is párhuzamba állítja, hogy mindannyian a manhattani városrész lakói; Krasznahorkai folyamatosan szembesül azzal a ténnyel, hogy az épített környezet segítségével is összeköthetőek mesterei. Ezzel eljutunk *A Manhattan-terv* másik téziséhez: a könyvben a városi terek (épületek, lakóházak, szobák, parkok, könyvtár stb.) mint a „hagyomány” archívumai jelenhetnek meg. Hasonlóra jut az utószóban Rotem is: „Bárhol jár is az ember, valaki már járt ott előtte”. A terek viszont amennyire segítik, annyira lehetetlenné is teszik az elődökhöz történő hozzáférést. Segítik akkor, amikor a Melville által megtett séták útvonalai pontosan rekonstruálhatóak és ezáltal megteremtődhet a mester jelenlétének illúziója; és az elérhetetlenséget hangsúlyozza például az a jelenet is, amikor Lowry bármennyire megszállottan is kutatja, mégsem találja meg Melville házát – de feltűnhet ennek mintegy groteszk kifordításaként az a szöveghely is, amikor Krasznahorkai ugyan rálel a néhai jó barát, Allen Ginsberg lakására, de a „bejáratot” már nem képes felfedezni.

Mint szó volt róla, Melville-t és Lowryt Krasznahorkai elsősorban nem életműveik tematikai/stiláris párhuzamai, hanem a sorsuk alapján állítja párhuzamba. Alkotásokhoz fűződő meglátásokkal, művészetfelfogással nem is irodalmi mű, hanem vázlatrajzok kapcsán találkozunk. Talán a könyv legerőteljesebb része annak leírása, hogyan éli meg Krasznahorkai a Lebbeus Woods

nevű építész és tervező rajzaival történő szembesülést. Mint az előzményekben, úgy ezúttal sem irányítható a találkozás: Krasznahorkai egy kiállításon olyan fotósorozatra bukkan rá, amely kizárólag kapukat és bejárati ajtókat megjelenítve és e formában mintegy irányjelzőként funkcionálva

74 vezeti el Woods tervrajzaihoz. Rögtön egyértelmű, hogy a rajzok mennyire élesen elkülönülnek a korábban megtekintett New York-i művészeti alkotások fásasztó unalmától; Woods „gyémánt a szemétben”. Nem másol másokat, ehelyett határokat lép át, eredetét prezentál: rendkívüli hatást tesz így befogadójára. Az átélt esztétikai élmény verbalizálásával ugyan megpróbálkozik Krasznahorkai, leírásai alapján mégis nehezen képzelhetőek el a woldsi épületstruktúrák: „Mintha egy katonai szerkezet vagy valami efféle volna, ugyanakkor jobban megvizsgálva inkább egy különleges, egy félelmetes, egy érthetetlen struktúrájú, egymáshoz képest különböző szögekben elrendeződött síkokból álló, hatalmas, az épületeknél jóval hatalmasabb és pusztító... valami”. Mindössze az érzés kristálytisztta: a művészeti alkotás megbűvöli szemlélőjét. Woods rajzai „a téboly objektumaiként” jelennek meg, és ez a téboly végtére is könnyen rokonítható akár Lowry és Melville örületével. Woods élete egy-egy mozzanatában ugyancsak a fenti két író idézheti fel: a néhai épülettervező alkoholista, saját útvonalaihoz megrögzötten ragaszkodó génius, aki bármennyire is kitűnő művész, zsenialitása a nagyközönség számára rejtve marad. Woods színrelépésével Krasznahorkai, úgy tűnik, maga sem képes kilépni az alakok vonzásából, és visszavonhatatlanul beleveszik a triász utáni hajzába: évszázados távolságból is leköveti Melville útját a munkahelye felé, illetve rekonstruálja a korabeli Manhattant; ezzel párhuzamosan belemerül Lowry életrajzainak New York-i fejezeteibe, az ő útvonalait is felidézi, konstatálva azt is, hogy ezek gyakorta keresztezik a „Melville-route”-ot; mindközben továbbra is megbabonázva szemléli Woods rajzait, csodálja démonikuságukat, öntörvényűségüket. Ezzel együtt azonban folyamatosan számolnia kell azzal, hogy bármennyire is újragondolható egy-egy mester, végső soron mégiscsak áthidalhatatlan az elbeszélő és a tragikus sorsú művészek közötti távolság; ez egyébként erősen egybecseng – Rotem utószavában bukkanhatunk rá – Melville Ismaeljének megállapításával, amely kiválóan foglalja össze a paradoxont: „a becsületes helyek sosincsnek rajta egyetlen térképen sem”. A tárgyi környezet, de akár az irodalmi hagyomány vagy a különféle tragikus sorsok iránti rokonszenvezés nem elég a dialógushoz.

Égető kérdés mindvégig, hogy vajon mi motiválja Krasznahorkai hajszáját mesterei után; miért annyira fontos, hogy kapcsolatba léptesse hőseit egymással és önmagával? Miért van szükség arra, hogy jelen legyenek? Csak már a mű háromnegyedéhez érve érkezik a válasz, többszöri, grandiózus hangvételű felvezetőkön keresztül. („Fogalmam sem volt, hogy már szabadesésben vagyok” vagy „De akkor már erős gravitációs vonzás alatt álltam”).

Mi is történik? Krasznahorkai a New York Public Library ösztöndíjasaként a könyvtár egyik alegységében hirtelen valamiféle diktatórikus rendszerrel találja szembe magát; alapvető tapasztalatává válik, hogy egy kulturális központ mindennapjait mennyire durván képes meghatározni az áthághatatlan szabályok halmaza. Ahelyett, hogy a kultúra/művelődés/műveltség megszüntetné az önkényuralmi viszonyokat, Krasznahorkai azzal kénytelen szembesülni, hogy ezek gyakorlatilag szétszalazhatatlanok is lehetnek; mivel mindezzel képtelen azonosulni, maga is kiközösítetté válik. Innentől viszont mintha saját csapdjába esne a *Manhattan*. Miken ütközik meg a szerző? Például annak előírásán, hogy tartson rendet maga körül, foglalkozzon a munkájával, étkezzen a konyhahelyiségben, vagy hogy jelentse be, ha „3, azaz három nap fölött el akar menni a városból”. Mennyiben lehet azonban ezekkel a gondokkal azonosulni? Egy könyvtár rendeltetésszerű használatára vonatkozó előírások valóban a „porosz elemi iskola” képzetét kelthetik? Sőt, helyenként mindez már-már demagógiába is átcsap: a könyvtár diktatórikus természetét Krasznahorkai azért is nehezményezi, mert ez ellentmond az Amerikai Egyesült Államok természetének; tudvalevő, hogy az ország „szabadság hazája”, szélén a „fáklyás nővel”.

A kötet egyéb pontjain is hiányérzetünk támadhat. Eleve adott, hogy Melville és Lowry géniuszok; nem világos azonban, hogy zsenialitásuk művészetükből adódik-e, avagy csak kitaláltóságuk, meg nem értettségük motiválja Krasznahorkai rajongását. Nem találkozunk például Lowry-idézetekkel; nem jutunk közelebb ahhoz sem, hogy jó regény-e a *Lunar Caustic*, amely elindítja az *Aprómunka...* megírásához vezető folyamatokat. Lowry ebben a kötetben pusztán mániákus természetű, bolyongó alkoholistaként jelenik meg, aki minduntalan Melville nyomait keresi – hogy miért érdeklődik iránta ennyire, hol kezdődött, miből táplálkozik pontosan ez a rajongás, rejtve marad. Mint ahogyan nincs igazán kialakuló párbeszéd Melville regényeiben felmerülő problematikákkal sem (sőt, a *Moby Dicken* kívül még csak említés szintjén sem kerülnek elő egyéb regények – a fő műhöz sem fűződik számottevő kommentár). Kérdés persze, hogy jelen kötet esetében adekvát lehet-e pontos irodalomtörténeti meglátások elvárása. Rotem képei sem kísérelik meg radikális módon átértelmezni az olvasott szöveget. A fekete-fehér fotók zöme illusztratív szereppel bír, hol alulnézetből szemléltethetjük Manhattan épületmonstrumait és arctalan forogatóját, hol az elrövedő Krasznahorkait láthatjuk viszont. Noha a képek erőnei közé tartozik, hogy még minimalista voltukban is remekül képesek közvetíteni azt az érzést, ahogyan egy idegen szem számára lassanként felfedi magát a betondzsungel, ám érdemben mégsem tesznek hozzá a könyv értelmezéséhez.

Így aztán az, hogy *A Manhattan-terv* milyen pozíciót fog betölteni a szerzői életműben, vélhetően nagyban függ majd attól a regénytől, melynek keletkezéstörténetéről olvastunk. Reflektál-e majd az itt felvetett problematikákra az *Aprómunka*? Új megvilágításba kerül-e lapjain az irodalmi hagyomány kérdésköre? *A Manhattan* szempontjából is fontos olvasói tapasztalattal szolgálhat a két kötet későbbi egybeolvasása.
(*Magvető, Bp., 2018*)

Németh Gábor 2017-ben megjelent, *Ez nem munka* című kötetének legszembevetőbb tulajdonsága a sokszínűsége. A szövegek számos műfajba sorolhatók: novellák, esszék, nekrológok, kiállításmegnyitóra és egyéb alkalmakra írt szövegek is találhatók köztük.

Az írások három ciklusba rendeződnek: az első (A) a Privát-novellákat, a középső (B) az alkalmi szövegeket, a harmadik (C) rész az „egyéb”, nehezen besorolható írásokat tartalmazza. „A könyvben olvasható mondatokat az elmúlt tíz évben írtam –

mert megkértek pénzéért. Durván nettó húszezer/szöveg lehet a könyörületi átlag” – olvasható a fülszövegben, ami a címmel együtt máris kijelöli a kötet egyik központi kérdését: mennyiben *munka* (tehát egyrészt pénzkereseti lehetőség, másrészt értelmes tevékenység) az írás, illetve ha az, tekinthető-e még művészetnek?

A bevezető (*Ábécé*), illetve a *Szevasz* című kötetzáró szövegben az írás mint megtanulandó tevékenység jelenik meg – előbbiben átvitt, utóbbiban konkrét, motoros értelemben: „Egy ideig remegett a gyomrom. [...] Hallottam a barátom hangját, ahogy üvölti: Tanulj meg írni! Aztán kitaláltam, hogy ne remegjen tovább. Hogyan ne. Hogy úgy fogom föl majd, mint egy jókívánást. És hogy megpróbálom megírni ezt is, ha adódik rá alkalom.”¹ Illetve: „Írni tanulok, »a róka kárt okoz«, és sormintának a cét, nekem, úgy látszik, az túlon túl magas, kerekítem fel-le, szörnyű nehéz, így, utólag az az érzésem, rosszul volt bemérve, ezzel az erővel lehettem volna akár balkezes is. Megvan a füzet, megvan, mert túlélte az anyámat, aki emlékebe eltette. »Ez nem munka!« – írta az úgynevezett *tanítónéni* a szörnyetegek mellé, a füzet margójára, pedig éppen dolgozott.”² Nem előzmény nélküli az írástanulás folyamata és az irodalmi tevékenység közti metonimikus kapcsolat felmutatása, elegendő a második *Esti Kornél*-novella közismert jelenetét felidézni: „A tanító megint lejött a dobogóról. Végigsétált az osztályon, vizsgálgatta a táblákra rajzolt ákombákomokat. A kisfiú *i* betűjét is megnézte. Szép, finom *i* betűt írt. Megdicsérte érte. Az már nem sírt.”³ Feltűnő, hogy a Németh-szöveg ehhez képest az írástanulás nehézségéről, sőt, bizonyos értelemben kudarcáról szól, melyet a kötet maga fel is old. Az írástanulás ugyanis végül olyannyira sikeres, hogy lehetővé teszi magának a kötetnek a létrejöttét, melyben „*A róka kárt okoz*” mondatrészei a fejezetek mottóivá válnak, ezáltal pedig irodalmi értékkel is felruházódnak – a tanárnő feddő mondatával együtt.

Békefi Teodóra 77

MUNKANÉLKÜLI IMMÁR A ROSSZ

Németh Gábor *Ez nem munka*

című kötetéről

A *mondatok pénzért* alcím sem előzmény nélküli, *A huron tó* egyik szövegére utal,⁴ melyben a Fedél Nélkül című lapban megjelenő, megélhetési célból írott és közreadott írásokról esik szó. „Amit ide fogok írni, nyilván nem volna szabad: ha tudja, hogyan volna helyes, de úgyhagyja, az rüpcskodás. Ő egy szerkesztő, ezek szövegek, mindennek ellenére. Kinyomatják, minden hiba, ami különben teljesen rendben van, stilémává züllik. Hülye vagyok én, hogy ezeken gondolkodom?! [...] és aztán, de úgy is mondhatnám, hirtelen, jön egy mondat a szövegben. / Van. Nehéz. Ragyog. / Száz forintot adtam érte. / [...] Azt ki mondja meg, mibe kerül egy mondat.”⁵ „Mondjuk, legyen mondatonként kétszáz.” – ez már az *Ez nem munka* fülszövegének válasza. A másik kérdés azonban továbbra is adott: a pénzkeresés összefér-e a művészettel? A látszólagos motiváción, a „második bőr lehúzásán” túl mi mozgatta a szövegek egybegyűjtését és kiadását? Mit tud megmutatni együtt ez a három tucatnyi rövid írás, amire esetleg külön-külön nem képesek?

Az már szinte első ránézésre látszik, hogy a kötet igyekszik kiszolgáltatni ezt a (jogos) igényt: a szövegek együttes értelmezéséhez „linkek” próbálnak segítséget nyújtani, felhívva a figyelmet valamely másik írásra (pl. [vö. *DOMINÓ*]), melyben az adott jelenet vagy motívum szintűgy megjelenik. A linkek azonban korántsem jelölik az összes lehetséges kapcsolatot; az *Ábécében* – igaz, név nélkül, de beazonosíthatóan – megjelenő Kovács története a *Da capo al fine*-ben bontakozik ki, ez azonban jelöletlen marad. Ennél is érdekesebb az utóbbi novella egyik részletének szinte szó szerinti visszatérése a későbbiek során: „Kovács tökéletes katonának látszott, magára szedett tíz kiló izmot, a piros, puhadobozos Marlborót a napszítta ing visszahajtogatott ujjába dugta, mintha most jött volna haza Vietnámból.”⁶ Az állatokról, avagy megkértek pénzért antropomorf macskája hasonlóan jellemzi magát: „A trikóm ujja így vissza van hajtvva a puhadobozos, piros M*****-nak.”⁷ Fontos megjegyezni, hogy a macska nem valódi én-elbeszélő, pusztán az ő szemszögét választja a megrendelt állatmese elmondására az – önmagát a történet írójaként definiáló – elbeszélő. Kovács és a macska hasonlóságához a következő részlet további adalékul szolgál: „Kovácsnak például volt egy kandúrja, akkora, mint egy kisebb fekete párduc. Büszke, megvesztegethetetlen, mogorva, öntörvényű, brutális dög.”⁸

Ha kitekintünk a kötet szövegvilágából, az életmű egészének viszonylatában is feltűnően sok önidézettel találkozunk. Álljon itt egy példa az *Egy mormota nyara* című regényből: „amikor a kupola színes ablakszemei világitani kezdenek a rudas fürdő nagymedencéje fölött, mert pont a megfelelő szögben éri őket a nap [...] az meg a másik, hogy a bambi presszó piros műbőrének döntöd a hátad, és hallgatod a dominók csattogását a hátsó traktusban, az unicumodat már megittad, nézed, ahogy a korsó vágotton átsüt

ugyanaz a nap, várod, hogy hozzák a rántottádat, három tojásból, sonkával és gombával”.⁹ Az *Ez nem munkában* két (jelölten összekapcsolt) szövegben köszönnek vissza ezek a jelenetek gondolati és lexikális szinten is. Egyrészt az *Aki bújt, aki nem* címűben („Privát megtámasztotta a tarkóját a nagymedence peremén, és fölfeküdt a vízre. A kupola színes ableksze- 79
mein beverő fényávokat gyengéden megszűrte az összegyűlt pára.”¹⁰), illetve a *Dominó*-ban („Kedvenc presszómban ülök, öt perc a Rudastól, három lágytojás, pár debreceni, korsó rigó, [...] ugyanaz a csontbrigád dominózik az egymás mellé szerkesztett kettő darab férfivécé (!) előtt, ugyanazok az elszánt invalidusok csattogatják csontokat”¹¹). Ebben, illetve a fentebb idézett egyezésekben nem is a szövegek új és új kontextusokba illesztésével való kísérletezés – az intratextualitás lehetőségeinek próbálgatása – az igazán figyelemreméltó, hanem az egyes szövegrészek, motívumok különféle elbeszélőkhöz rendelése. Ahogy Kovács köthető az *Ábécé* elbeszélőjéhez és Priváthoz is (az állatmese macskájával való implicit párhuzam tovább bonyolítja a képet), úgy „a bambi meg a rudas”¹² az *Egy mormota nyara* és a *Dominó* elbeszélőjéhez, illetve szintén Priváthoz kapcsolódik. A beszédes nevű Privát határai egyébként sem túl élesek; a harmadik személyben elbeszélte figura többször összecsúszik az első személyben kiszóló elbeszélővel: „Nem vagyok normális. Jó, ezt mindig tudtuk. A Bugyonnij-vonósnégyes egyszerre felé fordult, mintha eleve oroszul hallanák, hogy miket gondol róluk magyarul.”¹³ Illetve: „[...] határozottan úgy érezte, vissza kéne szokni. [...] Nem szeretem már ezt az országot, amit holtomiglan szeretni elvileg kutyakötelességem volna. [...] Elvileg kérhetett volna valakitől egy szálát.”¹⁴

A különféle (és sokféle!), meg nem nevezett én-elbeszélőkön és Priváton túl az író Németh Gábor alakja is fel-feltűnik a szövegvilágban. Legszembetűnőbb példája ennek a *tévedés* című szöveg, amely az *Egy mormota nyara* egyik kimaradt jelenetét idézi fel, kiegészítve a regény írásának folyamatára tett utalásokkal (l. „két korábban megírt bekezdés között”, „a fegyvert [...] az éppen elkezdett regény narrátorának ajándékozom”¹⁵). Az én-elbeszélő az egyes szám első személyben azonosul az „éppen elkezdett regény”¹⁶ írójával (aki ezáltal maga is elbeszéltté válik), valamint az *Egy mormota nyara* elbeszélőjével is. Németh Gábor elbeszéltté válása a *Régi pénz* című novellában is megtörténik. A szöveg a könyv fülén elhelyezett fénykép elkészülési körülményeit írja le; a Pajtás Újság számára készült fotó a kisiskolás író ábrázolja egy marék aprópénzzel a kezében. A történetnek Privát a főszereplője, miközben kétség sem fér a szöveg referenciális vonatkozásához (még akkor sem, ha a történet fikció). A kötet szövegeinek ezen vonatkozásairól általában elmondható, hogy egyszerre hitelesítenek és hiteltelenítenek – és

érdekes módon sokszor épp a szövegiség kiemelése a céljuk. *A Dominóhoz* – utólagos javítás helyett – fűzött lábjegyzetben a következő olvasható: „A szöveg az szöveg az szöveg, tehát mégsem javítok, mint láthatjuk, a referencialitásnak csak a lábjegyzet, hm, adhat otthont.”¹⁷ Ehhez képest

80 *Az örvényről, avagy a háború mint vernisszázs* című szövegben két, szögletes zárójelben elhelyezett utólagos megjegyzést, javítást látunk. A kötet ezen ciklusa (*B*) alkalmi, megrendelésre írott szövegeket tartalmaz, melyekben erős a referenciális vonzás, kötetbe rendezésük azonban felajánlja a valóságvonalatkozásoktól való elszakadás lehetőségét is. Érdekes, hogy a zárójeles megjegyzések pont ezt hivatottak megakadályozni – mintha a kötetkompozíció ellenében dolgoznának. Ez az eljárás – amely egyébként *A huron tó* című kötetnek is sajátja – megfigyelhető pl. *Az epéről, avagy az élet semmissége és gyötrelme* vagy *A méltóságról, avagy valami fehérben* című írásokban is, kivétel nélkül azzal az igénnyel, hogy a szöveg akkori írójához–elbeszélőjéhez képest időben és gondolati síkon pozicionálja magát az ott megnyilvánuló hang (pl.: „Azt akkor nem lehetett tudni, mi jön még. [mintha most lehetne tudni, bazmeg, okosfiú, milyen keserűen vicces ennek a fenti bekezdésnek az ostoba optimizmusa, így, pár évvel később, 2017. január 3-án...]”¹⁸). Itt is erős a kísértés, hogy az író Németh Gábort képzeljük a hang helyébe, ezáltal pedig az eredeti elbeszélő is az ő (esetleg fiatalabb, kevesebb tapasztalattal rendelkező, még másképp gondolkodó) személyével helyettesíthető be. Vajon mi lehet a célja ennek a játéknak: az elbeszélői pozíció szétszórásának, egybejátszásának, majd újraegyesítésének?

Pap Zsolt recenziójában felhívja a figyelmet arra, hogy a kötetben „a szövegeken átívelő módon adott/feltételezhető egy központi szubjektum, tudat, amely minden egyes történet eseményeit magába olvasztja, rendelkezve azok tapasztalataival”.¹⁹ A fenti példákat figyelembe véve azonban belátható, hogy nemcsak a kötet szövegein, hanem az életmű egészében megfigyelhető ez a jelenség. Ennek oka a Németh Gábor-prózát kezdetektől meghatározó problémában, az elbeszélés lehetőségeinek keresésében fogható meg („egyáltalán elbeszélni bármit”²⁰). Az a kétségbeesés rejlik emögött, ami a „történetek iránt érzett undor”²¹ okát a történet mint olyan narratív jellegében ragadja meg. „Hozzád beszélek, a végső elkeseredés cinikusnak álcázott hangján.”²² Az – életmű mottójaként is felfogható – idézet egy külső és belső feszültségektől szorongatott elbeszélői pozíciót sejtet, mely lehetséges kiútként ezen feszültségek és bizonytalanságok középpontba állítását találja meg. Erre vezethető vissza, hogy a Németh-prózában a történet sajátos leképeződése az elbeszélő gondolatvilága felől értelmezendő, sőt, azzal tulajdonképpen egyenértékű.²³ A szétszórt elbeszélői nézőpontok az egyes történetek különböző – akár többféle – feldolgozhatósági módjait hivatottak megmutatni, az önidézéseken és a pozíciók elmosásán illetve

váltogatásán keresztül azonban mégis kirajzolódik egy központi tudat. Ez a heterogénnek tűnő, mégis homogén nézőpont megengedi egy olyan szövegvilág létrehozását (nemcsak egy kötetben belül, hanem – egymástól időben akár távoli – szövegeken átívelően), amelyben lehetséges a tájékozódás. Tanulságos ehhez Németh Gábor – Takács Zsuzsa költészetéről írott – mondatait idézni: „Mégis, mélyebb értelemben a formákon túli homogenitás érzete a kötet olvasójának a legerősebb élménye. Ahogy a rengetegben járva, legyen a neve Melancholia, annak bármely pontján az Egész érzete fogja el a mesebeli vándort. Ha már itt tartunk, a magam részéről a barangolást javasolnám a bejárás módszerének. [...] Időről időre fölmerül Kafka állítólagos kijelentésének aktualitása, annak a mérlegetése, mit is jelent valójában, hogy a személyes létezésünk az egyetlen kémlelőnyílás, amelyen át a csillagszakadék-mély életre látni, ezért kell tisztán tartani. Mostanában úgy látom, hogy a nyilvánvaló morális evidenciákon túl akkor járunk igazán jól, ha a tisztántartás követelményét, bármit gondolt is erről Gustav Janouch, az úgynevezett művészetre vonatkoztatva nem etikai imperatívusként értelmezzük, hanem esztétikaiként, egyszerűbben szólva a készen kapott nyelvtől való megszabadulás, az autenticitásra való törekvés metaforájaként.”²⁴

A Németh-próza maximájának az irodalom határainak szem előtt tartása mellett és ellenére végrehajtott világmegőrzés bizonyul. „[...] határozottan azt érzem, ha behunynám a szemem, a világ, de tényleg az egész, azonnal foszladozni kezdene, minden azon múlik, hogy hajlandó vagyok-e nézni, nézéssel dönteni a sorsáról. Nézéssel hagyni lenni. Hogy lenni hagyni, ez volna a nézésem értelme és definíciója.”²⁵ Nem újdonság annak tematizálása, hogy a világ leképezése a szubjektumon keresztül lehetséges (tehát a narráció újabb narratívába foglalásával), Németh Gábor szövegei azonban nyíltan szembenéznek ennek minden morális és esztétikai következményével. A *nézés* ethosza a szubjektum – a *kémlelőnyílás* – tudatos megteremtésén és megőrzésén keresztül válik esztétikai kérdéssé, de nem veszíti el morális vonatkozásait. A *tisztántartás* követelményének ugyan látszólag ellentmond az elbeszélői pozíciók kibillentése és összezavarása – ilyen értelemben valóban nem beszélhetünk a hétköznapi értelemben vett becsületességről –, az önértéktelenítés játéka azonban kezdetektől a Németh-próza sajátja. Az igazmondás annak beismerésében nyilvánul meg, hogy a nézés tárgyának, az „úgynevezett valóságnak”²⁶ létezik egy lényegi igazsága, amit meg lehetne ragadni, az erre tett kísérletek azonban rendre csődöt mondanak: „Hova tűnik el a képesség, hogy fölismerjed a mintát, a fölülírhatatlan előzményt, ami pedig, mondhat bárki, amit akar, mindig ott rejtőzik az eseti megvalósulásban, tervrajz vagy inkább ceruzavázlat, az eredeti ötlet odavetett, nyers

nyoma, intés, ami majd minden gazdagon kifejtett, sunyi részletet átvilágít, egyetlen nagyívű gesztussal, de nem hányavetiségből, csak mintha nem volna több idő, nem maradna másra, mint a pusztá figyelmeztetésre.”²⁷ A Németh-

szövegek erősen metafiktív jellege is a szubjektum, ehhez szorosan
82 kapcsolódva pedig az irodalmi szöveg lehetőségeinek állandó vizsgál-
latából fakad. Gyakori eljárása erre az álomleírás; a *Tonzitillisz* című
novellában az álomról szólva tömör szintézisét adja a történet–elbeszélő-
elbeszélés háromszögének megragadható viszonyrendszeréről: „Az álmodó
az egész álom, ő a patak, a gázló és a rák, gondolta Privát. Komoly rutinja
volt, ez a mostani fordulat, hogy álmodás közben magának az álomnak a lé-
lektanával, közelebről Carl Gustav Jung álomelméletével foglalkozik, sem
lepte meg túlságosan. A stréber visszataszító igyekezetével ismerte föl, hogy
az idézet azért jutott eszébe, mert Jung szerint a ház a lélek szimbóluma, az
úgynevezett lelkébe lép be tehát, amikor végre betaszítja a nehéz ajtószár-
nyat. Szóval csak úgy álmodom, gondolta a Privát, ez fölöttébb sajnálatos.”²⁸

A fentiek alapján kijelenthető, hogy az *Ez nem munka* váratlanul tág
perspektívát tár fel az életművet illetően, minden önérvénytelenítő gesztus
– köztük a cím – ellenében bőven túlteljesítve a gyűjteményes kötet műfajá-
nak alapkövetelményeit. A kötetbe foglalt szövegek nemcsak egymással
lépnek kölcsönhatásba, hanem az egész Németh-próza tekintetében mozgó-
sítják az életműhöz köthető etikai-esztétikai elveket, méltón a mottóként
választott Erdély Miklós-idézethez: „Munkanélküli immár a rossz, / a jó min-
dent elvégez helyette.”

¹ NÉMETH GÁBOR, *Ez nem munka* (Budapest: Kalligram, 2017), 10.

² Uo., 227–228.

³ KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, *Elbeszélései*, kiad. RÉZ PÁL (Budapest: Magyar Helikon, 1965), 593.

⁴ NÉMETH GÁBOR, „(mondatok pénzért)”, in NÉMETH GÁBOR, *A huron tó* (Budapest: Filum Kiadó, 1998), 43–48.

⁵ Uo., 47–48.

⁶ NÉMETH, *Ez nem munka*, 49.

⁷ Uo., 74.

⁸ Uo., 47.

⁹ NÉMETH GÁBOR, *Egy mormota nyara* (Budapest: Kalligram, 2016), 15.

¹⁰ NÉMETH, *Ez nem munka*, 30.

¹¹ Uo., 170.

¹² NÉMETH, *Egy mormota nyara*, 15.

¹³ NÉMETH, *Ez nem munka*, 32.

¹⁴ Uo., 40.

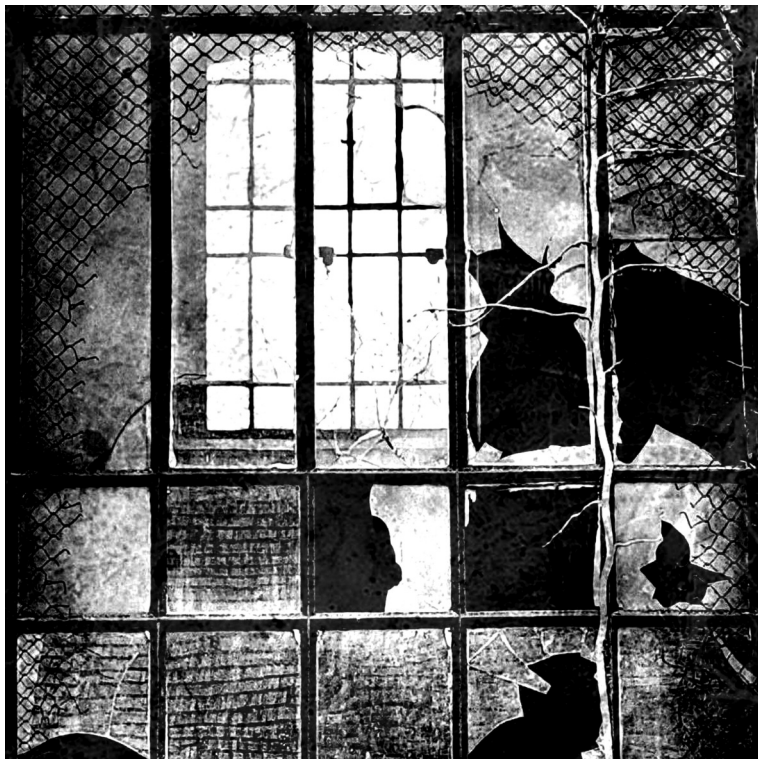
¹⁵ Uo., 208, 211.

¹⁶ Nemcsak a szöveg stílusából és a történésekből lehet kikövetkeztetni, hogy az *Egy mormota nyaráról* van szó: az *Ez nem munka* bemutatóján (Írók Boltja, 2017. június 2.) elhangzott, hogy az egy évvel korábban megjelent regényből kimaradt Buenos Aires-i részlet bekerült ebbe a kötetbe.

¹⁷ Uo., 170.

¹⁸ Uo., 120.

- ¹⁹ PAP Zsolt, *Tájkép*, *art7.hu*, 2017. november 6. <http://art7.hu/irodalom/nemeth-gabor-ez-nem-munka-mondatok-penzert/>. (hozzáférés: 2018. szeptember 4.)
- ²⁰ NÉMETH, *Egy mormota nyara*, 14.
- ²¹ NÉMETH, *Ez nem munka*, 218.
- ²² NÉMETH Gábor, *eleven hal* (Budapest: Pesti Szalon Könyvkiadó, 1994), 15.
- ²³ Ehhez lásd még: ABODY Rita, ÁGOSTON Zoltán, JÁSZ Attila, MARGÓCSY István, MOLNÁR Gábor Tamás, TÓTH Krisztina, „Elnézhető – Elhibázható – Megbocsátható: Szexzett Németh Gábor könyvéről”, *Lette* 52. (2004). <http://epa.oszk.hu/00000/00012/00036/szexzett.htm>. (hozzáférés: 2018. szeptember 4.)
- ²⁴ NÉMETH Gábor, „Túléletlan haladóknak”, *Élet és Irodalom*, 2018. aug. 17., 21.
- ²⁵ NÉMETH, *Ez nem munka*, 175.
- ²⁶ Uo., 22.
- ²⁷ Uo., 207.
- ²⁸ Uo., 21–22.

Puskás Dániel költészete érzékenyen nyúl a hagyomány szent és profán rétegeihez, első kötetében, *A vakok zsolttárában* a Biblia világa mellett antik mítoszok és középkori témák is szóhoz jutnak. Versei a huszadik századi ma-

84 B. Kiss Mátyás

„LEGNEHEZEBBEN A TEST FELEJT”

Puskás Dániel: *A vakok zsolttára*

a versekben. Ezért is tartom nagyon pontosnak Csehy Zoltán megfigyelését, aki a kötet fülszövegében éppen a hagyományhoz való viszonyt emeli ki, miközben arra is ráirányítja a figyelmet, hogy a versek nem pusztán újra-elbeszélnek a kultúra alaptörténeteit, de újra is alkotják azokat. A bibliai és mitikus témákat a személyes perspektíva mellett a szereplők kiszolgáltatottsága, esendősége köti össze. A kötet másik fő témája a szerelem, pontosabban a szerelem elgyászolása: búcsúvétel egy lezárult kapcsolattól. Ez a téma a kötet negyedik ciklusában (*Megfogni egy kutyát*) teljeseedik ki.

A kötet nyitóverse, a *Jób zsolttárai* egy mély kulturális beágyazottsággal bíró toposzt dolgoz fel, de nem a szemétdombon fetrengő Jób közismert – és gyakran közhelyes – képét újítja meg. Az erőteljesen szakralizáló versbeszéd kiaknázza az aposztrophé retorikai potenciálját, ezzel is személyessé téve az imádság beszédpozíciójából induló megszólalást: „Uram, hogy tudsz, ha tudsz, így aludni, / hogy látod, hogy én el nem alszom? / Hogy nem látod, hogy forgolódom, / hogy ujjaim matatnak a takaróm szélén, / mint a bogarak.” Az álmatlanság motívuma később más versekben is visszatér (*Ros hasana, Succubus*). Már a nyitóversből kitűnik, hogy Puskás Dániel költészetében mennyire fontos szerep jut a hasonlatoknak. A szöveg második retorikai egysége már nem a kérdésekre, hanem a hasonlatokra épül: „Hisz nem lassan romlottam el, / mint a használatlan hangszer, / mely magától elhangolódik. / Mélyebben bűgök, mint a bőgő lehangolt húrjai.” A szöveg a hangszerhasonlat variációit fűzi fel egymásra, amíg el nem jut annak legteljesebb kibontásáig: „hogy nem riadsz fel rá, mint a gondos szülő, / ha lelkem szakadozva sír, mint a sófár?” A zárlat bekapcsolja a versbe azt a sokrétű és mély hagyományt, amely a zsidó vallásban a sófár megfújásához kötődik. A zsidó hagyomány szerint az első sófárt annak a kosnak a szarvából készítette Ábrahám, melyet Izsák helyett áldozott föl. A sófár hangja egy gyermek sírásához hasonló, ezért amikor az újévi szertartás szerint megfújják azt, úgy fordulnak Istenhez, ahogy a síró gyermek fordul édesapjához. A verszárlat

gyar líra hagyományához is erősen kötődnek, a szó szerkezetek és megfogalmazások szintjén újra és újra felvillan egy-egy szilánk József Attila és Pílinuszky költeményeiből, de Tandori- és Radnóti-parafrázisra is akad példa

azért ennyire hatásos, mert képes átértelmezni az ősi hasonlatot. A szöveg megfordítja az alakzat két tagját, a hasonlót és hasonlítottat (már nem a hangszer utánozza a gyereksírást, hanem az emberi hang a sófárt), ám eközben a hasonlat hagyományos, történeti jelentésszerkezetét sem számolja fel.

85

A kötet első ciklusa, *A vakok legendáriuma* szintén a bibliai hagyományhoz kötődik, ám ezúttal – az utolsó vers kivételével – minden szöveg az evangéliumi történetekre épül. A szövegekben megjelenő vallási kód fölfejtéséhez a verscímek adják meg a kulcsot. A ciklus legtöbb költeményében egy biblikus alak nézőpontja érvényesül, a szövegek mindig alulnézetből láttatják a krisztusi csodatételeket. A Tandorit parafrazeáló nyitóversben (*A damaszkuszi út*) Saul szólal meg, a második költeményben (*Máté elhívása*) pedig egy ismeretlen vámos a beszélő, aki jelen van, amikor Krisztus megszólítja Mátét. A vámos nem tart Mátéval, szinte észre sem veszi Jézust: „Éreztem arcomon, hogy besütött a nap. / Az asztalon babráltam a pénzzel, / a császárok képmásán megcsillant a fény.” A vers alapszituációja Caravaggio azonos című festményét idézi, a zárata pedig Lukács evangéliumának egyik mondatát (Lk. 5:27–32) idézi: „Máté eltűnt. / És mindent itt hagyott.”

A ciklus versei kronologikusan követik Krisztus életútját, miközben a nyitó és záró szöveg leválik erről az időrendről, keretbezve az evangéliumi történetet. A kronologikus sorrend csak egyszer döccen: a harmadik (*Bartimeus*) és negyedik vers között (*Lázár feltámasztása*), mert az evangéliumok alapján a vak Bartimeus meggyógyítása (Mt. 20:29–34; Mk. 10:46–52; Lk. 18:35–43) valójában Lázár feltámasztása (Jn. 11:1–46) után következett. A *Lázár feltámasztása*, melyben Lázár nővére, Márta a beszélő, érzékenyen írja újra Pilinszky *Apokrifj*ának sorait. A ciklus kulcsmotívumai a *vakság* és a *látás*. Előbbi a versekben nem pusztán betegséget, testi fogyatékoságot jelent, hanem – ahogy a Bibliában is – a lelki válság, a hitre való képtelenség jele. Ebből következik, hogy a *látás* az igazság megismerésének képességeként jelenik meg, ami esélyt ad a Megváltó felismerésére, később pedig a tanúságtételre. Az ellentét könnyen megragadható a *Tamás* című versben („Boldogok, akik nem hittek, de láttak”), de a kereszthalált leíró *Longinus*ban is hasonló erővel érhető tetten („Tisztán láttam újra, mint a gyermek”). A ciklus utolsó verse, a *Thaisz, a parázna asszony* már nem a Bibliából, hanem a középkori keletkezésű *Legenda Aurea*ból merít – Thaisz történetét Ady és Weöres is feldolgozta egy költeményében. Puskás Dániel versében Thaisz nem áldozatként jelenik meg, hanem ahogy a középkori legendában is, megdicsőül szenvedései közepette: „hogy most, térdepelve a ganajban, a húgyban: / sarat tett szememre, és látok.” Ez a költemény sem szakad el az evangéliumi szöveghagyománytól, az idézett

Új Forrás 2019/2 – B. Kiss Máttyás: „Legnehezebben a test felejt”
Puskás Dániel: *A vakok szolái*

verszárlat ismét egy krisztusi csodatételre, a vakon született ember meggyógyítására (Jn. 9:1–12) utal.

A második ciklus címe a nyitóvershez kapcsolódik: a *Ros hasana* a zsidóság egyik fontos ünnepe, az újévi szertartás, melynek során a sófárt is megfűjják. E ciklus versei már nem az evangéliumi hagyományhoz, hanem a zsidó kultúrához kötődnek, a kapcsolatot a Marc Chagall festészetére való hivatkozások teremtik meg – ehhez a ciklus első versének (*Miért nem láttam, hogy 1917–18*) kezdősorai adják meg a kulcsot: „Chagall *A séta* című képét láttam meg az oroszkönyvemben: / maga Chagall és első felesége, Bella Rosenfeld. / Úgy néztek ki, mint mi ketten.” (Kiemelés az eredetiben.) A vers első szakasza hasonlattá fordítja át az ekphrasziszt, de a szöveg később még ennél is tovább megy, a második egység már felszámolja a *hasonló* és a *hasonlított* közti különbséget, ezzel a kép és valóság síkját átjárhatóvá téve: „De nem vettem észre / nem néztem meg eléggé a képet, / hogy ezek tényleg mi vagyunk: / gyönyörű vagy, mint Bella Rosenfeld”. Már nem a kép imitálja a valóságot, hanem a valóság hasonul a képhez, ahogy a beszélő és Chagall sorsa párhuzamba kerül. Ez a mű nyitja meg a szakításversek sorát.

A ciklus második költeményében, a *Kék faluban* sokkal hangsúlyosabb az ekphraszisz jelenléte, a szöveg szoros kapcsolatban áll Chagall azonos című festményével. A képleírás most is az érzékeny, szép hasonlatokból bontakozik ki, és ahogy a festményen, a versben is a Hold kerül a középpontba: „Mojszej bácsi kezéből, / mint egy tekegolyó, elgurul a hold. / Megáll lassan a helyén, középen.” Az *Éjszaka a falu* szintén a Chagall képeiről ismerős falutematikát viszi tovább, ám ez a szöveg nem látomásos, álomszerű képekkel, hanem szerkezetével hívja fel magára a figyelmet: a vers a Villon által is használt rondóformát követi. A ciklus utolsó verse, a *Ros hasana* József Attila (*Gyönyörűt láttam*) és Pilinszky (*Apokrif*) sorait parafrázeálja, a szöveget ugyanakkor erősen megterheli a pátosz és az erotika együttes jelenléte.

A következő ciklus, a *Csak néhány darab hiányzott* versei groteszk, álomszerű jeleneteket vonultatnak fel (a címadó vers mellett jó példa erre a *Hátha meg lehet kerülni; A falon megállt* és a *Jack-in-the-box*), miközben egy-egy szöveg a szakítás témájához is visszatér (*Nyaklánc; Megfakul*).

A címadó vers ismét a *kép* és *valóság* közötti átjárhatóságot hozza játékba, de a *Hátha meg lehet kerülni; A falon megállt* és a *Jack-in-the-box* is hasonlóan groteszk jelenetézéssel dolgozik. A ciklus fontos darabja *A falon megállt* című vers, ami a rondóformához tér vissza. A kettős rondó strófaszerkezete mindössze két rím váltakozásából, és a kezdősor kétszeri megismétléséből épül fel. Ahogy az *Éjszaka a falu*, ez a vers is apró, de jelentőségteljes variációkkal hozza vissza a kezdősort. Puskás ebben a versében szellemesen és természetesebben bánik a rondóformával, a rímek sem keltik már a monotonitás érzetét. A vers gondolati és retorikai szerkezete a kezdősor

visszatérésére van kihegyezve, ami így az egész vers magyarázatává, sőt csattanójává válik: „Az ablakon át bámulok a szállingózó hóra, / Reggel nem gondoltam, hogy egyszer így lefagyok, / De a falon megállt az óra.”

A *Nyaklánc* című vers tiszteletadás József Attilának. Puskás jó érzékkel alkotja újra a *Kláriskok* strófaszerkezetét, veszi át nyelvi és képi elemeit. Az újraírás azonban csapda is lehet: szinte kódolva van benne az eredeti szöveggel való összehasonlítás. Hiába minden szép megoldás, a vers mégsem tudja – és ez talán nem is lehetséges – újrateremteni azt a szerkezeti feszültséget, ami József Attila művének sajátja. A *Jack-in-the-box* szintén József Attila képalkotásához áll közel: „Ha rejtegetni akarsz, / víz alá hiába nyomod, / vízbe hiába fojtod, / álmod hús vízében, / mint vízi hulla, / felbukik.” A *Jack-in-the-box* ritmusa szabálytalannabb, kísérletezőbb, ez a harmadik szakaszban érezhető a legjobban, ahol a sorok újra és újra eltolják, áthelyezik az ütemhatárokat: „És lerúgod magadról a paplant. / Felpattansz, mint a keljfeljancsi, / súlypontoddá vált, ő fog fel-le rángatni...” Annak ellenére, hogy a szöveg eredeti hasonlatokból építkezik („És elalszol újra. Mint leves tetején a zsír, / rád dermed a paplan.”), fennáll a veszély, hogy a grammatikai szerkezetek, a modalizátor szerepében álló *mint* gépies ismétlődése miatt, egy idő után kiszámíthatóvá válnak.

A negyedik ciklusban (*Megfogni egy kutyát*) teljeseedik ki az a téma, amit a korábbi versek is meg-megpendítettek: a versekből egy véget ért kapcsolat története rajzolódik ki. A hat, számozott versből összeálló ciklus zárt és homogén kompozíciót alkot, melyben a rezignált, melankolikus hangvétel uralkodik. A szövegek fő témája az emlékezés, pontosabban az emlékektől való szabadulás kísérlete. A ciklus ötödik költeménye, a *Ma* az emlékezés térpoétikai dimenzióját nyitja meg: „Emléked aknáival van tele a város.” A versbéli város kétféle tapasztalatot egyesít, egyszerre jelenti a valós teret és az emlékezés terét. Ez a kettősség egy olyan komplex térértelmezést teremt meg, melyben nemcsak a valós tér hívhatja elő az emléket, hanem az emlékezés konstruálja a valós tér tapasztalatát: „Mosolyodtól visszarendeződnének az utcák, a körutak.” Az emlékezés testi szinten is megjelenik, az erotika és a nyers szexualitás formájában, jó példa erre A *hibiszkusz virága*: „Mikor utoljára szeretkeztünk, / úgy toltál el magadtól, / mint a buldózer a törmeléket.”

A három versből összeálló *Admétosz* ciklus a görög mitológiára épül. A versek eredeti módon alkotják újra a mitológiai anyagot, számomra ez a három vers a kötet csúcspontja. Ezúttal is a címek adnak kulcsot a mitológiai kód fölfejtéséhez, de a szövegek rejtettebb kulturális kódokat is működtetnek, utalva a mitikus témák irodalmi és képzőművészeti feldolgozásaira. A ciklus másik nagy erőssége a testpoétikai eszközök sokrétű alkalmazása. Az első

vers, a Danaé bűjtatott képzőművészeti utalásokkal dolgozik. A Danaé-történetet számtalan festő dolgozta fel, de a szöveg ezek közül Rembrandt képéhez áll a legközelebb: a berontó ór, a lerúgott paplan és a „súlyos bársonyfüggönyök” mind-mind az ő művét idézik. Ahogy a mítosz képzőművészeti ábrázolásaiban, a versben is hangsúlyos az erotika jelenléte. Az Euripidész drámájával is kapcsolatban álló *Alkésztisz*ben a halott test képei jelennek meg: „Mint a sírba, úgy mászik vissza az ágyba, / hüvelye nyirkos, hűvös katakombába.” Ez a képhasználat az első ciklus egyik versére, a *Lázár feltámasztására* is visszautal. A *Pügmalión* az emberi test médiuma és a technikai médiumok közötti felcserélhetőség lehetőségét nyitja meg: „Belenéztem a szemébe, / de olyan volt, / mint egy kikapcsolt tévé tükré.”

A mindössze két versből álló *Succubus* ciklus első darabja, a sötét hangulatú *A madaraknak* mintha egyúttal az előző ciklust záró *Pügmalión* ellenpontja is lenne, mert ezúttal nem a (női) test „összerakása” áll a középpontban, hanem annak széthullása: „Sárszínű szemgolyód, / mint a diót, / elvitték a varjak.” A ciklus mindkét darabja szoros kapcsolatban áll a *Ros hasana* szövegével, a *Succubus*, ami akár annak párverseként is olvasható, ismét a testi emlékezést tematizálja: „Legnehezebben a test felejt.” A középkori hiedelemvilág nőnemű démonának megjelenése is a testi emlékezethez köthetik: „Azt álmodtam, hogy újra szeretkeztünk. / Csak reggel jöttem rá, hogy egy *succubusszal* háltam, / hogy csak démon volt, / hogy csak hitvány másod kaptam.” (Kiemelés az eredetiben.) A *Succubus* számos antik mitológiai alapot vonultat fel (köztük Admétoszt is), szinte tablószerűen felmutatva az alvilágjárások és tragikus szerelmek történeteit, ám a mitológiai alakok felsorakoztatása, az egymásba nyitott kulturális kontextusok halmozása és az utalások sorozata egy ponton túl hatásvadász benyomást kelthet. A mottó szerint a vers egyik forrása a Szegedi Kortárs Balett *Insomnia* című előadása volt, innen olvasva válik jelentőségteljessé, hogy éppen ebben a versben tér vissza az álmatlanság témája („Én altatókon élek”), ami a verszárlat erős, szép hasonlatában teljesedik ki: „Hallgatom, ahogy szobám falait, mint a hűrokat / megrezegteti a hajnali buszok zaja.” A kötetet záró, a ciklusoktól különválasztott *Míg egy papírfecni elég* visszatér a rezignált, melankolikus hanghoz. A kötetkompozíció szempontjából viszont problémásnak látom, hogy miért ez a vers került a záró pozícióba. Megítélésem szerint a vers nem adja meg azt az erős hatást, amit nyitóversként a *Jób zsoltárai* tudott. Lehetőséges, hogy a *Succubus* hatásosabb zárlat lett volna.

A *vakok zsoltárá*nak egészéről elmondható, hogy jó érzéssel, ravaszul használja a magyar lírai hagyomány, a képzőművészet, a vallás és mitológia kódjait. Puskás Dániel gyakran használ enigmatikus irodalmi és képzőművészeti utalásokat. A kötetszerkezet nagy erőssége, hogy a ciklusok nem pusztá

díszítőelemek, hanem valódi funkcióval rendelkező tematikus és motívikus egységek (különösen igaz ez az *Admétosz* és *A vakok legendáriuma* esetében). A szofisztikált utalásrendszer és a kötetszerkezet íve mellett legalább annyira fontos azt is kiemelni, hogy Puskás Dániel költői nyelve mennyire gazdag a hasonlatokban. (*FISZ, Bp., 2017*)

89

Új Forrás 2019/2 – B. Kiss Máttyás: „Legnehezebben a test felejt”
Puskás Dániel: *A vakok szoltára*

Ha meg akarjuk érteni a magyar vajdasági irodalom működését, akkor érdemes kihasználni a vajdasági és a magyarországi recepció párhuzamos valóságát. A kívülálló ugyanúgy számít, mint aki házon belül van.

90 Urbán Csilla

A SZERZŐ LEHET, AZ IRODALOMTÖRTÉ- NÉSZ BIZTOS NEM HALOTT

Szarvas Melinda: *Tükörterem
flamingóknak*

gálat tárgyához, ismeri-e személyesen a szóban forgó szerzőket, illetve milyen érzelmi kötődései vannak ahhoz az irodalmi közegehez, amelyhez az adott irodalmi mű tartozik. Szarvas Melinda *Tükörterem flamingóknak* című, *Irodalomtörténeti tanulmányok a magyar vajdasági irodalomról* alcímű, első kötetének az az egyik legfontosabb vonása, hogy vissza-visszatérően reflektál arra, hogy egyáltalán nem mindegy, ki az, aki ír, még akkor sem, ha szakmai szempontokat tart szem előtt. Ez a kijelentés pedig vonatkozik mindenkire: magára a tanulmánykötet szerzőjére, a kötetben idézett és a magyar vajdasági irodalommal foglalkozó irodalomtörténészekre és kritikusokra is. (A *magyar vajdasági irodalom* kifejezést a szerző használja, a szövegben innentől mvi-ként utalok rá.) Erre utal írásom címében az, hogy a kritikus, illetve az irodalomtörténész nem halott: a problémafelvetésben, a vizsgálati korpuszban, a szövegek értékelésében ugyanis nagyon is jelen van. A kötetben lévő tanulmányok emellett arra is rávilágítanak, hogy a szerzők sem annyira halottak, mint ahogy ezt Roland Barthes nyomán szinte már közhelyszerűen elfogadottnak tekintjük: irodalmi szövegek értékelését ugyanis az is befolyásolja, hogy ki a szerző.

A szerző, irodalomtörténész, kritikus személyének figyelembevételével alatt nem személyes szimpátiákat, esetleg sérelmeket kell számba venni, legalábbis a mvi újrapozicionálásával foglalkozó kötet esetében semmiképpen sem. Azt persze nem lehet kizárni, hogy rokonszenv és sértettség is közrejátszhat egy-egy mű értékelésekor, de ezek olyan nehezen visszakövethető emberi tényezők, amelyek egy értelmezésben ellenőrizhetetlen szempontot jelentenek. A kötet ennél sokkal biztosabban alkalmazható módszereket

Ha szakirodalomról van szó, könnyen feltételezzük, hogy amit olvasunk, az a szubjektivitást minden eszközzel kizáró, csak a szakmai szempontokat tekintetbe vevő, objektív szöveg és a szerző személyére nem igazán figyelünk. Nem mindig járunk utána, és gyakran a szövegben sem kerül szóba, hogy az adott irodalomtörténész/kritikus hogyan kapcsolódik a vizs-

használ, és az irodalmi közeggel kapcsolatos felvetéseit érzékelhetően formálja Pierre Bourdieu irodalmimező-elmélete, illetve a hálózatelmélet. Ezekkel az elméleti mankókkal Szarvas Melinda olyan módon közelít a mvi-hoz, hogy egyrészt dinamikusan változó közegnek mutatja azt, másrészt fel tudja mutatni azokat a pozíciókat, amelyeket betöltve egyes szereplők alakították a mvi első világháború utáni közegét, figyelembe véve a magyarországi recepció alakulását is.

91

Arra, hogy miért fontos az, hogy ki az, aki ír, már az előszóban elég személyes választ kapunk, ami pedig kapcsolódik ahhoz a kérdéshez, hogy kinek van joga/kompetenciája foglalkozni bizonyos problémákkal. Csak az írhat vajdasági irodalomról, aki ott él? Miért fogadja el bárki is egy olyan szakíró megállapításait, aki nem a Vajdaságban van otthon? A szerző a *Ki vagy te, vajdasági magyar?* című kötet szerkesztői előszavát idézi, amely konkrétan rá, Szarvas Melindára utal, mint kívülállóra, aki így új perspektívát ad a mvi elemzéséhez. A szerző nagyon jól használja és a kötet szervezőelvévé is teszi azt a szempontot, hogy a Vajdaságban élő értelmezők – akik ugyan alaposan ismerik az adott irodalmi közeget, de megközelítésük koncentráltabbá és magára záródóvá teszik azt –, illetve a magyarországiak hogyan tükrözik egymás megállapításait és miért értelmetlen a kompetencia ilyen szempontú problematizálása. Nem az a kérdés ugyanis, hogy ki van házon belül és kívül, hanem az a kiindulópont, hogy mindenkinek van kompetenciája, a kérdés pedig, hogy hogyan járulhat hozzá az összkép árnyalásához. Ha másképp, mint az eddigi értelmezők, akkor már igenis érvényes az elemzői pozíció. Ehhez azonban mindenképpen szükség van arra, hogy a kritikus maga is reflektáljon folyamatosan a saját pozíciójára egy irodalmi mezőben.

A kötet előszava pár oldalon sok olyan kérdést felvet, amelyek önmagukban is érdekesek egy tanulmánykötetre. Az előző témához kapcsolódva például egészen addig kitérhető az elméleti kérdések sora, hogy mi számít magyar irodalomnak és hogyan képzeljük el a magyarországi, illetve az országhatárokon túl létező irodalmak kapcsolódásait. Hierarchia ez, ahol a magyarországi irodalom alakulása a mérce? Vagy különálló irodalmi közegekről beszélhetünk, ahol a magyar irodalmi hagyomány, a kulturális kötődés a fontos? Utóbbi esetben fontos fogalom a lokalizáltság, ami azt is maga után vonja, hogy a magyar irodalmi hagyományon és kulturális kötődésen kívül szó van más jelentős hatásokról is (pl. a mvi-mal kapcsolatban a jugoszláv művészeti körök felé nyitás), amelyek az egyetemes magyar irodalom vagy a magyar nemzeti irodalom értelmezési keretében már nem kezelhetőek. A lokalizáltság ráadásul nemcsak földrajzi helyet jelent, hanem kulturális kötődések és transzferek hálózatát, amelynek segítségével például Domonkos

Új Forrás 2019/2 – Urban Csilla: A szerző lehet, az irodalomtörténész biztos nem halott – Szarvas Melinda: *Tükörcsütem flaminjónak*

István Svédországban született verse (*Kormányeltörésben*) is árnyaltabban elemezhető.

92 A lokalizáltsághoz kötődik az is, hogy nem lehet ugyanúgy kezelni a határon túli irodalmakat, mert ami érvényes a Vajdaságban, az nem érvényes Erdélyben. Arra, hogyan értelmezhető egy önálló irodalmi közeg, amely egy másik vagy több irodalmi kultúrával folyamatosan változó viszonyban van, több nyugatról beáramló, nem a statikusságot, hanem a dinamikusságot hangsúlyozó elmélet is javaslatot nyújt. Ilyen a kötetben kevésbé emlegetett transznacionalizmus, illetve a kötet legelején is említett posztkoloniális elméletek, amelyek – ahogy azt a szerző is említi – kritika nélküli alkalmazása jelentősen eltorzíthatja az adott közegről kialakított képet. A szerző egy saját, sajnos még részletesen nem kifejtett új gondolatrendszert ajánl, a kulturális gravitáció elméletét, amely elsősorban kritikai, elemző és nem megerősítő, védelmező pozíciót foglal el a mvi elemzésével kapcsolatban. Utóbbit a szerző állítása szerint a határon túli irodalmakkal foglalkozók nem ritkán alkalmazzák azért, hogy bizonyítsák egy irodalmi kultúra létezését és be is emeljék a referenciaként szolgáló magyarországi irodalomtörténetbe. Ennek egyik eszköze, hogy a mvi-ban a magyarországi irodalmi fejlemények megfelelőit keressék, ezzel egy recepciótörténeti tükörijátékot hozva létre. A kötet célja ezeknek az elemzési szempontoknak, tükröződéseknek az árnyalása mellett a vizsgált irodalmi kultúra újrapozicionálása és a jól hangzó irodalmi megfeleltetések (a vajdasági *Rokonok*, a vajdasági Kazinczy) elemzése.

A kötet három nagyobb egységből áll: *Irodalmi kérdésekről*, *Magyarországi tükröződések*, *Vajdasági tükröződések*. Az első nagyobb részben a szerző elsősorban az irodalmi közeg szerveződésére koncentrálna és kezdésként bemutatja, hogy mit is ért az általa felajánlott kulturális gravitáció modelljén. Az irodalomértelmezés újabb elméletei (akár a már említett posztkoloniális, transznacionalizmus vagy a transzkulturalitás) az irodalmi rendszerek nem a statikus, hanem a változó viszonyokra koncentrálna dinamikus értelmezést helyezik előtérbe. Ezeket az elméleteket felhasználva azonban az elemző könnyen eshet abba a hibába, hogy „buzzword”-ökként, divatos tudományos frázisokként használja az adott elmélet fogalmait, de ezeket a fogalmakat részletesen nem tisztázza és konkrét használatuk is elmarad. A kötet szerzője ezzel szemben egy olyan modellt ajánl, ahol a szerző ígérete szerint a *távolság* és a *tömeg* fogalmak alapján pontosan definiálható és felmérhető, hogy egy kulturális közeg mikor enged jobban és kevésbé bizonyos kulturális vonzóerőknek, sőt, akár az is meghatározható vele, hogy mikor számít egy irodalmi közeg önállóknak. Az, hogy mi adja a tömeget és a távolságot, viszonylag konkrétan behatárolható az adott kulturális közeg infrastruktúrája által: milyen az alakuló intézményrendszer, vannak-e folyóiratok,

milyen csatornákon keresztül tudja magát kommunikálni egy irodalmi kultúra, milyen kulturális kapcsolatokat épít. Ez alapján a szerző azt állítja, hogy a mvi-ban a hatvanas években állt be az optimális állapot, amikor a magyarországitól függetlenedni tudott ez az irodalmi közeg, miközben természetesen kapcsolódott a jugoszlávhoz, és képes volt kulturális vonzóerőt kifejteni. Szarvas Melinda mindennek az önálló irodalmi kultúrának a létezését a délszláv háborúig határozza meg, a kilencvenes évektől szerinte a mvi a magyarországi felé gravitál (27–28.). A délszláv háború mint végpont megadása egyrészt azért is fontos, mert azt mutatja, hogy nem alapvetően elvetendő az irodalmon kívüli, azaz történelmi és politikátörténeti eseményekhez kötni egy-egy irodalmi jelenség/közeg határait, másrészt egy olyan határpontot jelöl ki, amellyel elszakad a magyarországi irodalomtörténet korszakolásától. A modell sok lehetőséget kínál, de tény, hogy részletesebb kifejtése még szükséges. Viszont ezután olyan közelítési módot kínálhat, amely tudományos módszerességgel tud viszonyulni egy adott irodalmi közeg működéséhez.

A kulturális gravitáció modellje még nem teljesen kidolgozott, és a szerző nem is esik abba a hibába, hogy az általa ajánlott gondolatrendszer fogalmait ráerőltesse a kötet többi szövegére, az elemzések háttérben viszont érezhető az az elgondolás, amely a felvázolt modellben is működik. Az elnevezést tárgyaló tanulmánynál (*Az elnevezés kötelező(ő)*) is érezhető ez: a feltételezés az, hogy a vajdasági irodalom elsősorban kulturális kapcsolatok által összetartott közeg, ahol jelen lehet szerb, horvát irodalom is, de olyan szerzők is ide tartoznak, mint a Svájcban élő, németül publikáló Melinda Nadj Abonji. Így a Szarvas Melinda által vizsgált közeg legpontosabb elnevezése a magyar vajdasági irodalom. Az elnevezéssel a szerző azt a többnyelvű és többkultúrájú közeggel való kapcsolatot is érzékelteti, amit a kötet többi szövegében is kiemel: a vajdasági irodalom meghatározó jellemzője, hogy Jugoszláviában, egy olyan államban alakul, ami ugyan túl ideologikusan és a valóságtól elszakadva hangsúlyozta a különböző népek békés egymás mellett élését, a (nyugati) kulturális javakhoz való szabadabb hozzáférés azonban totálisan eltér a magyarországi viszonyoktól. Ez pedig már elég indok ahhoz, hogy a magyar vajdasági és a magyarországi irodalom megfeleltetéseit kritika alá vegyük.

A szerző szerint a magyar irodalom „nyelvében egységes, kulturális értelmezhetőségében azonban nem”, ez okozza a mvi recepciójának elkülönülését (41.), ami a következő két nagyobb kötetegység szervezésének alapja. Ebben a tanulmányban foglalkozik ebből kiindulva kimondottan azzal, hogy ez a különbség nem jelent az értelmezést tekintve hitelességbeli különbséget, így például Lovas Ildikó magyarországi recepciója nem kevésbé

értékes, mint a vajdasági. A szerző szerint fontos, hogy „a kétoldalú recepció kialakuljon”, amit tovább lehetne árnyalni azzal, hogy a recepció többoldalú is lehet. A kétoldalú fogalom mögött valószínűleg a kulturális gravitáció modellje van (a mvi-nak van kapcsolata a jugoszlávval, de
94 a magyarországinak nagyobb a kulturális vonzóereje), de egy még árnyaltabb képhez figyelembe vehető akár a jugoszláv, kortársaknál a szerb recepció, vagy a nem anyanyelvükön íróknál az adott közeg recepciója (pl. Nadj Abonji esetén a svájci).

A fejezet foglalkozik még azzal a kérdéssel, hogy mikortól datálhatjuk a mvi születését, a korabeli irodalomszervezők hogyan támaszkodtak a „hagyománytalanságra”, a későbbi értelmezők hogyan viszonyultak a 19. század végén, 20. század elején létező regionális irodalmi kultúrához, illetve az ő értelmezői pozícióikat hogyan befolyásolta a politikai környezet. Az önálló irodalmi közeg létrejöttéhez kapcsolódóan szó van a kötetben az elemzők által nem túl felkapott jelenségről, a dilettánsokról is (*Nélkülözött profik, nélkülözhetetlen dilettánsok*). A szerző állítása szerint a dilettánsok megjelenése mindig az irodalmi működésben bekövetkezett változást jelez (67.), ők azok az alkotók, akik a leggyorsabban reagálnak egy új helyzetre. A szerző Szenteleky Kornél, a mvi szerveződé irodalomrendszerének központi alakjának fejtegetései alapján vizsgálja a dilettáns alakját. Ez a koncepció összefoglalható úgy, hogy ahhoz, hogy egy új irodalmi kultúra létrejöjjön, és legyenek folyóiratai is, szerzők kelljenek, sokan. Ehhez pedig az esztétikai mércét lentebb kell rakni, idővel pedig kialakul az a mezőny, amiből már esztétikai szempontok alapján is lehet válogatni, amely koncepcióval persze a kortársak közül nem mindenki értett egyet. A szerző szerint „ha a dilettáns az, aki olyat művel, amihez nem ért, akkor a vajdasági irodalom szervezői e szempontból is dilettánsoknak tekinthetők” (75.). Ez abból a szempontból is fontos megjegyzés, hogy egy új irodalmi helyzetben egy szerzőt dilettánsként megítélő kritikus is lehet dilettáns és felveti azt a kérdést, hogy egy kritikus egy új irodalmi szerveződésben honnan szerzi a szempontjait egy mű megítéléshez.

Az előző tanulmánytól továbbvezetve a szerző azt vizsgálja Szenteleky levelezéseiből, hogy az író/kritikus hogyan építgette kulturális kapcsolatait a magyarországi, a vajdasági és a belgrádi kulturális közeggel. A következő nagyobb egységbe (*Magyarországi tükröződések*) továbblépve a szerző elemzi azt a fajta gondolkodást, amely a mvi-t a magyarországi irodalomtörténet felől próbálja értelmezni és azt a folyamatot látja a mvi-ban leképezve, ahogy a magyarországi irodalomtörténet is alakulhatott évszázadokkal ezelőtt. Így lett Szentelekyből a vajdasági Kazinczy, Gion Nándor *Testvérem, Joáb* című regényéből a vajdasági *Rokonok*. Ezek a megfeleltetések a mű magyarországi megértését segítik elő azzal, hogy a szövegeket és alakokat bekapcsolják egy ismert irodalmi hálózatba, így azonban nemcsak a mű önállósága veszhet el,

hanem értelmezési rétegek is. Az utóbbi két esetben arra hívja fel a figyelmet a szerző, hogy amellet, hogy a két mű recepciójában vannak párhuzamok, a korrupció működésének megjelenítésében mutatnak hasonlóságot, de ezekből az értelmezésekből sem szabad kihagyni a lokalizáltságot.

Gion Nándorral, illetve tetralógiájával egy külön fejezetben is 95 foglalkozik a szerző, amely fejezet azért igen fontos és érdekes, mert nyilvánvalóan megmutatja, hogy két különböző irodalmi közegben (vajdasági, magyarországi) mennyire különbözőképpen alakulhat a recepció. Ez a recepció ráadásul nemcsak esztétikai megfontolásokhoz, hanem Gion esetében a vajdasági közegben betöltött közéleti szerephez, illetve a magyarországi megnyilatkozásaihoz is kötött. Ennek konkrét lenyomata a 2009-ben megjelent két, teljesen különböző kritikai pozíciót elfoglaló kötet (Gerold László, Elek Tibor). Ezek a kötetek a szerző megálapítása szerint a másik irodalom kritikai működését is kritizálják. A szerző azt sugallja, hogy ehelyett sokkal járhatóbb út a másik kritikai közeg párhuzamos valóságának kihasználása egy életmű vagy szöveg-együttes recepciójakor, illetve érdemes a képviselési szereptől és a szerző ellentétes megítélésű megnyilatkozásaitól eltekintve irodalmi szempontok alapján is vizsgálni a szövegeket.

Nemcsak a recepció különbségét, hanem a magyarországi és a vajdasági irodalmi folyamatok különbözőségét, mégis összeegyeztetésének szándékát mutatja be a szerző Balázs Attila *Cuniculus* és Esterházy Péter *Termelési-regény* című műve tükröződésének feltárásával. Itt rajzolódik ki élesebben, hogy a jugoszláv politikai rendszer mennyivel megengedőbben lépett fel a kultúra területén, ami így nem záródott el a nyugati irányzatoktól, ami a szerb művészeti csoportok felé nyitással a vajdasági kultúrában is megjelent. Így, miközben Magyarországon a neoavantgárd és a posztmodern vizsgálata az utóbbira korlátozódott, addig a mvi-ban keletkezett neoavantgárd próza is, ennek egyik példája *Cuniculus*. A szerző felhívja arra a figyelmet, hogy miközben Balázs Attila saját kulturális közegében meglepte a kritikusokat és „a regény kritikájáról lehet beszélni, Esterházy esetében azonban sokkal inkább a kultúra regényéről” (150.). Amely recepciótörténeti eltérés felveti annak is a kérdését, hol lehet látszólag könnyebben, valójában nehezen összeegyeztetni olyan jelenségeket és műveket, amelyeknek vannak közös pontok a recepciótörténetükben, hagyományaik és hatásuk azonban teljesen eltérő.

A következő nagyobb rész, a *Vajdasági tükröződések* főszereplői Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Lovas Ildikó, Gergely Boriska, Tolnai Ottó és Domonkos István. A *Kosztolányi mint vajdasági író* (?) című fejezetben a szerző kifejti, hogy míg a magyarországi recepcióban napjainkban Kosztolányi a kritikai kiadás miatt van előtérben, a Vajdaságban még továbbra is erősen hat

a kultusz, amelynek legfőbb alapja a születési hely. A szerző a tanulmányban kritikát is gyakorol a vajdasági recepcióval szemben, amely a kultusz fenn-tartásával egyrészt feladta a kritikus viszonyulást, másrészt kihagyja azt a lehetőséget is, hogy Kosztolányi Szabadvárhoz köthető műveit ne
96 a születési hely alapján, hanem a kortárs kultúrában megjelenő Kosztolányi- és Szabadvá-újraírásokon keresztül értelmezze.

Kosztolányi hatását Danilo Kiš felől is felmutatja a szerző, illetve az újraírások közül azt is felmutatja, hogy a mvi szerveződésének kezdetén mi lehetett az az irodalom, amelyhez az új közegben részt vevő fiatal írók kapcsolódtak. Így az *Esti Kornélia kalandjaiban* Szarvas egy a kortársak által is dilettánsnak tartott szerző, de fontos irodalomszervező, Gergely Boriska működését mutatja be.

Kosztolányi mellett Csáth Géza is ikonikus alakja az első világháború előtti vajdasági irodalomnak, egyúttal fontos hagyomány a kortárs alkotók, például Lovas Ildikó számára. Tőle Szarvas Melinda a *Spanyol menyasszonyt* vizsgálja, amelyben Lovas az egyik elbeszélői szövegben Csáth naplói alapján az író feleségének, Olgának a fiktív naplóját írja meg.

A *Vajdasági tükröződések* egyik vezértémája az újraírás, és ebből a szempontból tárgyalja Tolnai Ottó magánmitológiáját, ezen keresztül pedig azt, hogy a Tolnai életművében rendszeresen megjelenő motívumok (a tenger és a címadásban megjelenő flamingó) más írók általi felhasználása milyen veszélyeket rejt. Tolnai élő hagyományként van jelen a mvi-ban, és az általa használt motívumok már az íróra is utalnak, ami így egy beidézés által kitarthatja azt a művet, amely Tolnai motívumait idézi.

Az egység utolsó tanulmánya csak részben kapcsolódik az újraíráshoz. Domonkos István *Kormányeltörésben* című művéről van szó, amellyel kapcsolatban a szerző idézi ugyan Benedek Miklós *Elnök vezér* című, Domonkos művével polemizáló versét, a tanulmány sokkal inkább kapcsolódik a lokalizáltság, földrajzi távolság és kulturális kötődés kérdéséhez. A Svédországban írt *Kormányeltörésben* ugyanis többféle irodalmi rendszerhez kapcsolódik és így tovább halmozódhat az értelmezői perspektíva a migráns szerzőkkel kapcsolatos elméletekkel is. A szerző számára azonban talán a legfontosabb következtetés, hogy nem a hely határozza meg, hogy ki számít vajdaságinak, fontosabb a kulturális háttér és a kapcsolható hagyomány, amire rakódik számos kulturális hatás és tapasztalat, ami megsokszorozza a vers értelmezhetőségét. A versnek ugyanis lehetséges egy konkrét, korában aktuális és később is aktualizálható olvasata (milyen volt a hetvenes és a kilencvenes években Vajdaságban), de az is érvényes olvasat, hogy a vers átfogóan egy közép- és dél-európai tapasztalatot ad át, „az emigráns léttel járó nyelvi-kulturális világvésztest”, amit a szerző a vajdasági és a magyarországi irodalom egyik közös pontjának érzel. Ez a kérdéskör pedig magával vonja a

haza- és nemzetfogalmak megkérdőjelezését is, ahogy a mű elhelyezése több irodalmi rendszerben szintén a nemzeti irodalmak értelmezési keretét és a magyar irodalom fogalmkörét vonja kritika alá, amivel vissza is csatoltunk a kötet elején felvázoltakhoz.

A *Tükörterem flamingóknak* című kötetben még sok olyan megjegyzés van, mint például „az adott kérdés szétfeszítené a tanulmány kereteit”, vagy „a részletesebb elemzésre nincs mód”, esetleg „a kérdés továbbgondolást igényel”. Ezek a kiszólások csak azt jelzik, hogy hiába tárgya az első világháború utántól a határontúli magyar irodalmak helyzete és jelenségei, a speciálisan egy-egy irodalmi közegre koncentrááló működés feltárása erősen új szempontok behozatalát igényli. Ezen új szempontok egyik fontos jellemzője –ahogy a kötetből is látszik – az irodalmi közegek közötti dinamikus viszony, a kritikai attitűd, a kritikus és irodalomtörténeti pozíciókra való folyamatos reflexió. Ezen kívül jellemzője lehet a kilépés abból az értelmezési keretből, amely a Magyarországon kívüli irodalmakat a magyarországihoz viszonyítva értelmezi és nem veszi figyelembe egy-egy mű több irodalmi rendszerbe és több hagyományhoz való csatlakozását, több kulturális hatást feldolgozó működését. A kötet sok témát és jelenséget fog össze, azt azonban nem teszi és nem is vállalja, hogy minden jelenséget a részletekbe menőig elemezzon. Inkább lehetséges vizsgálati irányokat mutat fel, amelyeken a szerző maga is továbbhaladhat, jobban koncentrálna és rétegzettebben feltárva jelenségeket – alkalmazva és nemcsak felvázolva a kulturális gravitáció modelljét. (*FISZ, Bp., 2018*)

Új Forrás 2019/2 – Urban Csilla: A szerző lehet, az irodalomtörténetész biztos nem halott – Szarvas Melinda: *Tükörterem flamingóknak*

MOSZTÁRI ESŐK

Egyszer, ősszel, Mosztárban szerettem egy Tündét,
ó, ha tudnám, hol szendereg, kinek a mellén,
fejét venném, fejét venném,
ó, ha tudnám, kitől kapja a csókokat
fogait kiverném, fogait kiverném,
ó, ha tudnám, a gyümölcsöt, a még éretlent
ki szüreteli bennem.

Mondogattam, kölyök vagy, csitri vagy,
mindenfélét összehordtam.
És sírt a karjaim közt, bántották szavaim,
mondogattam, angyal vagy, ördög vagy,
tested érett, miért játszod a szüzet,
és Mosztár felett egész éjjel valami
kék eső esett.

Eltűnt a nap, eltűntek a madarak, minden eltűnt.
Kérdezte, van-e bátyám, mit tanulok,
horvát vagyok-e, szeretem-e Rilket,
mindenfélét kérdezett.
Kérdezte, mindenkivel így viselkednék-e,
Isten ments,
halkan kérdezte, szeretem-e,
és Mosztár felett valami kék eső esett,
magasztosan fehér volt a szoba sötétjén
de nem akarta,
nem akarta vagy nem merte,
az ördög sem tudhatja.

Az ősz, az ablakszárnyon a bágyadt ősz
az ő madár-szemei, őzike-combjai,
szemölcse volt, szemölcse volt,
meg nem mondhatom,
szemölcse volt, lila, alig látható,
vagy csak nekem tűnt úgy.
Kérdezte, horvát vagyok-e, van-e barátnőm,
szeretem-e Rilket – mindenfélét kérdezett,
az ablakon az esőcseppek kopogása gyerekkorom
karácsonyi hangulatát idézte,
az Alsóváros felett csendes éji dal lebbent,
Te, Szulejmán, felnevelt anyád.

Szétterítette éveit a parkettán.
Telített ajkai az érett őszibarackot,
mellei a kiskutyák melegét idézték.
Mondogattam butácska vagy, beképzelt vagy,
Tünde, Tünde, tudod-e, az atom korszaka van,
De Gaulle, Gagarin és marhaságok,
mindenfélét összehordtam,
csak sírt, csak sírt.

Elvezettem a Rézverde utcába, cukrászdákba,
mindenhová vezettem,
barlangokban rejtegettem, góréba vittem,
a hidak alatt bújócskáztunk, a Neretva csikó,
a régi híd alatt Crnyanszkit idéztem,
gyönyörű, suttogta, gyönyörű.

Térdeit a nedves homokba rajzoltam,
nevetett, vidám nevetéséből az első liliomok
tisztasága sugárzott,
a mecsetekbe vezettem, Karadzsoz-bég halott, mióta halott
a súlyos türbé alatt;
Santity sírjára virágot vitt,
elpityeredett, mint általában a nők,
mindenhová vezettem.

Ez a mostani nyár, ez valami egészen más,
verseket írogatok,
egy napilapban fél hasáb Pero Zubacnak jár
és semmi több,
akkor Mosztár fellett egész éjjel
kék eső esett,
magasztosan fehér volt a szoba sötétjén,
de nem akarta,
nem akarta, vagy nem merte,
az ördög sem tudhatja.

Se azt az eget, se azokat a fellegeket, se a háztetőket,
a halvány napot – Mosztár felett a kiéhezett fiút
feledni képtelen vagyok,
se hajtincseit, kicsiny számóca-nyelvét,
nevetését mely olykor átkozottul sértő volt;
a Fehér Domb kápolnájában azt az imát,
Isten hatalmas, állította, túlél minket;
se a súlyos, kék esőt,
ó terméketlen ősz, az ő ősze...

Beszélt a filmekről, James Dean-ről,
sokmindenről beszélt,
szomorkásan, kicsit sírdogálva a Karenin-dinasztiáról;
mondta, Cyde Griffiths a hangyát se
tudná eltaposni,
nevettem – ő gyilkos, gyerek vagy;
azt az utcát se, azokat az újságárusokat se a napilap
utolsó kiadásával, azt a kíratatban lévő féligfonnyadt
szőlőt se tudom elfelejteni,
azt a Mosztár feletti keserű
ősz se,
azt az esőt,
egész éjjel csókolt, ölelt,
esküszöm, semmi többet,
semmi mást nem tettünk.

Jöttek az újabb nyarak, jöttek az újabb esők,
egyetlen egy levél Ljubljánából,
miért onnan,
a járdára hullott leveleket se, azokat a napokat se
nem bírom, nem tudom
kitörölni.

101

Írt, kérdezi mit csinálok, hogyan élek,
van-e barátnőm,
egyáltalán gondolok-e rá, arra az őszre
az esőre,
azt írja, Istenre esküdve, nem változott,
ugyanolyan,
higgyek neki, kacagjak
Krisztust régen, nagyon régen elátkoztam,
és túlságosan nem is érdekel,
esküdözve, eskü nélkül,
másként nem lehet, kár hazudni.

Beszéltem neki Lermontovról, Chagallról,
sokmindenről beszéltem,
kopott Zweig könyvet cipelt magával,
délután olvasgatta,
hajában volt a rejtett nyár, a napsugár,
csöppnyi tenger,
az első éjjel a bőre is mintha sós lett volna,
halak szunnyadtak ereiben;
neveltünk, bámulva a hídról cigarettáért
ugrándozó gyerekeket,
neveltünk, elmúlt a nyár, ők meg ugrálnak – persze gyerekek,
mondta: életükbe kerülhet, tüdőgyulladást kaphatnak...

102 Azután jöttek a hallgatás percei, hosszan, nagyon hosszan,
szabadon kalandozhattak gondolataim,
megfejtettem Spinozát,
órák hosszat nyugodtan
báméskodhattam,
kavicsokat dobálhattam,
el is mehettem akárhová, valahová messzire,
meg is halhattam volna ölében, magányosan,
elhagyatottan,
madárrá, vízzé, sziklává is változhattam
volna,
csaponghattam...

Hosszú, törékeny, halvány ujjai voltak, de fürgék,
bújócskázunk és katicabogarat játszottunk,
Tünde, gyere elő, a szikla mögött vagy,
nem vagyok vak,
ne bolondíts, gyere, ne csintalankodj,
elfenekellek;
mikor ő keresett – a folyó medrébe is
rejtőzhettem – megtalált volna,
azt mondta, rögtön rám érez,
jól ismer.
Sosem hittem neki,
valószínű kukucskált ujjai közül.
Szerette a gesztenyét, a Rondón vásároltuk,
felvitte a szobába, cénára fűzte,
szerette a rózsákat, azon az őszön, elárasztottam,
dobozba gyűjtötte a hervadtakat.

Kérdeztem, mi a véleménye a világról,
hisz-e a kommunizmusban, cserélne-e
Natasza Rosztovával, össze-vissza kérdezgettem,
olykor együgyűen, hogyan tudtam volna;
kérdeztem, szeretne-e egy kisfiút,
mondjuk szőkét,
szökdelt mámoros örömeiben – igen, igen,
azután, egyszerre, nagyon szomorú lett,
halott gyümölcské vált:
nem és nem, nézd csak, tán a Jupiterről
csöppent ide,
ki az a Pero Zubac, hogy pont ő
nem valaki más,
á, dehogy, mintha legalábbis Brando lenne
vagy valaki efféle.

Mondogattam, buta vagy, okos vagy,
ördög vagy, angyal vagy,
mindenfélét összehordtam.
Semmit sem hitt el.
Ti férfiak született hazugok vagytok,
zsiványok vagytok,
sokmindent mondott.
És Mosztár felett valami kék eső esett...

Tényleg szerettem Tündét,
egy őszön,
ó, ha tudnám, hol szendereg, kinek a mellén,
fejét venném, fejét venném,
ó, ha tudnám, kitől kapja a csókokat
fogait kiverném, fogait kiverném,
ó, ha tudnám, a gyümölcsöt, a még éretlent,
ki szereteli bennem.

(1965. október 8.)

(Fordította: Fehér Illés)

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
HEGEDŰS GYÖNGYI
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
PENCs ATTILA
RADNÓTI ÁDÁM
SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.